

OLYMPOS

I

2000 - 2014 Araştırma Sonuçları

Turkish text with English summaries

Editor

B. YELDA OLCAY UKAN

AKMED

KO UNIVERSITY

Suna & İnan Kırac

Research Center for

Mediterranean Civilizations

AKMED SERIES IN MEDITERRANEAN STUDIES - 1

The abbreviation of the series is ASMS.

Editor-in-chief of the series
Oğuz TEKİN

OLYMPUS
I
2000 - 2014 Araştırma Sonuçları

Editor
B. Yelda OLCAY UÇKAN

Publication Coordinators
Kayhan DÖRTLÜK
Remziye BOYRAZ SEYHAN

English copyediting of chapter summaries
Mark WILSON

Turkish copyediting
Metin Özgür UYSAL

Cover photo
Detail of the mosaic in the peristyle of Episkopeion

ISBN 978-605-9389-90-7

© Koç University Suna & İnan Kırac Research Center for Mediterranean Civilizations, 2017

1st Edition

Publisher Certificate No: 18318

All rights reserved. No part of this book may be used or reproduced in any manner
without written permission from the publisher except in the context of reviews.

Printed by
Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar - İstanbul
Tel: +90 212 325 71 25 • Fax: +90 212 325 61 99
Certificate No: 29487

Mailing Address
Koç University Suna & İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED)
Barbaros Mah. Kocatepe Sok. No. 22 Kaleiçi 07100 Antalya - Türkiye
Tel: 0 (242) 243 42 74 • Fax: 0 (242) 243 80 13
akmed@ku.edu.tr • <https://akmed.ku.edu.tr>

Production by
Zero Prodüksiyon Ltd.

İçindekiler

Önsöz	VII
Preface	IX
Giriş	1
Introduction	5
Olympos'un Roma ve Bizans Dönemi Kent Dokusu	9
<i>B. Yelda Olcay Uçkan – Ö. Emre Öncü – Seçkin Evcim</i>	
Olympos Hellenistik ve Roma Dönemi Mimari Araştırmaları: Köprü, Köprü Caddesi ve Kent Surları	31
<i>Ö. Emre Öncü</i>	
Olympos Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu	49
<i>Gökçen Kurtuluş Öztaşkın</i>	
Olympos Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri	79
<i>Gökçen Kurtuluş Öztaşkın – Sinan Sertel</i>	
Olympos Bizans Dönemi Delikli Levhaları	117
<i>Seçkin Evcim – Mehmet Cihangir Uzun</i>	
Olympos'taki Bizans Dönemi'ne Ait Duvar Resimleri	145
<i>Nilay Çorağan</i>	
Olympos Kazısı Madeni Buluntular	167
<i>Zeliha Demirel Gökalp – Mehmet Cihangir Uzun – Berna Yıldırım</i>	
Olympos Kazısı Cam Buluntuları	195
<i>B. Yelda Olcay Uçkan</i>	
Olympos Kazısı Seramik Buluntuları	209
<i>Muradiye Öztaşkın</i>	
Yazıtların Işığında Olympos (Likya)	225
<i>Hüseyin Sami Öztürk</i>	

Olympos Koruma Çalışmaları	235
<i>Erkan Uçkan</i>	
Olympos'un Biyoçeşitliliği Üzerine Bir Araştırma	249
<i>Fatma Akdeniz – Aziz Aslan – Harun Böcük – Özge Tufan Çetin – Nesil Ertorun</i>	
<i>Hacer Sert – Ayşen Özdemir Türk – Güray Uyar</i>	
Kısaltmalar ve Kaynakça	267
Olympos Projesi Kaynakçası	287
Ek 1: Olympos Kent Planı	

ÖNSÖZ

Bu kitapta, 2000 ve 2014 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalara dair ilk sonuçların bilim dünyasıyla paylaşılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte alana yönelik yapılan çalışma programına bağlı olarak elde edilen bulgular hem kültürel hem de tarihsel değer açısından değerlendirilerek her biri farklı bir makale şeklinde sunulmuştur. Buradaki öncelikli amaç, Olympos'u kent bütününde ele alırken gerek mimari gerekse kazı bulgusu olan mimari plastik, resim, yazıt ve küçük buluntuların değerlendirilmesi ve sonuçların paylaşılmasıdır. Başlangıçtan itibaren alana olan bütüncül yaklaşımımız gereği arkeolojik değerlendirmelere, kentin yer aldığı doğal çevrenin tanımlanması da eklenmiştir. Yapılan tüm çalışmaların, Olympos'un günümüzde sahip olduğu unsurlarla nasıl bir birtelikelik oluşturması gerektiği konusu da ayrıca aktarılmıştır. Antik kentlerin arkeolojik çalışmaların yanı sıra tarih, kültür ve çevre bütününde değerlendirilmesi gerektiği vurgusunun yapılması özellikle amaçlanmıştır. Olympos Kazısı ile ilgili yapılan yayınlar ise kitabın sonunda ayrı bir kaynakça olarak paylaşılmıştır. Bu kaynakçada Olympos ile ilgili, kazı ekibinin günümüze kadar gerçekleştirdiği kitap, makale, bildiri ve tezler yer almaktadır.

Arkeolojik kazıların alan çalışmaları ve bilimsel değerlendirmesi sabır, özveri ve sürekli araştırma ile ilerleyen bir süreçtir. Olympos'ta ilk çalışmaları başlatan dönemin Antalya Arkeoloji Müzesi Müdürü Kayhan Dörtlük'e, alan çalışmalarını yürüten Orhan Atvur ve Akan Atıla'ya öncelikle teşekkürü borç bilirim. Çalışmalarımızın başlangıcında yanımızda yer alan ancak ne yazık ki bugün aramızda olmayan merhum Sabri Aydal, Musa Seyirci, Metin Pehlivaner, Mehmet Karataş ve Mehmet Akkaya'yı rahmetle anmak isterim. Ruhları şad olsun. Olympos çalışmalarına başlamamızdaki katkısı için hocamız Prof. Dr. Ebru Parman'a; başlangıçtan itibaren Olympos kazısına emek veren tüm meslektaşlarıma ve öğrencilerime içtenlikle teşekkür ederim. Özellikle alanın tanımlanması aşamasında topografik çalışmalarda yoğun emek veren Ahmet Nadir Topograf'a teşekkürü borç bilirim. Bu kitapta yer alan bölümlerin büyük kısmının öğrencilerim ve genç meslektaşlarım tarafından kaleme alınmış olması büyük bir gurur kaynağıdır. Tüm yazarlara şahsen teşekkür ederken hem arazi çalışmalarında hem de sonrasında onları destekleyen ailelerine de şükranlarımı sunarım.

Çalışmaların sürdürülmesinde önemli unsurlardan biri de şüphesiz maddi destektir. Öncelikle çalışma iznini veren ve ödenek sağlayan Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; başlangıçtan itibaren desteğini esirgemeyen ve bir üyesi olmaktan her zaman gurur duyduğum Anadolu Üniversitesi Proje Birimi'ne¹; her yıl düzenli olarak kazıya ve tez projelerine verdiği destek için Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'ne; çalışmalarımıza maddi ve aynı destek sağlayan Kumluca Belediyesi'ne, Tantur, TUI Türkiye, ICF Airports, Nazar, Başak Kiremit, KYK Yapı Kimyasalları, Güven Şirketler Grubu, Mikrop Ajans ve BP Türkiye'ye teşekkürü borç bilirim.

---

¹ Olympos'ta yapılan çalışmalar, Anadolu Üniversitesi Proje Birimi tarafından 1106E109 no'lu "Olympos Antik Kenti Kazısı" ve 1206E093 no'lu "Olympos Antik Kenti'ni özgün haline göre üç boyutlu canlandırma Projesi" başlıklı projelerle desteklenmiştir.

Olympos'a inanan ve paydaş olarak her zaman yanımızda olan Dr. Yusuf Örnek'e, Bülent Baykal'a, A. Nazan Topograf'a ve Demet Ceylan'a içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarımızda yerel unsurları harekete geçirme ve farkındalık yaratma konusunda yol gösteren, varlığı ile bize güç veren sevgili hocamız Prof. Dr. Metin Sözen'e teşekkürü borç bilirim. Başından itibaren her zaman yanımızda hissettiğimiz Halil Karataş'a ve dönemin Kumluca Kaymakamı Salih Işık'a bize olan inançları için teşekkür ederim. Farklı bir bakış açısıyla alana yaklaşmamızı sağlayan Şehir Plancısı Tufan Mut'a; zorlu koşullarda özveriyle çalışan işçilerimize ve tüm Yazırlılar'a şükranlarımı sunarım.

Bu kitabın Likya Bölgesi araştırmalarına katkı getirmesini dilerim.

Prof. Dr. B. Yelda OLCA YUÇKAN

PREFACE

Ongoing excavations at Olympos have been complemented with restoration and conservation work in the recent years. This book presents the work undertaken between the years 2000 - 2014 and its initial results. Evidence obtained from the field work was assessed with regards to both cultural and historic value and presented in separate articles. Besides handling the city as a whole, priority was given to presenting the architecture uncovered as well as the small finds such as architectural sculpture, wall painting, inscriptions and others. According to our holistic approach to the site, the definition of the natural environment has been also incorporated. Also specifically debated is how Olympos should form a unity with all her present assets. In addition to the archaeological work, further underlined is the necessity to assess the unity of ancient cities with their histories, culture and environment. Publications on the Olympos excavations are given as a separate bibliography at the end of the book and include books, articles, papers and theses produced by the team members.

The fieldwork and scientific assessment phases of archaeological excavations require patience, self-sacrifice and continuous research. I would like to express my gratitude especially to Mr. Kayhan Dörtlük, then director of the Antalya Museum, who initiated the first work at Olympos and to Orhan Atvur and Akan Atila, who carried out the fieldwork. Thanks are also due to the late Sabri Aydal, Musa Seyirci, Metin Pehlivaner, Mehmet Karataş and Mehmet Akkaya, who departed from this world, having started with us. May they rest in peace. I would like to sincerely thank Prof. Dr. Ebru Parman for her part in starting our work at Olympos as well as all my colleagues and students who have taken part in the excavations since the beginning. Thanks are due particularly to Ahmet Nadir Topograf for the topographic studies in the definition of the site. It is a great source of pride for me that most of the chapters in this book have been written by my students and young colleagues. I would like to thank all the authors one by one and also express my gratitude to their families for the continuous support they have shown during and after the fieldwork.

One of the main inputs for the continuation of the work is certainly the financial support. I am greatly indebted to the Ministry of Culture and Tourism General Directorate of Cultural Heritage and Museums for the permits and financing; to the Project Unit of Anadolu University, whose proud member I have always been, for the support since the very beginning; to Suna & İnan Kırac Research Institute on Mediterranean Civilizations for their regular annual support to the excavation and support to the thesis projects; and to Kumluca Municipality, Tantar, TUI Turkey, ICF Airports, Nazar, Başak Kiremit, KYK Construction Chemicals, Güven Group of Companies, Mikrop Ajans, and BP Turkey for their financial or in kind support.

Further thanks go to Dr. Yusuf Örnek, Bülent Baykal, A. Nazan Topograf and Demet Ceylan who have put their faith in Olympos and been by our side all the time; to Prof. Dr. Metin Sözen, our dear teacher, who has guided us to instigate the local elements and build awareness and has empowered

us with his presence; to Halil Karataş and the District Governor of Kumluca then Salih Işık for supporting and believing in us; to Tufan Mut, urban planner, for guiding us to a different approach to the site; to all our workers for their self-sacrificing work, and to all the people of Yazır.

It is my wish that this book contributes to the ongoing studies on Lycia.

Prof. Dr. B. Yelda OLCA YUÇKAN

OLYMPOS KENTİ EPISKOPEION YAPI TOPLULUĞU*

Gökçen Kurtuluş ÖZTAŞKIN**

Likya Bölgesi'nde Hıristiyanlığın yayılması Aziz Paulus'un seyahatleri ile başlamıştır¹. Bölgenin ilk piskoposu Olymposlu Methodios'tur. Kaynaklarda Olympos'la beraber Patara piskoposu olarak geçer². 20 Haziran 312 yılında Patara'da, Maksiminus Daia'nın da katıldığı bir mahkeme kararıyla idam edildiği bilinmektedir³. Methodios'tan sonra Olympos piskoposu olarak M.S. 431 Ephesos Konsili'nde Piskopos Aristokritos'un M.S. 458 tarihli Myra metropolitliğinin imparator I. Leon'a gönderdiği mektupta Piskopos Anatolius'un M.S. 518 ve 520 Konstantinopolis Synod'larında Piskopos Ioannes'in adları geçer. Ayrıca Kıbrıs'ta bulunmuş, M.S. 6. yüzyıl sonu – 7. yüzyıl başına tarihlenen kurşun bir mühürde kesin olarak okunamamakla birlikte Anania/Anianos ya da Ioannes isimli Olymposlu bir piskoposun varlığı tespit edilmiştir⁴.

M.S. 6. yüzyıl kayıtlarından Hierocles'in Synecdemus'unda kent, birinci listede 294., üçüncü listede 250., sekizinci listede 346. ve son olarak dokuzuncu listede 255. sırada izlenmektedir⁵. Notitiae Episcopatum'larda ise M.S. 7. yüzyıla tarihlenen 1 nolu listede 258.; M.S. 9. yüzyıla tarihlenen 2 nolu listede 320., 3 nolu listede 370. ve 4 nolu listede 275. sırada Myra Metropolitliği'ne bağlı piskoposluk merkezi olarak kayıtlıdır⁶.

Geç Antik Çağ'da Piskoposlar

Piskopos kelimesi Yunanca ἐπίσκοπος (episkopos) kelimesinden gelir: ἐπί (üzerine), σκοπός (bakmak) kelimelerinden oluşur ve yukarıdan bakan/gözlemleyici/denetleyici anlamındadır⁷. Bizans

---

* Bu makale Prof. Dr. B. Y. Olcay Uçkan danışmanlığında, Anadolu Üniversitesi'nde 2013 yılında tamamlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Gökçen Kurtuluş Öztaşkın, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.

¹ Aziz Paulus'un M.S. 51-57 yıllarında çıktığı üçüncü misyonerlik seyahatinin güzergâhı üzerinde Likya da yer alır. Aziz bu seyahati esnasında Patara'ya uğramıştır. Paulus'un ikinci kez gelişi ise tutuklanarak Roma'ya götürülüşü esnasında Andriake Limanı'nda bir buğday gemisine bindirilmesiyle olmuştur. Harrison 1963, 118.

² Roberts – Donaldson 1995, 307; Aziz Jerome, Methodios'un Tyre (Suriye-Sur) piskoposu olduğunu da aktarır (Jerome, De Viris Illustrisibus LXXXIII). Resmî olarak bölgenin ilk piskoposu Methodios olmasına karşın; piskoposluk listelerinde adı geçmeyen Andriake'nin ilk piskoposu Aziz Paulus ile beraber seyahat eden Epaphroditos kabul edilir. Hellenkemper – Hild 2004, 435.

³ Harrison 1963, 119; Foss 1994, 14; Olcay Uçkan v.d. 2006, 38.

⁴ Hellenkemper – Hild 2004, 758.

⁵ Mommsen 1866, 66, 111, 174, 189.

⁶ Darrouzes 1891, 209, 223, 237, 256; Hild 2004, 16.

⁷ Rapp 2005, 24.

Dönemi'nde piskoposlar öncelikli olarak kendi kiliselerine bağlı Hıristiyanların ruhani liderleridir. Başlıca görevleri cemaatine vaaz vermek, heretik düşüncelere karşı mücadele etmek, katekhümenlerin eğitimleriyle ilgilenmek, vaftiz törenlerini yönetmek, kefaret önermek ve kaldırmak, papaz atamak ve diakonları yönetmek, yılda en az bir kez olmak üzere başpiskopos tarafından metropoliste düzenlenen konsillere katılmaktır. Ayrıca kendi gözetimindeki diğer kiliseler, manastırlar ve hayır kurumlarından sorumludur⁸.

İmparatorluk genelinde Hıristiyan nüfusun hızlı bir şekilde artmasına paralel olarak piskoposların gözetimindeki cemaatler kalabalıklaşmış ve etki alanları genişlemiştir. Kiliseler devletten aldıkları yardımın yanı sıra geniş toprakların sahibi ve kentlerde mülkiyet biçiminde kalıcı vakıflara sahip olmuştur. Bunun yanı sıra hatırı sayılır meblağlara ulaşan bağışlar toplandığı bilinmektedir⁹. Böylece zenginleşen kiliselerin yerel düzeydeki idarecileri durumundaki piskoposlar, aynı zamanda önemli bir serveti yönetmişlerdir. Bu durum Geç Antik Çağ'da piskoposların kent yönetiminde söz sahibi olmalarını sağlamıştır.

Roma Dönemi idari siteminde eyaletler halinde organize edilen kentler; yolların yapımı ve tamiri, posta teşkilatının düzeni, seyrek de olsa askeri seferler sırasında ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur. Ancak imparatorluk açısından kentlerin en önemli görevi, territoryumlarına bağlı olarak belirlenen vergilerin düzenli olarak toplanmasıdır. Kent yönetimi toprak sahibi olan zengin aileler tarafından oluşturulan meclislerde (curia) alınan kararlar doğrultusunda yürütülmüştür¹⁰.

M.S. 3. yüzyılda yaşanan ekonomik kriz döneminde meclis üyeleri (decurion) güçlerini yitirmeye başlamıştır¹¹. Kent territoryumundan elde edilen vergilerin azalması sebebiyle decurionlar, çoğu zaman aradaki farkı kendi servetlerinden karşılamak durumunda kalmışlardır. Bu dönemde giderek artan bu harcamalar sebebiyle decurionlar görevlerinden kaçmaya başlamıştır¹². I. Constantinus'un 313 tarihinde piskoposların ve papazların mali yükümlülüklerini kaldırması ile çoğu decurion ruhban sınıfına katılmaya başlamıştır. Ancak bu duruma karşı daha sonraları önlem alınmış ve papazlar arasına katılan decurionların varlıklarının bir kısmından feragat etmelerini emreden kanunlar hazırlanmıştır¹³.

Decurionların içine düştüğü bu durum sonucunda, yerel düzeyde ortaya çıkan yönetsel boşluğu piskoposlar doldurmaya başlamıştır. Bir bakıma curiaların düşüşü, piskoposlukların yükselişine olanak sağlamıştır¹⁴. M.S. 5-6. yüzyıllara ait azizlerin yaşamlarını anlatan yazılı kaynaklar kentlerin piskoposlar, ruhban sınıfı ve toprak sahiplerinden oluşan bir yapı tarafından yönetildiğini ortaya koymaktadır¹⁵. M.S. 550 yılında Mopsuestia ve M.S. 6. yüzyıl sonunda Anastasiapolis kent meclislerinin Episkopeion'da toplanması¹⁶ bu dönüşümü açıkça göstermektedir.

⁸ Rapp 2000, 382; Cunningham 2008, 530.

⁹ Mango 2008, 44-45; Haldon 2007, 89-90; Dulların, yetimlerin, hasta ve bakıma muhtaç kişilerin koruyuculuğunu üstlenen kiliselere bağış yapmak, zenginlerin halk tarafından saygı görmesini sağlamaktaydı.

¹⁰ Jones 1966, 240-241, 249, 749; Whittow 1990, 5.

¹¹ Whittow 1990, 10; Saradi 2008, 318-319.

¹² Mango 2008, 42-43; Codex Theodosianus ve Codex Iustinianus'taki bazı yasalardan decurionların senatörlüğe yükselerek, ordu hizmetine girerek ya da kişisel bahanelerle mali yükümlülüklerinden kaçmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Rapp 2005, 282; Saradi 2008, 318.

¹³ Codex Theodosianus 16.2.2. ve 16.2.39; Rapp 2005, 282-283.

¹⁴ Liebeschuetz 1999, 7-12; Rapp 2005, 280; Mango 2008, 43; Greatrex 2008, 237.

¹⁵ Whittow 1990, 29; Sodini 2003, 28; Foss 2002a, 72.

¹⁶ Lavan 2003, 320 dn. 20.

Piskoposlar şehrin temsilcisi sıfatıyla doğrudan imparatora mektup gönderme yetkisine sahiptir. Bu ayrıcalık piskoposlara kent görevlileri üstünde bir gözetim hakkı sağlamıştır. Piskoposlar kentlerde hesap işlerinin; özel kurullar aracılığıyla halka açık hamamların, su terazilerinin, ticarete kullanılan ölçülerin denetimiyle ilgilenmişlerdir¹⁷. Piskoposların ayrıca hastaneler (nosokhomeion), bakımevleri (ksenodokheion) yetimhaneler (orphanotropheion), yaşlı evleri (gerontokomeion) ve hanlar (pandokheia) işlettikleri bilinmektedir¹⁸.

Piskoposların kiliselere ait servetleri dini yapıların yanı sıra kamusal yapılar inşa etmek için kullanıldığı da bilinmektedir. M.S. 4. yüzyılın ilk yarısında Laodikeia Combusta piskoposu Eugenius'un mezar yazıtında, bir kilise tamir ettirdiği, kolonad, avlu, duvar resimleri, mozaikler, çeşme ve anıtsal bir kapı yaptırdığından söz edilmektedir¹⁹. M.S. 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde Cyrrus piskoposu Theodoret, mektuplarında hamamları onarttığını, portiko, su kemeri ve iki köprü yaptırdığını belirtmiştir²⁰.

I. Constantinus tarafından 318 yılında yargı yetkisinin verilmesiyle, piskoposlar dünyevi konularda daha etkin bir makam edinmişlerdir²¹. Bu yargı yetkisi cemaatin dini konulardaki anlaşmazlıklarının yanı sıra sivil davaları da kapsamaktadır. Mülkiyet ve servet konuları (köleler, toprak ve diğer mallar hakkındaki anlaşmazlıklar), kontrat, vasiyet, boşanma, vesayet ve her türlü suç hakkındaki davalar piskoposların başkanlığındaki mahkemelerin (episcopalis audientia) konusu olmuştur²². Piskoposlara yargı yetkisinin verilmesi kamusal etkilerinin artmasını ve imparatorluğun idari sisteminin bir parçası olmalarını sağlamıştır²³.

M.S. 5. yüzyıl başında Hippo Regius piskoposu Augustine, piskopos olarak yapması gereken acil işlerden şikâyet ederek neredeyse günün yarısını mahkemede geçirmek durumunda olduğunu söylemiştir²⁴. Tralles piskoposu dua etmeye vakit bulmak için başkanlık edeceği mahkemelerin öğleden sonra kurulmasını şart koşmuştur²⁵.

Piskoposların mahkemelere başkanlık etmelerinin yanı sıra kanunların uygulanmasından ve dava arşivlerinin saklanmasından da sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. İmparator I. Iustinus ya da Iustinianus tarafından Hadrianopolis kentinde suçluların yakalanması için piskoposun görevlendirildiği anlaşılmaktadır²⁶. Oxyrhynchus kentinde bulunan papirüslerde, piskopos gözetiminde alınmış, M.S. 4. yüzyıla ve 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen iki yeminli ifade tespit edilmiştir²⁷.

¹⁷ Codex Iustinianus I.4.46; bk.: Seidler 1997, 27 dn. 24.; Kilise ve İsa'nın sözcüleri durumundaki piskoposlar 'parrhesia' (her şeyi dile getirebilen) konumundaydı. Doğrudan imparatora mektup yazmalarını sağlayan bu durum güçlerini arttıran en önemli etkidir. Rapp 2000, 396-397.

¹⁸ Seidler 1997, 27-28; Lavan 2007, 194; Kilise düzeni ve piskoposların görevleri hakkında bilgi veren en erken tarihli metin olan Didascalia'da da piskoposların görevlerinden en önemlisinin hayır kurumlarının idaresi olduğu yazar. Kuzey Suriye'de kaleme alınan metin M.S. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. bk.: Rapp 2005, 29-30; Piskoposların bu görevi resmi olarak I. Iustinianus döneminde tanımlanmıştır. Novella CXX-131; Miller 2008, 622, 625.

¹⁹ Mitchell 1995, 82.

²⁰ Theodoret Letter LXXIX.

²¹ Constitutiones Sirmondianae 1; Codex Theodosianus I.27.1-2; Boyd 1905, 87-102.

²² Humfress 2011, 375-376; Lamoreaux 1995, 150-156.

²³ Rapp 2005, 242; Humfress 2011, 379.

²⁴ Augustine Confessions VI.3.12.

²⁵ Ceylan 2007, 171.

²⁶ Lavan 2003, 320 dn. 20; Rapp 2005, 230.

²⁷ Lamoreaux 1995, 157-158.

Antik Kaynaklarda Episkopeionlar

Episkopeion (ἐπισκοπεῖον) teriminin Hıristiyan kaynakları içerisinde ilk kullanımına M.S. 5. yüzyıl başlarında rastlanır. Yaklaşık olarak 425 yılına tarihlenen vaazında Hippo Regius piskoposu Augustine rahipleriyle beraber yaşadığı evi ‘episcopium’ olarak tanımlamıştır²⁸. Socrates ve Sozomen, Arius taraftarlarının Konstantinopolis’te çıkardığı ayaklanma esnasında yanan patrik Nestorius’un evinden ‘oikos episkopion’ (οἶκος ἐπισκοπεῖον) olarak söz etmişlerdir²⁹. Aynı sözcük Ioannes Khrysostomos’un patriklikten alındıktan sonra rahatça dinlendiğini belirttiği evi için de kullanılmıştır³⁰. M.S. 436 Kartaca ve 451 Khalkedon konsil kayıtlarında ise episkopeionların piskoposluk kiliselerine bitişik yapılması gerektiği belirtilmiştir³¹.

Piskoposlar, manastır yaşantısında olduğu gibi diğer din adamları ve yardımcıları ile beraber episkopeionda yaşıyordu³². Piskopos bu topluluğun başrahibiydi³³. Augustine kendi ikametgâhına bitişik olan; papazların, diakonların ve yardımcılarının yaşadığı bölümü *monasterium clericorum* olarak tanımlamış ve bir manastır yaşamı sürdürdüklerini ifade etmiştir³⁴.

Episkopeion komplekslerinde yer alan birimler ve işlevleri hakkında bilgi veren kaynaklar sınırlıdır. M.S. 4. yüzyıl sonunda Diakon Paulinus tarafından yazılan Milano piskoposu Ambrose’nin (374-397) Vitası’nda piskopos konutundan “*domus*” olarak söz edilmekte ve “*in qua manebat episcopus*” diye devam edilerek evin episkopeionun içinde olduğu belirtilmektedir³⁵. Yaklaşık M.S. 400 yılında Ephesos’u ziyaret eden Ioannes Khrysostomos’un icraatlarını aktaran Palladius, Ephesos Episkopeionu’nun bir tricliniumu olduğunu söylemektedir³⁶. Sütunlu geniş bir salon biçimindeki tricliniumun M.S. 431 yılında yapılan Ephesos Konsili kayıtlarına göre yaklaşık 200 kişi alabildiği anlaşılmaktadır³⁷.

Konstantinopolis patrikhanesinin M.S. 6. yüzyılda içerdiği birimler yazılı kaynaklar sayesinde tanımlanabilmektedir. İlk olarak Aya Irini’nin yanında yer alan yapı M.S. 6. yüzyılda Ayasofya’nın yanına taşınmıştır. M.S. 4. yüzyılda tek katlı olan yapıdaki idari birimlerin ayrı bir grup halinde düzenlendiği bilinmektedir. M.S. 6. yüzyılda inşa edilen yapı ise iki katlıdır. Kiliseyle arasında geniş bir avlu bulunmaktadır. Konaklama odaları ve idari birimleri ayrılmıştır. Kütüphane, arşiv ve misafir odalarının yer aldığı üç ya da dört katlı ayrı bir birim bulunmaktadır. Tüm mekânlar bir duvar ile çevrelenmiştir³⁸. Yazışmalar ve mali kaynakların düzenlendiği idari birimler khartopylakion (kütüphane ve arşiv), skeuophylakion (liturjik nesnelere ve kutsal kitaplar için), oikonomion (idari işlerden gelen varlıklar için), sakellarion (manastır ve kiliselerden gelen varlıklar için) olarak düzenlenmiştir. Tüm idari birimlerin bulunduğu bu alan ‘sekretion’ olarak tanımlanır³⁹.

²⁸ Augustine Sermon 355.

²⁹ Sokrates Historia Ecclesiae V.13; Sozomen Historia Ecclesiae VII.14, VIII.21 ve VIII.22.

³⁰ Ceylan 2007, 170.

³¹ Pallas 1971, 335.

³² Rapp 2005, 208.

³³ Müller-Wiener 1989, 653 dn. 5.

³⁴ Augustine Sermon 355-356.

³⁵ Paulinus Vita St. Ambrose 20; Marano 2007, 108.

³⁶ Palladius Dialogue XIII; Moore 1921, 118.

³⁷ Pallas 1971, 348.

³⁸ Müller-Wiener 1989, 669-670; Ceylan 2007, 172-173.

³⁹ Janin 1962, 149-150.

Piskoposluğun idari işlerinin yönetimi (offikion) dini hiyerarşiye bağlı bir sisteme sahipti⁴⁰. Piskopos tüm işlerden sorumluydu ancak idari görevler papazlar ve diakonların tarafından yürütülüyordu. En önemli görevli olan oikonomos, piskoposluğun emlak ve diğer finansal işlerini yürütmekteydi⁴¹. Kilise servetinin en önemli bölümünü oluşturan değerli madenlerden yapılmış liturjik eşyalar bir skeuophylaks gözetimindeydi⁴². Khartopylaks arşivlerden sorumluydu ve noter işlerine bakmaktaydı⁴³.

Episkopeion içerisindeki konutlar hakkında en detaylı bilgiler Pavia piskoposu Ennodius'un M.S. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde yazdığı metinlerden edinilmektedir. Ennodius'un Latince kaleme aldığı metinlerdeki tasvire göre Milano Episkopeionu'ndaki piskopos konutunun mekânları scriptorium (yazma-çalışma odası), oratorium (özel şapel), horreum (depo), olearium (yağ deposu), coquina (mutfak), canea (kiler) ve hortus'dan (bahçe) oluşmaktadır⁴⁴. Aziz Epiphanes'in Vitası'ndan episkopeionda piskoposun ziyaretçileri ve yardımcı din adamlarıyla yemek yediği bir triclinium bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ruhbanlar ve misafirler için yatak odaları, görevliler için ofis ve servis odaları bulunduğunu belirtmiştir⁴⁵.

M.S. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın I. Constantinus tarafından serbest bir din haline getirilmesiyle kilisenin kurumsal örgütlenmesi hızlanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun eyalet teşkilatını temel alan kilise organizasyonunda her kentte bir piskopos görevlidir. Piskoposlar kentte ve etki alanlarındaki taşrada yer alan kiliselerinden sorumludur. Kentlerin bağlı olduğu her eyaletin başkentinde metropolit ya da başpiskopos olarak anılan bir piskopos görev yapmaktadır. Metropolitler ise kendi idari sınırlarında yer alan kentlerdeki şehir piskoposları üzerinde yetki sahibidir. Bu durum episkopeionların, piskoposluğu kentlerde temsil eden yapılar konumunda olduklarını göstermektedir.

Olympos Episkopeionu

Episkopeion kentin kuzey bölümünde, doğu-batı aksında kentin merkezinde bulunmaktadır⁴⁶ (Plan 1). Kuzey Kent'in genel fiziki dokusunda önemli bir yer teşkil eden iki caddenin kesiştiği alanda konumlanmıştır. Bu caddelerden ilki doğuda kentin girişindeki Liman Anıtsal Mezarları'ndan başlar ve Episkopeion'un güneyi boyunca devam ederek, batıda yer alan nekropol alanına kadar uzanan caddedir. Diğer kuzey-güney doğrultusunda ilerleyerek köprü ile Güney Kent'e bağlanan caddedir. Güneyde köprüden başlayan cadde, Episkopeion'un doğu kanadı boyunca ilerlemektedir. Lykiarkhes Marcus Aurelius Arkhepolis'in anıt mezarı önünden geçerek kuzeyde Antimakhos Lahdi'nin yer aldığı meydana bağlanmaktadır. İki cadde köprüünün kuzey yakasında kesişmekte ve buradan Güney Kent ile bağlantı sağlanmaktadır.

Doğudan ve güneyden ana caddeler ile çevrelenen episkopeionun batısında ortalama 3 m. genişliğinde bir sokak yer almaktadır. Bu sokak batıya doğru uzanan Nekropol Caddesi'yle bağlantılıdır. Roma Dönemi'nde caddenin her iki yanında sıralanan mezarlar, Geç Antik Çağ – Erken Bizans Dönemi yapılaşmasında sivil karakterli mekânların arasında kalmıştır (S6-VIII, S6-IX). Kompleksin kuzeyinde ise günümüzde Gölbüşü mevkisi olarak adlandırılan bataklık alanı bulunur. Bu konumuyla

⁴⁰ Kazhdan 1991, 1513.

⁴¹ Magdolino – Talbot 1991a, 1517; 451 yılında yapılan Khalkedon Konsili'nde her piskoposun oikonomos ataması zorunluluğu getirilmiştir (Khalkedon canon 26).

⁴² Magdolino – Talbot 1991b, 1909-1910.

⁴³ Macrides 1991, 415-416.

⁴⁴ Ennodius Carmina 2.38-45, 2.17; Marano 2007, 111.

⁴⁵ Ennodius Vita St. Epiphanes 34, 37 ve 56; Ceylan 2007, 172; Pallas 1971, 336.

⁴⁶ Episkopeion, kent planı üzerinde oluşturulan karolaj sisteminde S6-VIII, S6-VII, S7-VIII ve S7-VII sektörlerinde yer alır.

Episkopeion, kentin tüm yaşam alanlarından kolay ulaşımın sağlanabildiği fiziki avantajlara sahip bir alana yerleşmiştir.

Episkopeion yaklaşık 128x62 m. ölçülerinde dikdörtgene yakın bir plana sahiptir (Plan 2-3 Res. 1). Plan özelliklerine bakıldığında ilk etapta iki parçalı bir düzenlemeye sahip olduğu göze çarpar. Kompleksin merkezi yapısı konumundaki kilisenin hemen doğusundan geçen kuzey-güney doğrultulu duvar, alanı iki parçaya bölmektedir. Bu duvarın batısında kalan alanda kilise, vaftizhane gibi cemaat kullanımına ait dini yapılar ile triclinium, peristyl ve çok sayıda mekân yer almaktadır. Batı bölüm yaklaşık 90x62 m. ölçülerindedir. Duvarın doğusunda kalan bölümde ise piskoposun özel konutu bulunmaktadır. Kompleksin doğu bölümü 38x54 m. ölçülerindedir. Çevre duvarının güney hattının kesintisiz olarak ilerlemesi ve organik bağlantı sağlayan kapı açıklıkları batı ve doğu bölümün birlikte tasarlandığını göstermektedir. Bu düzenlemesi ile Episkopeion içerisinde, görevlilere ait birimler ve cemaat kullanımına ait bölümler ile piskoposun özel yaşamına hizmet eden birimlerin birbirlerinden ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Episkopeion'un inşasında Roma Dönemi'ne ait tapınak ve stoaya ait alan komplekse dâhil edilmiştir. Kuzey-güney doğrultusunda düzenlenmiş Roma Dönemi tapınağından günümüze sağlam olarak sadece güney cella duvarı ulaşmıştır. Episkopeion inşasında tapınak, kuzey yönde genel dikdörtgen semadan dışa taşkın olarak konumlanmış geniş bir mekân olarak kullanılmıştır. Tapınağa ait temenos alanının Episkopeion kompleksinin batı bölümü ile örtüştüğü anlaşılmaktadır. Batı ve kuzey çevre duvarlarında görülen kesilmiş duvar izleri ve hatlı yuvaları bu yönlerde temenos duvarlarına yaslanan mekân düzenlemeleri olduğunu göstermektedir (Res. 4-5). Ancak bu mekânların nitelikleri tespit edilememiştir. Temenosa güney yöndeki caddeden krepidoma ile yükselen bir düzenlemeyle ulaşılır (Res. 6). Krepis sıralarının kuzeyinde eşit aralıklarla yerleştirilmiş ve doğu batı ekseninde aynı hizada sıralanan dokuz adet söve görülmektedir. Bu söveler temenosun güney yönde dükkân sıralarından oluşan stoa şeklinde bir düzenlemeyle sınırlandırılmış göstermektedir⁴⁷. Bu dükkân sıraları Episkopeion inşasında mekân olarak kullanılmıştır. Temenosun girişi olasılıkla cadde üzerinde tapınak aksında yer alan bir propylon ile sağlanmıştır. Yıkıntılar arasında görülen sütun parçaları ve mimari bloklar, ana caddeye bakan bu alanda özenli bir kapı açıklığı olması gerektiğini düşündürmektedir.

Böylece Roma Dönemi'nde kentin en önemli dini yapısını bulunduran alan, Bizans Dönemi'nde de aynı özelliğini koruyacak nitelikte dönüştürülerek kullanılmaya devam edilmiştir.

Tüm yapı kompleksi 9,40 m. yüksekliğe kadar izlenebilen yüksek ihata duvarlarıyla çevrelenmiştir. Ortalama 0,90 m. kalınlığındaki bu yüksek duvarlar üzerinde batıda iki, kuzeyde dört kapı açıklığı bulunmaktadır. Güney cephede bugün izlenemeyen yaklaşık 20 m.'lik kısım dışında kapı açıklığı görülmemektedir. Olasılıkla Episkopeion'un ana giriş kapısı, cadde bağlantısını sağlayan güney duvarda, Roma Dönemi temenosunun da giriş kapısının bulunması gereken alanda yer almaktadır. Görülen kapıların tamamı batı bölüme girişi sağlamaktadır. Piskopos konutunun bulunduğu doğu bölümün doğu ve kuzey kanatları tahrip olduğu için bu bölümün sokak-cadde bağlantısını sağlayan kapı açıklıkları tespit edilememektedir⁴⁸.

Piskoposluk Kilisesi Episkopeion içerisinde en büyük boyutlu yapıdır. Organik bağlantı içerisinde olduğu vaftizhane ve diğer ek mekânlarıyla kompleksin merkezini oluşturmaktadır (Plan 3 Çiz. 1, 5-6). Kilisenin girişi nartheksin güneyinden sağlanmıştır. Nartheksin kuzeyindeki bir kapıyla

⁴⁷ Krepis sıraları görülen alanın agora olması gerektiğini öneren araştırmalar mevcuttur. Hellenkemper – Hild 2004, 760. Ancak agoranın Güney Kent'te olması gerektiği de belirtilmiştir. Elsner 1988, 211. Agoranın ticari faaliyetlerin yoğun olduğu anlaşılan Güney Kent'te limana yakın bir bölgece olması daha yüksek bir olasılıktır.

⁴⁸ Episkopeion'un doğu kanadı boyunca ilerleyen değirmene ait su kanalının inşasında bu alandaki yapıların malzemesi kullanılmıştır. Su kanalı piskoposluk konutunun şapelinin de kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölmektedir.

vaftizhaneye geçilmektedir. Nartheksten nef eksenlerinde yer alan üç kapı ile naosa, ayrıca güneydeki dikdörtgen planlı ek mekâna giriş sağlanmıştır. Naosta nef ayrımı stylobatlar üzerinde yer alan sütunlar ile sağlanmıştır. Stylobat düzenlemesi transept başlangıcında T biçimli payelerden kuzey ve güneye doğru devam etmektedir (Res. 7). Transept kollarında L biçimli payeler ile doğuya dönen stylobatlar apsisin iki yanındaki payandalarda sonlanmaktadır. Bu düzenlemesiyle yapı 'Kısaltılmış Haç Transept' planlıdır⁴⁹. Kilise doğu-batı yönünde apsis dâhil 33,50 m. uzunluğundadır. Orta nef 8,80 m., yan nefler 3,40 m. genişliğindedir. Transept kuzey-güney yönünde 26,60 m., doğu-batı yönünde 10,90 m. ölçülerindedir. Apsis içte ve dışta yarım daire planlıdır. Kazı çalışmalarında II biçimli templon stylobatı ve orta nef zemininde opus-sectile döşeme tespit edilmiştir (Res. 8).

Naosun, güneyindeki ek mekânlar ve kuzeydeki vaftizhane ile ortak kullanılan duvarlarında pencere açıklığı yer almaz. Güney transept kolunun güney duvarında üç pencere alt seviyelerinde korunmuştur (Çiz. 2 Res. 9). Kuzey transept kolunun kuzey duvarındaki kapıyla bu alandaki küçük atriuma, batı duvarındaki kapı ile vaftizhaneye geçilmektedir. Kilisenin güneyinde dikdörtgen ve trikonkhos planlı bir ek mekân bulunmaktadır⁵⁰.

Kuzey-güney doğrultusunda ilerleyerek Episkopeion'u iki bölüme ayıran duvar kilisenin doğusundan geçmektedir. Bu duvar ile apsis arkasından bir koridorla birbirlerine bağlanan iki yanında köşe odası oluşturulmuştur. Transept kolları doğularında yer alan kapılar ile köşe odalarına açılmaktadır. Güneydeki köşe odası 1,50 m. genişliğinde iki yuvarlak kemerli kapı ile güney koridorla bağlantılıdır. Kuzey köşe odasından küçük atriuma geçilmektedir. Kuzey odanın doğusunda 2,20x1,10 m. ölçülerinde küçük bir mekân daha bulunmaktadır. Tonoz örtülü mekânın kuzey ve güney duvarlarında dikdörtgen şekilli iki küçük niş yer alır.

Vaftizhane iki bölümlü düzenlenmiştir. Vaftiz salonu apsis dahil 14,40x12,20 m. ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Vaftiz salonunun batısında 12,20x6,60 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir vestibulum yer almaktadır (Çiz. 5-6). Bu ölçüleriyle Likya Bölgesi'nde bilinen yapılar arasında en büyük boyutlu vaftizhanedir⁵¹.

Vestibulum üç yönden portikolu bir düzenlemeye sahiptir (Res. 10). Portiko ile çevrelenen alanın batı duvarında, beş niş şeklinde düzenlenmiş çeşme yer alır. En güneyde yer alan niş yarım kubbesinde balık pulu motifi, diğerlerinde ise yatay hatlar arasında çapraz bantlar oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğlalar görülmektedir (Res. 11 Çiz. 3). Çeşmenin önündeki stylobatlar ile çevrelenmiş alanda bir impluvium oluşturulmuştur. Vestibulumdan vaftiz salonuna geçiş, her üç nef ekseninde yer alan kapılar ile sağlanmıştır. Vaftiz salonu üç nefli düzenlenmiştir. Orta nefin doğusunda yarım daire planlı bir apsis bulunmaktadır. Haç formlu vaftiz havuzu (kolymbethra) apsis önünde zemin içerisine yerleştirilmiştir. Orta nef zemininde kiliseyle paralel özelliklere sahip opus-sectile döşeme tespit edilmiştir (Res. 12). Güney duvar önünde beş kemerli arkad düzenlemesi görülür. Arkadlarda merkezdeki bir ağaç etrafında su kuşları kompozisyonu ve levha imitasyonu şeklinde duvar resimleri bulunur.

Vaftizhanenin kuzey doğusunda yer alan iki katlı düzenlenmiş ek mekânlar avlular aracılığıyla vaftizhane, kilise ve kilise apsisinin doğusundaki koridorla bağlantılıdır. Mekânların, liturjinin ana

⁴⁹ Transept uygulandığındaki biçimsel özelliklerine göre Kesintisiz, Üç Bölümlü ve Haç olarak üç farklı tip altında değerlendirilir. Haç Transept'in bir çeşitlemesi olarak sütun sıralarının transept kollarının her üç duvarı önünde devam etmediği örnekler ise 'Kısaltılmış Haç Transept' olarak tanımlanmaktadır. Krautheimer 1969, 59-68.

⁵⁰ Trikonkhos planlı ek yapı ile konum ve tasarım olarak benzerlik gösteren Korinth Cenchrean Kapısı yakınındaki kilise (Shelley 1943, 179-183) ve Tebessa Bazilikası (Krautheimer 1986, 193) martyriyonları M.S. 5. yüzyıl içerisinde değerlendirilir.

⁵¹ Likya Bölgesi vaftizhaneleri için topluca bk.: Niewöhner 2006, 83-85.

öznesi konumundaki yapılar ile olan bağlantıları ayinlere hazırlık amacıyla kullanılmış olabileceklereini düşündürmektedir.

Triclinium (yemek ve toplantı salonu) kuzey-güney doğrultusunda 16,10x9,50 m. ölçülerindedir. Yapının ilk düzenlemesinde dikdörtgen planlı olduğu, kuzey yönündeki apsisin yapıya sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Triclinium batısındaki birer kapıyla peristyl ve mekân 15 ile bağlantılıdır. Tricliniumun batı duvarında yarım daire planlı üç niş yer almaktadır. Doğu duvarda ise sekiz niş bulunmaktadır. Bu nişlerden batı duvardakilerin karşısında konumlananlar yarım daire planlı, diğerleri ise dikdörtgen planlıdır. Niş yarım kubbelerinde yatay bantlar ve sepet örgüsü oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğla süslemeler görülür. Apsis arkasında kalan kuzey duvarda da aynı nitelikte nişler ve tuğladan dairesel rozetler tespit edilmiştir. Batı duvarda tuğladan yapılmış bir Latin haçı görülmektedir (Res. 13-14). Tricliniumun güneyinde 9,60x5 m. ölçülerinde, batı yönde peristyl ile de bağlantılı bir vestibulum bulunmaktadır. Vestibulumun ana girişi doğudan sağlanmaktadır. Güney duvar üzerinde bu yöndeki koridorla bağlantılı bir kapı ve dikdörtgen planlı iki niş bulunmaktadır.

Peristyl (sütunlu avlu) yaklaşık olarak 15,70x18,30 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Res. 15). Batıda nişli düzenlenmiş bir çeşme yer alır. Doğu yönde ise iki L paye görülmektedir. Payeler ve çeşme duvarının arasında uzanan stylobatlar üzerinde yer alan sütun dizileri ile üç yönde portiko oluşturulmuştur⁵². Çeşme ve sütunlar ile sınırlanan alanda dikdörtgen planlı bir impluvium yer alır. Çeşme duvarının arkasında bu yöndeki mekânlara geçişi sağlayan koridor bulunmaktadır. Peristyle giriş tricliniumla ortak kullanılan vestibulumdan ve vestibulumun güneyinde uzanan koridordan sağlanmıştır. Peristyl doğusunda tricliniumla, kuzeyinde mekân 14 ve 15'le, batısında ise mekân 4, 5 ve 6 ile bağlantılıdır.

Impluvium 4,75 m. genişliğinde, 6,20 m. uzunluğunda dikdörtgen planlıdır. 1,50 m. derinliğindeki havuzun zemini ve duvarları tuğla plakalarla kaplıdır. Impluvium içinde batı duvar önünde postamentli sütun kaidesi biçiminde bir fıskiye yer alır. Fıskiyenin su kaynağı, impluviumun doğusundan başlayarak kuzey ve güney duvarlar boyunca ilerleyen künk sistemiyle sağlanmıştır. Künk sistemi 0,40 m. genişliğinde tuğla kanallar içerisinde gizlenmiştir (Res. 16).

Peristylin, impluvium alanının üstünü açık bırakan compluvium düzeninde, dört yönden tek pahlı ahşap çatılar ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Doğu duvarda görülen hatıl delikleri portikonun galerili düzenlendiğini göstermektedir (Çiz. 7). Kuzeybatı köşede 5,10x2,25 m. ölçülerinde genel plandan dışa taşkın bölüm olasılıkla galeriye çıkışı sağlayan merdiven boşluğudur.

En yüksek noktasında zeminden 4,82 m. yüksekliğe kadar izlenebilen çeşme duvarı özenli dekorasyonuyla dikkat çekmektedir (Res. 17, Çiz. 4). Duvar üzerinde yarım daire planlı ve yuvarlak kemerli düzenlenmiş yedi niş yer almaktadır. Niş yarım kubbelerinde yatay bantlar ve sepet örgüsü oluşturacak şekilde yerleştirilmiş tuğla süslemeler görülmektedir. Nişler arasında moloz taş duvar örgüsü içerisinde tuğladan yapılmış Latin haçları bulunmaktadır. Güney ve kuzeydeki nişlerin üstünde tuğladan yapılmış dairesel rozetler yer almaktadır. Merkezdeki nişin üzerinde ise küçük boyutlu, yarım daire biçimli bir nişe ait izler görülmektedir. Rozetlerin üzerindeki tahrip olmuş durumda bir sıra konsol, çatıdan gelen suların duvar yüzeyinden akmasını engellemek için, bu alanda dar bir sundurma bulunduğunu göstermektedir. Kazı çalışmalarında bulunan taş öğeler sayesinde sundurma üzerinde dört çifte sütunla ayrılan beş gözlü bir düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır⁵³ (Çiz. 8).

⁵² 2014 yılı kazı çalışmalarında peristylum portikolarının zemininde opus-tesselatum tekniğinde mozaik kullanıldığı tespit edilmiştir. Mozaik dekorasyonunda geometrik ve bitkisel bordürlerle çevrelenmiş panolar içerisinde insan ve hayvan figürleri, farklı kap tasvirleri ve yine geometrik ve bitkisel motifler görülmektedir. Mozaikler, kazı çalışmalarının tamamlanmasından ardından detaylı olarak ayrı bir yayında tanıtılacaktır.

⁵³ Peristylin yükseklik tanımlamaları ve detaylı restitüsyon önerisi için bk.: Öztaşkın 2013, 199-201.

Çeşme duvarındaki nişlerden ortadaki beş tanesi duvar önünde yer alan piscina içerisindedir. Dik-dörtgen planlı piscinanın doğu duvarının merkezinde içten dört, dıştan dokuz kenarlı düzenlenmiş bir niş yer almaktadır. Nişin dokuz kenarı sırasıyla mavi ve beyaz renkli kaplamalarla çift renkli görünüme kazanmıştır. Nişin iki yanındaki duvar yüzeylerinde de beyaz kaplamalar arasında dikey mavi kaplama parçaları kullanılmıştır. Bu düzenlemesiyle çeşme, Bizans Dönemi için özgün bir örnek durumundadır.

Piskopos Konutu, yapı topluluğunun doğu bölümünde, kompleks içinde dört yönde tüm sınırları izlenebilen ayrı bir birim olarak düzenlenmiştir. Episkopeion'un diğer bölümleriyle bağlantısı kilisenin köşe odalarına ve kilisenin güneyindeki koridora açılan üç kapı ile sağlanmıştır (Plan 3). Konutun bulunduğu doğu bölüme güney cadde üzerinden giriş yoktur. Doğusu ve kuzeyindeki duvarlar tahrip olduğundan bu bölümün sokak-cadde bağlantısını sağlayan kapı açıklıkları da tespit edilememektedir. Ancak mevcut izlerden konutun doğudaki caddeye açılan bir kapısının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Piskopos konutu, merkezinde yer alan peristylin dört yönünde sıralanmış mekânlardan oluşmaktadır. Peristyl, dört L paye ve aralarındaki sütunlar ile dört yönde portikolu düzenlenmiştir⁵⁴. Konutun tespit edilebilen tek giriş kapısı güney batı köşesindeki Mekân A'nın batı duvarında bulunmaktadır. Diğer yönde peristyle açılan bu mekân vestibulum işlevindedir. Girişe yakın olan B ve C mekânları diğerlerinden farklı olarak geniş pencerelere sahiptir. İki bölümlü C Mekânı'nın duvarlarında küçük nişler yer almaktadır. C Mekânı'nın özel çalışma odası, B Mekânı'nın ise triclinium olduğu düşünülmektedir. Mekân G doğu yönde apsisi düzenlenmiştir. Doğrudan peristyl ile bağlantılı olmayan mekâna batısındaki Mekân H'den geçilir. Peristylden uzak konumlanışı Mekân G'nin mahrem kullanımına işaret etmektedir. Bu özellikleriyle mekân şapel olarak tanımlanabilir. Plan ve malzeme-teknik açıdan konutun genel karakterine göre farklılık gösteren Mekân F, hamam işlevine uygun niteliktedir. Doğru portikonun gerisindeki mekânlar izlenememektedir. Ancak hamam ve şapele olan yakınlıkları, doğudaki mekânların daha mahrem karakterli olduklarını gösterir. Konutun dış cephesine bakan duvarları olmayan bu mekânlar tek katlı düzenlendiği anlaşılan konutta yatak odası (cubiculum) olarak kullanılmış olmalıdır⁵⁵.

Episkopeion kompleksinin batı ve kuzeybatısında küçük mekânlar yer almaktadır (Res. 1-3). Mevcut izlerden kompleksin güney hattı boyunca, Roma Dönemi stoasına ait mekânların da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mekân 13 ve tekrar kullanılan Roma Dönemi tapınağı dışındaki tüm mekânlar iki katlı düzenlenmiştir. Mekânlara ulaşım koridorlarla sağlanmıştır. Ancak güney batı köşedeki mekânlarda izlendiği gibi (M1-M2-M3), doğrudan koridorla bağlantısı olmayan ve başka bir mekândan geçilerek ulaşılan mekânlar da bulunmaktadır. Triclinium ve kilise arasında kuzey güney doğrultusunda yerleştirilmiş üç mekân (M16-M17-M18), batısında ve doğusunda birer koridor ile diğer yapılardan ayrılarak farklı bir birim olarak düzenlenmiştir. Birbirleriyle bağlantılı M14 ve M15'in triclinium ve peristyle bağlantıları vardır. M4, M5 ve M6'nın alt kat odalarına doğrudan peristylden ulaşım sağlanmıştır.

⁵⁴ Piskopos konutu bu planıyla 'Muntazam Peristyl' grubuna dâhil olur. Bizans Dönemi konutları peristyl düzenine göre; dört yönde portiko genişliği eşit olan "Muntazam Peristyl Tipi", kuzey portikonun daha geniş düzenlendiği "Rhodian" ya da "Kuzey Portiko Tipi", bir yada iki portikonun görülmediği "Tamamlanmamış Peristyl Tipi" olmak üzere dört alt gruba ayrılmıştır, bk.: Türkoğlu 2004, 96-97.

⁵⁵ Piskopos Konutu'nun diğer Geç Antik Çağ sivil konutlarıyla karşılaştırmalı değerlendirmesi ve mekânlar için yapılan işlev önerileri hakkında detaylı bilgi için bk.: Öztaşkın 2013, 248-254.

Koridorlar ulaşımın sağlandığı geçişler olmanın yanı sıra mekânlar için ışık kaynağı sağlayan alanlar konumundadır. Sadece M1 ve M2'nin batı duvarlarında alt kat aydınlatması için dar dikdörtgen mazgal pencereler kullanılmıştır. Diğer tüm mekânların ise pencereleri koridorlara açılmaktadır. Kilisenin güney transept kolunda ve güney ek mekânlarda bulunan pencereler de bu yöndeki koridora bakmaktadır.

Mekânların ikinci kat odalarına ulaşımın dışarıdan sağlandığı anlaşılmaktadır. M16'nın kuzeyinde, güneye doğru yükselen taş bir merdiven tespit edilmiştir. Merdivenin doğu, batı ve kuzey yönde ilişkili olabileceği bir mekân düzenlemesi yoktur. Merdivenin bu konumu güney yöndeki mekânların (M16, M17, M18) ikinci kat odaları için tasarlandığını göstermektedir. Ayrıca M13'ün güneyinde taş bir merdivene ait izler mevcuttur. Bu merdivenin batı yöndeki mekânların ikinci kat odalarına (M12, M11, M10) ulaşım sağladığı anlaşılmaktadır.

Mevcut verilere göre peristyl galerisi +831 m. kotundadır. M5 ve M6'nın duvarlarında görülen hatıl delikleri ise +738 m. kotundadır. Bu kot farkı sebebiyle M5 ve M6'nın ikinci katlarına peristyliden geçilmediği anlaşılmaktadır. Alan içinde tespit edilen diğer iki taş merdivenden hareketle, M6'nın kuzeyindeki mekânsal boşluğun merdiven sahanlığı olduğu düşünülmektedir. Buradan güney yönde M6 ve M5'e, kuzey yönde M7 ve M8'in ikinci kat odalarına ulaşım sağlanmıştır. Bu durumda ortak duvarları kullanan mekânların ikinci kat odaları arasında M1, M2 ve M3'te izlendiği gibi geçişler olduğu anlaşılmaktadır.

Olympos Episkopeionu Plan Kurgusu ve İşlev Önerileri

Mekânların işlevleri için getirilecek önerilerde plan, boyut, iç mekân ve aydınlatma düzeni gibi mimari tasarım özellikleri temel alınmaktadır. Bunların yanı sıra yer aldığı yapıdaki ihtiyaçlar, konum ve diğer mekânlarla ilişkileri de mekânların işlevi için belirleyici unsurlardır.

Geç Antik Çağ'da piskoposların görev ve kent yönetimindeki konumlarına göre şekillenen episkopeionlarda; dini yapıların (ekklesia) ve özel yaşam alanlarının (privata) yanı sıra idari işlevli birimlerin (sekreton) yer alması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca episkopeionda yaşamlarını sürdüren din adamları/görevlilere ait odalar (clericum) ve depo/kiler (canea) amacıyla kullanılmış mekânlar bulunmalıdır.

Olympos Episkopeionu'nda yapı topluluğunun merkezinde Piskoposluk Kilisesi yer almaktadır. Vaftiz ayininin kentlerde sadece piskoposlar tarafından yönetilen bir tören olmasına⁵⁶ uygun olarak vaftizhane piskoposluk kilisesine bitişik olarak yapılmıştır. Vaftizhane ana mekânı yaklaşık 175 m²'lik alana sahip oldukça geniş bir yapı olarak düzenlenmiştir. Vaftizhanenin geniş düzenlenmiş olması; yapının sadece kentte yaşayanlar için yapılacak ayinler için planlanmadığını, olasılıkla vaftiz olmak için kente dışarıdan gelenlerin de olduğunu göstermektedir.

Trikonkhos planlı ek mekân içerisinde yapılan kazılarda zemin altı gömüsüne ya da lahit kullanımına işaret edecek bir veri saptanmamıştır. Mekânın duvarlarında mezar geleneğine uygun Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde ön plana çıkan ve ruhun kurtuluşu temasına vurgu yapan tavus kuşu, haç gibi sembolik resimler görülmektedir. Mekânın naostan geniş bir kapı sayesinde rahat izlenmesi sağlanmıştır. Plan, konum ve dekorasyonuna bağlı olarak mekânın Rölük Şapeli olabileceği düşünülmektedir⁵⁷.

⁵⁶ Aydın 2006, 4.

⁵⁷ Likya Bölgesi'ndeki ek mekânlar hakkında genel bir değerlendirme için bk.: Niewöhner 2006, 77-113.

Episkopeion'un merkezinde yer alan kilise, vaftizhane, rölik şapeli ve organik bağlantılı mekânlardan oluşan dini yapı grubunun yanı sıra peristylin de dini karakteri olduğu düşünülmektedir (Plan 2).

Açık avlu, Akdeniz evinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ortada üstü açık bir alan ve onu çevreleyen portikolardan oluşmaktadır. Hellenistik Dönem'de yaygınlaşan peristylli ev geleneği Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ'da, yönetici ya da üst sınıf mensubu ailelere ait konutlarda görülmeye devam etmiştir. Konut tasarımında peristyl, merkezi konumu ile çevresinde gelişen mekânları birbirine bağlayan, mekânların ışıklandırma ve havalandırmasını sağlayan, en önemlisi sokak kapısı ile dışa açılan birimdir. Ancak evlerin girişleri doğrudan peristyle değil, genellikle bir vestibulum ile avluya bağlanmıştır⁵⁸.

Side Episkopeionu'nun güney girişinden bir vestibulum aracılığıyla peristyle ulaşılmaktadır. Ephesos'ta idari yapılarının bulunduğu alan doğu kanattadır. Bu alanın girişi kuzey yönden sağlanmıştır. Giriş kapısı bir vestibulum ile peristyle açılmaktadır. Miletos Episkopeionu'nun girişi güneydoğuda kiliseye açılan bir vestibulum ile sağlanmıştır. Episkopeion'un batı yönde peristyle açılan başka bir giriş kapısı daha olması gerektiği düşünülmektedir. Priene'de Episkopeion olarak tanımlanan kompleksin iki geniş peristylli vardır. Giriş güney yönde her iki peristyle açılan vestibulumdan sağlanmıştır. Apameia'da kuzey yönde vestibulumla caddeye bağlanan oldukça geniş bir peristyl yer almaktadır. Peristyl güneyde kilise, doğuda piskopos konutu ve batıda idari birimler ile çevrelenmiştir. Djemila ve Philippi'de ise komplekslerin idari, dini ve özel birimlerini birbirine bağlayan avlular sadece iki yanda portikolu düzenlenmiştir⁵⁹.

Bu örneklerde peristyl, kompleksin dışarıyla bağlantısını sağlayan ve çevresinde gelişen mekânlara geçişin sağlandığı birim özelliğindedir. Toplantı salonuna geçmek için peristylden faydalanılmıştır. Böylece peristyl kamusal kullanım alanı oluşturmakta ve çevresinde gelişen mekânların da idari birimler olarak yorumlanmasına olanak sağlamaktadır. Plan tasarımındaki bu özellik, adı geçen episkopeionlardaki peristylleri, Geç Antik Çağ yönetici ve sivil konutlarındaki kullanımına yaklaştırmaktadır.

Diğer episkopeionlar ve sivil konutlardan farklı olarak Olympos Episkopeionu'nun girişi peristyl ile bağlantılı değildir. Kompleksin güney cephe aksındaki ana girişi yaklaşık 6x12 m. ölçülerindeki vestibulumla açılmaktadır. Bu alan doğuda kiliseyle, batıda triclinium ve peristyl ile bağlantılıdır. Kuzey doğusundan ilerleyen bir koridor ile M16-17-18'e, kuzey batısından ilerleyen bir koridor ile geniş bahçeye (hortus-viridarium) ve kuzeydoğudaki mekânlara ulaşım sağlanmıştır. Mekân tasarımında bu düzenleme peristylli sadece çevresindeki mekânlar için sirkülasyon sağlayan bir birim olmaktan çıkarak özel bir kullanımı olduğunu göstermektedir.

Peristylin portiko sütunlarının araları her yönde levhalarla kapatılmıştır. Complivium düzlemine sadece kuzeybatıdan giriş verilmiştir. Delikli levhalar merkezlerinde malta haçı bulunan kesişen daireler şeklindedir. Çeşme duvarında niş kemerlerinin birleştiği alanlarda tuğla haçlar yer alır. Portiko sütunlarında ve implivum kaplamalarında da kazıma haç motifleri tespit edilmiştir. Implivum

⁵⁸ Akın 1997, 162; Zeyrek 2005, 33-34, 44; Geç Antik Çağ sivil konutları için ayrıca bk.: Ellis 1988, 565-576; Polci 2003, 79-109; Özgenel 2007, 239-281; Geç Antik Çağ'da yazıtları sayesinde yönetici konutu (preatoria) oldukları kesin olarak anlaşılan yapılar az sayıdadır. Ancak bu konutların plan tasarımları, işlerini evlerinde yürüten diğer aristokrat ya da zengin konutlarından farklı değildir. Vestibulum, peristyl, toplantı salonu ve triclinium düzenleri domus tipi konutlar ile paraleldir. Lavan 2007, 118; Geç Antik Çağ yönetici konutları hakkında katalog düzeninde yapılmış bir tanıtım için bk.: Lavan 1999, 135-164.

⁵⁹ Side için bk.: Yıldırım 2013, 169-175; Mansel 1978, 267-291; Ceylan 2007, 174-176; Ephesos için bk.: Karwiese 1989, 29-30; Ceylan 2007, 178-180; Miletos için bk.: Müller-Wiener 1980, 24-30; Müller-Wiener 1989, 675-677; Ceylan 2007, 176-178; Priene için bk.: Müller-Wiener 1989, 674-675; Apameia için bk.: Müller-Wiener 1989, 688-690; Djemila için bk.: Müller-Wiener 1989, 694-695; Philippi için bk. Müller-Wiener 1989, 661-664.

çevresinin levhalarla kapatılması ve dekorasyonda haçın bu kadar yoğun görülmesi, peristylin su ile ilişkili dini nitelikli bir yapı olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle peristyl çeşmesiyle beraber, su sayesinde şifa bulmak amacıyla kullanılmış 'loca-sancta' niteliğinde bir yapı olarak ele alınmalıdır⁶⁰.

Olympos'ta Apollon'un tapınım gördüğü⁶¹ ve Pythia adına oyunlar düzenlendiği bilinmektedir⁶². Delphoi'de Apollon'un kehanetlerini okuyan kâhin Pythia'dır. Pythia kutsal su kaynağında gördüğü kehanetleri rahiplere aktarır. Apollon kültüründe kutsal su kehanetin yanı sıra sağlık kaynağı ve kişisel arınma için de kullanılan en önemli araçtır. Pythia bu su kaynaklarıyla özdeşleşmiş ve sağlık verici özelliğiyle termal alanlara adını vermiştir⁶³. Yalova'daki Pythia Thermae'de Apollon kültü azizeler Menodora, Metrodora ve Nymphodora ile Hıristiyanlıkta da devam eder. Kaplıcalarıyla ünlü Hierapolis'te kent merkezinde bulunan Apollon Pytheos alanı Aziz Aberkios ve Philippos kültlerinin ortaya çıkmasıyla tahrip edilmiş ancak kent şifa ve kült merkezi işlevini devam ettirmiştir. Apollon ve Asklepios'un aynı tapınakta birlikte tapınım gördüğü Kyzikos kentinde bu kült Aziz Tryphaina ile devam etmiştir. Seleukeia Apollon kutsal alanının Azize Thekla kilisesinin altında olduğu düşünülür. İsrail-Hayfa yakınındaki Dora kentindeki Apollon kutsal alanı üzerine yapılan ve içinde aziz mezarı bulunan bir kiliseyle şifa merkezi konumunu devam ettirmiştir⁶⁴. Antik dönemde doğal su kaynaklarına sahip olduğu bilinen Olympos kentinde de Pythia ile özdeşleşmiş bir kült olabileceği ve rölik şapeli ile bu kültün martyr-aziz kültürüne bağlı bir dönüşümle devam ettiği düşünülmektedir.

Episkopeionlarda idari işleve sahip (sekreton) mekânlar, ziyaretçi akışının kolay sağlanması için girişe yakın konumlanmıştır. İdari işlevli yapıların en önemlisi toplantı salonlarıdır. Ofis olarak tanımlanabilecek bu mekânlar toplantı salonlarının çevresinde yer alır. Piskoposların kent yönetimindeki rollerinin gereği olarak decurionlar ile toplantılar yapmaları ve mahkemelere başkanlık etmeleri gerekliliği, episkopeionların bu ihtiyaca cevap verecek nitelikte mekân kuruluşlarına sahip olma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Sivil konutlarda tricliniumun⁶⁵ yanı sıra toplantı salonu olarak kullanılan ayrı mekânlar M.S. 3. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Bu gelişim yöneticilerin, yüksek mevki sahibi zenginlerin ya da aristokratların ihtiyaçlarının değişmesiyle açıklanabilir. Antik dönem boyunca valiler ya da diğer yerel

⁶⁰ Şifa merkezleri olarak tanımlanan loca-sancta'lar, İncil'de adı anılan ya da martyr-aziz kültürüne bağlı oluşmuş alanlarda yer alır (Vikan 1991, 1244). Kutsal Topraklar ve hac rotaları üzerindeki merkezlerin yanı sıra hemen her bölgede yerel düzeyde kullanılmış şifa merkezleri de bulunur (Foss 2002b, 132). Röliklerin yanı sıra aziz mezarlarında kullanılan kandil yağları, mumlar ve bu alanlardaki toprak ve suyun da şifa verici olduğuna inanılır (Talbot 2002, 159-160). Aziz mezarıyla doğrudan bağlantısı olmayan ancak hemen yakınında bulunan çeşmedeki suyun kutsallığına inanılan bir örnek Thessalonike Aziz Demetrios kriptasında yer alır (Bakirtzis 2002, 185-186). Mısır-Menaitsis kentinde gerçekleşen Aziz Kyros ve John'un mucizelerinde kilisenin avlusundaki çeşmenin şifa kaynağı olduğu anlaşılmıştır (Montserrat 1998, 268).

⁶¹ Atvur 1999, 15; Likya Bölgesi'nde yaygın bir tapınımı olan Apollon kültüne ait tapınak ve kutsal alanlar doğal su kaynakları yakınında ya da üzerinde yer alır. Gürdal 2007, 129-144; Tiryaki 2006, 132-133; Letoon, Sura ve Patara'da Apollon tapınaklarının yanına ya da üzerine kiliseler inşa edilmiştir.

⁶² Uğurlu 2006, 29; Olcay Uçkan v.d. 2006, 90-91.

⁶³ Tanrıver 2009, 230-481.

⁶⁴ Pythia Thermae için bk.: Foss 2002b, 133; Hierapolis için bk.: Arthur 2006, 60; Kyzikos için bk.: Gürdal 2007, 88; Foss 2002b, 133, 139; Seleukeia için bk.: Gürdal 2007, 159; Dora için bk.: Dauphin 1999, 423-425.

⁶⁵ Latince bir terim olan triclinium üç klineli yemek odasını ifade eder. Roma Dönemi'nde M.S. 1. yüzyıldan itibaren aristokrat evlerinde yaygınlaşan özel kabul salonlarıdır. Öğleden sonra başlayan yemekli davetler müzik dinletileri, şiir okumaları ve çeşitli dans gösterileri eşliğinde yapılırdı (Polci 2003, 80). Erken dönemlerde evin diğer odalarından daha geniş ve daha özenli dekore edilmelerinin dışında plan özellikleri açısından ayırt edici nitelikleri yoktur. M.S. 3. yüzyıl sonu - 4. yüzyıl başından itibaren ise dikdörtgen planın yanı sıra tek apsisli, üç yönde eksedrarlarla genişleyen düzende, trikonkhos ve merkezi planlı tricliniumlarla karşılaşılır (Lavin 1962, 5). Tek ya da çok apsisli tricliniumların ortaya çıkması, erken dönemin II şekilli divanlardan oluşan yemek düzeni yerine sigma biçimli bir masa ve etrafında yer alan divanlardan oluşan yemek düzeninin tercih edilmesiyle bağlantılı olduğu düşünülür (Polci 2003, 81).

yöneticiler işlerini evlerinden idare etmek durumundadır. Geç Antik Çağ'da kent yöneticilerinin halk üzerindeki nüfuzları artmış ve böylece evlerinde daha kalabalık grupları ağırlamak zorunda kalmışlardır. Konutlarda tüm misafirler için kullanılan tek bir kabul/yemek salonunun yerini; çeşitli iş görüşmeleri için gelenler, özel misafirler ve yakın arkadaş çevresi için ayrı düzenlenmiş farklı birimler almıştır. Konutların daha mahrem alanında bulunan nispeten küçük salonlar triclinium, girişe yakın konumlanan ve daha geniş salonlar ise toplantı salonu olarak tanımlanmaktadır⁶⁶.

M.S. 4. yüzyıl sonundan itibaren takip edilebildiği kadarıyla orta sınıf yöneticiler azalmış ve kent yönetimine ait yetkiler daha az kişinin elinde toplanmaya başlamıştır. Yetkileri artan kent yöneticilerinin evlerinde ağırladıkları misafirleriyle ilişkilerinin daha resmi bir durum kazandığı anlaşılmaktadır. Bu ilişki; mekân düzenlemesinde ev sahibinin konumunu vurgulayan apsislerin, ziyaretçinin evin diğer alanlarını görmesini engelleyen ve huzura kabul edilmesini beklediği alanlar olarak vestibulumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur⁶⁷.

Benzer bir yaklaşımla episkopeionlar üzerine yapılan çalışmalarda da; piskoposun özel yaşam alanı sınırlarında yer alan salonlar triclinium olarak, daha geniş ve kamusal birimlerin yakınında yer alan salonlar toplantı-kabul salonu olarak tanımlanmıştır. Side'de girişe yakın ve peristyle açılan apsisli geniş mekân toplantı salonu, daha mahrem konumdaki trikonkhos planlı mekân tricliniumdur. Ephesos'ta da benzer bir düzen görülür. Kompleksin doğusunda peristyle açılan tek apsisli toplantı salonu, piskoposun özel kullanımında ise dikdörtgen planlı, tek apsisli triclinium bulunmaktadır. Miletos'da batı duvarındaki bir dizi sütun dizisiyle peristyle açılan, dikdörtgen planlı tek apsisli mekân toplantı salonu olarak tanımlanmıştır. Bu salonun doğusunda yer alan, dikdörtgen planlı ve iki yanında odalar bulunan birimin triclinium olduğu kabul edilmektedir. Apameia'da peristilin doğusunda yer alan idari işlevli mekânlar arasında apsisli kabul salonu yer alır. Gerasa Episkopeionu'nda da atriumun ve vaftizhanenin güneyindeki dikdörtgen planlı ve tek apsisli birim, girişe yakın konumu nedeniyle toplantı salonu olarak tanımlanmıştır. Yapı topluluğundaki diğer odaların ayırt edici nitelikleri saptanmamıştır. Justiniana Prima Episkopeionu'nda ise haç planlı oldukça geniş bir salon, konumuna dayanılarak toplantı salonu olarak ele alınmıştır⁶⁸.

Olympos Episkopeionu'nda toplantı-kabul salonu ve yemek-ziyafet işlevleri aynı mekânda karşılanmış olmalıdır. Yapı topluluğunun girişine yakın ve kolay ulaşılabilir bir konumda yer alan salonun, ziyaretçilerin bekleme için güneyinde ayrı bir vestibulumu yer almaktadır. Kuzeyinde yer alan apsis ile piskoposun ziyaretçiler karşısındaki konumu vurgulanmıştır. Tüm bu nitelikleriyle salonun toplantı-kabul salonu işlevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Batı, kuzey ve güneyde sıralanan iki katlı mekânlar Episkopeion içerisinde günlük yaşamını sürdüren kalabalık bir topluluğa işaret etmektedir. Piskopos Konutu'nun tricliniumu böylesine bir kalabalığa hizmet edebilecek yeterli alana sahip değildir. Augustinos'un episkopeiondan söz ederken yardımcılarıyla beraber bir manastır yaşamı sürdürdüklerini ifade etmesi, topluca yenilen bir yemek uygulamasının düşünülmesine olanak sağlamaktadır⁶⁹. Palladius'un Ephesos Episkopeionu'ndan söz ederken sütunlu ve iki yüz kişi kapasiteli salonu triclinium şeklinde ifade etmesi, toplantı salonlarının da kullanımlarına bağlı olarak triclinium olarak tanımlanabileceğini göstermektedir.

⁶⁶ Polci 2003, 79-109; Özgenel 2007, 239-281; Ellis 2007, 1-22.

⁶⁷ Ellis 1988, 573-576.

⁶⁸ Side, Ephesos, Miletos, Apameia için bk.: dn. 59.; Gerasa için bk.: Müller-Wiener 1989, 692; Piccirillo 1989, 491; Justiniana Prima için bk.: Pallas 1971, 362; Müller-Wiener 1989, 659; Aphrodisias ve Hippo Regius episkopeionlarının kiliseyle olan bağlantıları dışında diğer sivil konutlardan farkı yoktur. Aphrodisias için bk.: Berenfeld 2009, 211-215; Hippo Regius için bk.: Pallas 1971, 357-358; Real 2003, 224.

⁶⁹ Bizans manastır sisteminin kökenini oluşturan Koinobitik manastırlarda keşişlerin yemeği birlikte yemeleri değişmez bir kuraldır, bk.: Tiryaki 2007, 23-28; Doğan 2003b, 77-78.

Olympos tricliniumu apsisli, vestibulumlu ve oldukça yüksek bir salon biçiminde olmasının yanı sıra özenli bir iç mekân dekorasyonuna sahiptir. Bu durum, mekânın kamusal niteliğine bağlı olarak; yönetici ya da zengin konutlarında karşılaşılan geleneğin devamı niteliğinde; ev sahibinin (piskopos ya da piskoposluğun) gücünü, zenginliğini, ihtişamını gösterme isteğinden kaynaklanmış olmalıdır. Episkopeion'un inşasından kısa bir süre sonra eklendiği anlaşılan apsis, piskoposluğun kentte gide-rek artan nüfusunun yansımaları olarak dönemin mimari karakterine uygun bir düzenlemedir.

Tricliniumun doğusunda sıralanan M16, M17 ve M18 idari işleve sahip diğer birimlerdir. Kolay ulaşılabilir konumları, çok pencereyle aydınlatmaya önem verilmesi ve duvarlarındaki nişler sebebiyle bu mekânlar yazışmalar, kayıt, noter gibi ofis niteliğinde işlere yönelik kullanılmış olmalıdır. Ortak duvarlarındaki bir kapı açıklığıyla bağlantılı olan M14 ve M15, güney yönde birer kapı ile peristyle, doğuda ise tricliniuma açılmaktadır. Tricliniumla olan bağlantıları sebebiyle bu mekânların idari işlevli oldukları ancak ofis olarak hizmet verdiklerinden ziyade servis mekânları olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir⁷⁰. Peristylin öne çıkan dini karakteri, sadece peristylden ulaşılan mekân 4, 5 ve 6'nın dini törenler için kullanıldıklarını göstermektedir (Plan 2).

Mekân 13 ve tapınak cellasının depo/kiler (canea) olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu mekânlar diğerlerinden kalın duvarları ile daha korunaklı, geniş kapıları ve önlerindeki boş alanlar ile pratik kullanıma daha elverişlidir. Duvarlarında hiçbir pencere açıklığı bulunmayan mekânlar malzemelerin ışık ve güneşten korunarak daha uzun süre dayanmalarına olanak sağlayacak niteliktedir (Plan 3).

Episkopeion'da yaşamlarını sürdüren din adamları/görevlilere ait odalar (clericum) batı ve kuzeybatıda yer almaktadır. Güney duvar hattında da benzer amaçla kullanılmış odalar olduğu tahmin edilmektedir. Görevlilere ait odalar yaklaşık aynı genişlikte, tek birimli ve sade mekânlardır. Görevli odaları, kilise ve tricliniumun yerleşim düzeni koinobitik manastır kuruluşlarıyla benzerlik gösterir⁷¹.

Üç farklı düzeyde işlevlere sahip yapıların yer aldığı episkopeionların plan tasarımında, idari ve dini birimlerin kolay ulaşılabilir olması ancak kompleks içindeki sirkülasyonun özel alanlar için gerekli mahremiyeti bozmadan sağlanmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik Olympos Episkopeionu'nda giriş kapısı önünde yer alan vestibulum ve buraya bağlı koridorlar ile çözülmüştür. 6x12 m. ölçülerindeki vestibulum batı yönde peristyl ve tricliniuma geçilmektedir. Kuzey batısında triclinium ve ofislerin arasından uzanan bir koridorla viridariuma ulaşılmaktadır. Viridariumun batı ve kuzeyindeki koridorlar ile bu yöndeki mekânlara geçiş sağlanmıştır. Kuzeydoğudaki koridorun batı kenarında ofis odaları sıralanmıştır. Buradan kompleksin kuzeyindeki koridorlara geçilmektedir. Vestibulum doğuda kilisenin girişine açılmaktadır. Kilisenin girişi nartheksin güneyinden sağlanmıştır. Buradan aynı zamanda kilisenin güney hattı boyunca ilerleyen koridorlara geçiş bulunmaktadır. Birbirlerine paralel ilerleyen bu koridorlardan kuzeydeki sayesinde doğu yönde Piskopos Konutu'na ve kilisenin güney köşe odasına ulaşım mevcuttur. Koridorlardan güneydeki ise bu yöndeki mekânlara ulaşılması için tasarlanmıştır.

Bu düzenleme sayesinde Episkopeion'a idari ya da dini sebeplerle gelen ziyaretçilerin ilgili yapılara doğrudan ulaşmaları sağlanmıştır. Din Adamları/görevliler özel odalarından rahatlıkla dini yapılara, ofislere ve tricliniuma ulaşmışlardır. Piskopos Konutu, köşe odalarındaki kapılarla doğrudan

⁷⁰ Peristyl içinde yürütülen kazılarda günlük kullanıma yönelik seramik kap parçaları ele geçmiştir. Bu kapların peristyle ait olmadıkları kesindir. Olasılıkla bu seramikler tricliniumdaki yemekler için M14 ve M15'te bulundurulmuş kaplara ait parçalardır.

⁷¹ Koinobitik manastırlarda kilise (katholikon) merkezi konumdadır. Genellikle kilisenin batısında yemekhane (trapeza) yer alır. Manastırın kutsal sınırı belirleyen çevre duvarı hattında ise keşiş odaları sıralanmıştır. Bu mekânların yanı sıra manastırlarda depo, kiler, mutfak, sarnıç ve atölyeler gibi günlük yaşam pratiğine ait birimler de bulunur. Manastırlar hakkında detaylı bilgi için bk.: Tiryaki 2007, 12-36.

kiliseyle bağlantılı olmakla birlikte kilisenin güneyindeki koridor sayesinde kiliseden geçmeksizin tricliniuma, peristyle ve ofislere ulaşmak mümkün olmuştur. Mimari tasarımdaki bu düzenleme Olympos Episkopeionu'nda özgün bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Olympos Episkopeionu'nda dini, idari ve özel birimler bir çevre duvarı ile sınırlanmıştır. Cadde ve sokaklarla çevrelenen kompleks kent içinde ayrı bir birim oluşturmaktadır. Bu uygulama Side, Ephesos, Miletos, Priene, Philippi, Justiniana Prima, Tebessa ve Timgad kentlerinde de karşımıza çıkmaktadır⁷². Episkopeionları kent içerisinde öne çıkaran bu tasarım, Geç Antik Çağ'da sosyal ve siyasi yaşamı belirleyen ana etmen konumundaki Hıristiyanlığa koştur olarak, piskoposluğun gücünün kentsel mimarideki yansıması olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Episkopeion yapı topluluğunda beş evre tespit edilmiştir. İlk iki evre Roma Dönemi'ne aittir. Üçüncü evrede Episkopeion inşa edilmiştir. Yapı topluluğunda izlenebilen tek yapısal değişiklik triclinium apsisinin eklenmesidir. Dördüncü evre olarak tanımlanan apsis duvarı malzeme-tekniği açısından üçüncü evreden farklılık göstermez. Bu sebeple apsisin, Episkopeion'un inşasından kısa bir süre sonra yapıya eklendiği düşünülmektedir. Ancak bu sürenin belirlenmesine olanak sağlayacak herhangi bir veri tespit edilememiştir. Kompleksin mimarisini değiştiren son yapı değirmen ve değirmene bağlı su kanalıdır⁷³ (Plan 3).

Episkopeion'un yerleştiği alanda, Hıristiyan yapılaşması öncesine ait tapınak, temenos duvarları ve güneydeki cadde üzerinde stoalı bir düzenleme tespit edilmiştir⁷⁴. Kesmetaş kullanılarak örülmüş tapınak cellasının doğu ve batı duvarlarında tamirat yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu tamiratta moloztaş ve tuğla almaşıklığı görülmektedir. Almaşık örgü tapınak cellasından doğu ve batı yönde devam eden duvarlarda ve güneyde stoayı kuzey yönde sınırlandıran duvar hatunda da izlenmektedir. Bu duvarlarda moloz taşların cephelere bakan yüzleri kırılarak düzleştirilmiş, taşlar arasında bağlayıcı olarak küçük kırıklar şeklinde çakıl taşı katkılı koyu renkli harç kullanılmıştır. Kullanılan sıva iri taneli kiremit kırığı katkılı ve kırmızı renklidir. Sıva üzerinde mala benzeri bir aletle yapılmış dikey, yatay ve diyagonal çizgiler görülmektedir. Episkopeion batı çevre duvarı ve kilisenin doğusundan geçerek kompleksi iki bölüme ayıran duvarlarda, almaşıklık izlenemese de, aynı özelliklere sahiptir. Almaşık teknikteki duvarlar kent içerisinde M.S. 1. yüzyıla tarihlenen Vespasianus Hamamı'nda, Liman Bazilika'sının Roma Dönemi'ne tarihlenen duvarlarında ve Güney Nekropol'deki tonozlu mezarlarda görülmektedir⁷⁵. Tonozlu mezarların M.S. 2. yüzyıl sonlarında yapımına başlandığı ve 3. yüzyıl içerisinde devam ettiği bilinmektedir. Buna göre tapınak duvarlarındaki tamirat ve temenos duvarlarının M.S. 3-4. yüzyıla yerleştiği söylenebilir.

Episkopeion düzenlemesinde kilise, vaftizhane, triclinium, peristyl, idari birimler ve görevli odaları Roma Dönemi temenos alanı içerisine inşa edilmiştir. Temenosun doğusuna piskopos konutu eklenmiş ve güneydeki stoa Episkopeion'a dâhil edilmiştir. Temenosun kuzey ve batı duvarları da

⁷² Topluca bk.: Müller-Wiener 1989, 651-709.

⁷³ Değirmen ve su kanalı Olympos kentinde görülen tek Türk Dönemi yapısıdır. Değirmenin 1850'li yıllarda Kıbrıslı Hacı Hasan isimli bir kişi tarafından yapıldığı bilinmektedir. Parman – Olcay Uçkan 2006, 588.

⁷⁴ Tapınağın cella girişinde yer alan heykel kaidesindeki yazıtta, kaidenin üzerinde Marcus Aurelius'a ithaf edilmiş bir heykelin bulunduğu anlaşılmaktadır. Heykelin tapınakla ilişkili olduğu düşünülmekte ve bu nedenle yapı M.S. 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir, Bean 1999, 155; Serdaroğlu 2004, 151.

⁷⁵ Hamamın, Vespasianus'un (M.S. 69-79) valileri Titus Aurelius Quietus tarafından inşa ve Sextus Marcius Priscus tarafından tamir ettirildiğine dair yazıtı bulunmaktadır, bk.: İplikçioğlu 2004, 220; İplikçioğlu 2006, 80; Liman Bazilikası için bk.: Gökalp – Yıldırım 2009, 367-387; Mezarlar için bk.: Uğurlu 2006, 143-144.

kullanılarak tüm kompleks bir çevre duvarı içine alınmıştır. Episkopeion duvarlarında moloztaş kullanılmıştır. Bu duvarlarda taş yüzeyleri kırılmamış, bağlayıcı olarak kireç katkılı beyaz harç uygulanmıştır. Derz hatlarında kalın tutulan harç üzerinde mala benzeri bir alet ile yapılmış dalgalı çizgiler mevcuttur. Duvarlar kireç katkılı beyaz renkli sıva ile kaplanmıştır. Malzeme-teknik kullanımındaki detaylar tüm kompleksin beraber planlandığını ve aynı dönemde inşa edildiğini göstermektedir.

Episkopeion'da yapılan kazı ve sondaj çalışmalarında bulunan Bizans Dönemi'ne ait cam, seramik ve maden eserler ile mimari ve liturjik taş elemanların tamamı benzer örneklerle dayanılarak M.S. 5-7. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir⁷⁶. Ancak malzeme-teknik uygulamalarda görülen almasıık kemerler ve tuğla dekorasyonların benzerleriyle genellikle Orta ve Geç Bizans Dönemi yapılarında rastlanmaktadır⁷⁷.

Episkopeion'da taş-tuğla almasııklığındaki kemerler rölik şapelinin giriş açıklığında; vaftizhane güney duvarındaki arkadlarda; tricliniumun apsis arkasında kalan kapı açıklığı ve niş kemerinde, güney duvardaki nişlerde; peristilin doğu duvarındaki galeri katı nişlerinde görülebilmektedir. Tuğla süslemeler ise vaftizhane vestibulumunda, triclinium duvarlarında ve peristyldeki çeşmede yer almaktadır.

Almasıık teknikteki kemerleri, az sayıda örnekle de olsa, Olympos kenti ve Likya Bölgesi'nde Erken Bizans Dönemi yapılarında örnekleme mümkündür. Dolikhiste Tersane koyunda yer alan kilisenin apsis kemeri taş-tuğla almasııklığındadır. Yapının M.S. 5-6. yüzyıla ait olması gerektiği belirtilir. Atrium ve naos batı cephesindeki kapılarda almasıık bir kemer görülen Gemiler Ada III nolu kilise M.S. 6. yüzyıla tarihlenir⁷⁸. Olympos kentinde M.S. 6. yüzyıla tarihlenen Nekropol Kilisesi (Yarım Bazilika) pencere kemerleri ve Mozaikli Yapı'nın kapı, pencere ve niş kemerleri de almasıık düzenlenmiştir⁷⁹. Sıva üzerinde dalgalı çizgi uygulamasıyla Erken Bizans Dönemi yapılarında karşılaşılmaktadır. Harç üzerinde dalgalı çizgiler kent içerisinde M.S. 5-6. yüzyıllara tarihlenen Mozaikli Yapı, Nekropol Kilisesi (Yarım Bazilika), Güney Kent Yamaç Yerleşimi kiliselerinde ve Nekropol Caddesi'ndeki konutların duvarlarında görülür. Likya Bölgesi'nde Gemiler Ada II ve III nolu kiliselerde ve adadaki kiliseler arasındaki koridorun duvarlarında⁸⁰, Melanippe Sahil Kilisesi duvarlarında ve Tlos'taki transeptli bazilikada görülmektedir. Tuğla dekorasyonda görülen sepet örgüsü ile nişlerin benzerleri, Olympos kentinde Olympos'ta Mozaikli Yapı'nın niş yarım kubbelerinde görülmektedir. Konstantinopolis Studios Manastırı Kilisesi ve Thessalonike Galerius Sarayı'ndaki oktagon yapıda dairesel rozetler tespit edilmiştir⁸¹. Çeşme ve triclinium duvarlarında görülen tuğla haçların benzerleri M.S. 6. yüzyıla tarihlenen Gemiler Ada III nolu kilisede görülmektedir. Kilisenin apsis yarım dairesinde tuğladan üç haç görülür. Haç kolları ucunda trapez kesitli tuğlalar kullanılmıştır⁸².

⁷⁶ Buluntular hakkında detaylı değerlendirmeler bu yayın içerisindeki ilgili makalelerde yapılmıştır.

⁷⁷ Orta ve Geç Bizans Dönemi cepheleri için topluca bk.: Ousterhout 1999, 194-200; Buchwald 1979, 261-296; Ötüken 1978, 213-233; Trkulja 2004, 229-250; Likya Bölgesi'nde almasıık kemerler ve tuğla rozetler görülen Myra Aziz Nikolaos Kilisesi kuzey cephesi M.S. 11. yüzyıla tarihlenmektedir. Ötüken v.d. 2000, 224-228.

⁷⁸ Dolikhiste için bk.: Peschlow 2001, 203; Gemiler Ada III nolu kilise için bk.: Asano 1995a, 72-77 Fig. 44.

⁷⁹ Nekropol Kilisesi (Yarım Bazilika) için bk.: Gökalp – Yıldırım 2010, 378-379; Mozaikli Yapı için bk.: Öztaşkın – Öztaşkın 2012b, 331-332.

⁸⁰ Sıvaları ve derz hatlarındaki harçları günümüze ulaşabilmiş yapılara ender rastlanır. Bu sebeple karşılaştırma yapılabilecek örnekler kısıtlıdır. Gemiler Ada için bk.: Asano 1997, 460 Fig. 9.

⁸¹ M.S. 5. yüzyıl ortasına tarihlenen Studios Manastırı Kilisesi'nin atrium kuzey duvarında tuğla haç ve iki dairesel rozet görülür. Aynı haçların naos duvarlarında da görülmesi atrium duvarının kiliseyle aynı tarihte yapıldığını göstermektedir, Mathews 1971, 21; Büktel 1995, 69. Galerius Sarayı içindeki oktagon yapının kuzey doğu cephesinde iki palmiye dalı arasında dairesel rozet içine alınmış eş kollu haç görülür. Tuğla kompozisyonun, sarayın M.S. 4. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ilk yapım aşamasıyla aynı döneme ait olduğu anlaşılmaktadır. Motif yapının inşası tamamlanınca mermer kaplamalarının arkasında kalmıştır, Hoddinott 1963, 123-124 Fig. 24e; Vickers 1973, 114-116 Fig. 9.

⁸² Asano 1997, 452 Fig. 14.

Kilisenin transeptli oluşu, oldukça geniş düzenlenmiş vaftizhanesi, piskopos konutunun plan tasarımı ve çeşmenin genel karakteri Geç Antik Çağ pratiğine uygun nitelikler göstermektedir. Piskoposluk Kilisesi'yle plan şeması ve oran-orantı açısından en yakın örnek M.S. 5. yüzyıl içinde değerlendirilen Philippi A Kilisesi ve M.S. 5. yüzyıl sonu - 6. yüzyıl başına tarihlenen Beroia Kilisesi'dir⁸³. Vaftizhaneler arasında üç nefli düzenlenmiş örnekler sınırlıdır. En benzer örnek Hippos-Susita piskoposluk kilisesi vaftizhanesidir. Paros Katapoliani Kilisesi ve Kıbrıs Kourion Piskoposluk Kilisesi vaftizhaneleri de üç neflidir⁸⁴. Anıtsal kurgusuyla çeşmenin en benzer örnekleri Stobi'deki Theodosius Sarayı ve Parthenios Evi olarak anılan iki konutun peristyl düzenlemelerinde karşımıza çıkar. M.S. 400 yılı civarında yapıldığı düşünülen her iki konut sikkelere göre M.S. 6. yüzyılın sonuna kadar kullanılmıştır⁸⁵. Peristyl etrafında sıralanan mekânlardan oluşan domus tipi konutlar M.S. 550 yılından sonra inşa edilmemiş, daha önce var olan konutlarda tadilat yapılarak kullanılmışlardır⁸⁶.

Episkopeion kompleksinde karşılaşılan büyük boyutlu ve özenli bir mimarinin Orta Bizans ya da daha geç bir dönemde Olympos kentinde inşa edilmesi zor bir olasılıktır⁸⁷. Bu sebeple Episkopeion'da görülen tuğla süslemelerin de Erken Bizans Dönemi içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu durum malzeme-teknik özelliklere göre yapılan değerlendirmenin Olympos ve çevresinde farklı öğelerle birlikte yorumlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Likya Bölgesi'nde M.S. 6. yüzyılın ilk yarısında arka arkaya yaşanan bir dizi doğal afet neticesinde bölge olumsuz etkilenmiştir⁸⁸. Bu felaketler Olympos kentini de olumsuz etkilemiş ve M.S. 7. yüzyıl başından sonra kentsel yaşantı yavaş yavaş sonlanmıştır⁸⁹. M.S. 5. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiği anlaşılan Episkopeion'un da, kentin genel kronolojisine uygun olarak, ele geçen buluntulara göre M.S. 7. yüzyılda kullanım dışı kaldığı anlaşılmaktadır.

Episkopeion'un oldukça geniş düzenlenmiş bir vaftizhane, şifa merkezi niteliğindeki peristyl ve rölik şapeline sahip oluşu; kalabalık gruplar tarafından ziyaret edildiğini göstermektedir. Ziyaretçiler için en önemli sorun olan barınma kompleks dışında bulunan yapılar sayesinde çözülmüştür. Kompleksin batısında, doğrudan Episkopeion'a bağlanan Nekropol Caddesi'nin iki yanında konumlanmış yapılar bulunmaktadır (S6-IX, S6-VIII). Geniş avlulu, çok birimli ve iki katlı mekânlara sahip yapılar konaklama amacıyla kullanıma uygun özellikler göstermektedir. Bu yapılar olasılıkla ziyaretçilerin barınma ihtiyaçlarına cevap vermiştir.

⁸³ Philippi A Kilisesi için bk.: Hoddinott 1963, 169-173; Beroia Kilise için bk.: Snively 2008, 63.

⁸⁴ Hippos-Susita için bk.: Mlynarczyk 2011, 254-255; Paros Katapoliani için bk.: Mango 2006, 126-127; Krautheimer 1986, 254; Kourion için bk.: Megaw 2007, 107-118.

⁸⁵ Kitzinger 1946, 118-129; Kleinbauer 1979, 362-363.

⁸⁶ Ellis 1988, 565; M.S. 7. yüzyıl başından itibaren kentsel pratiğin değişime bağlı olarak konut kullanımında da köklü değişimler meydana gelir. Tanyeli 1996, 409-410.

⁸⁷ Likya Bölgesi'nde M.S. 9. yüzyıl ve sonrasında gerçekleşen yapı faaliyeti sınırlıdır. Nartheksinde bulunan bir yazıtta göre, payeli düzenlenmiş ikinci evresi 812-813 yılına tarihlenen Alakilise (Grossmann – Severin 2003, 34), M.S. 9. yüzyıl sonu - 10. yüzyıl başına tarihlenen Dereağzı Kilisesi (Morganstern 1983, 89) ve Yanartaş'taki bazilikanın ikinci evresi (Öztaşkın 2012, 316, 318) en büyük boyutlu yapı faaliyetlerini oluşturur. M.S. 11. yüzyıl ortasında ise Myra'da Aziz Nikolaos Kilisesi onarılmıştır (Ötügen v.d. 2000, 224-228). Myra'da M.S. 12. yüzyıl sonu - 13. yüzyıl başına tarihlenen şapel bilinen en geç tarihli yapıdır (Akyürek 2010, 159). Bu yapılar dışında büyük boyutlu kiliselerin içine inşa edilmiş genellikle tek nefli ve tonozlu küçük kiliseler ile karşılaşılır. Arykanda Büyük Bazilika, Limyra Kale Tepesi, Sion Manastırı, Tragallasos, Dikmen, Gürses, Devkuyusu ve Sura Yukarı kiliselerinin içinde daha küçük boyutlu kiliseler yer alır. Bu yapılar genellikle M.S. 9-10. yüzyıl içinde değerlendirilir.

⁸⁸ M.S. 529-530 ve 565 tarihlerinde yaşanan büyük bir deprem, M.S. 530'da ortaya çıkan 541 yılından itibaren Anadolu'da yaşanan veba salgını demografik yapıda %50 civarında nüfus kaybının yaşanmasına sebep olmuştur (Duggan 2004, 131-134). M.S. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan Arap Akınları ile özellikle kıyı yerleşimleri etkilenmiş (Küçükaşçı 2006, 376-378) ve bölgenin yerleşim topografyası köklü değişimlere uğramıştır.

⁸⁹ Güney Kent köprü bağlantısında yapılan çalışmalarda 11. yüzyıla ait sikkeler bulunmuştur. Olcay Uçkan 2012a, 80; Ancak M.S. 7. yüzyıldan sonrası için kentsel düzeyde bir yerleşimi somutlaştıracak mimari veriler henüz tespit edilmemiştir.

SUMMARY

The Episkopeion Complex at Olympos

This chapter presents in detail the Episkopeion (Episcopal Complex, Bishop's Palace) at Olympos, the largest in the ancient city. It discusses both its layout features and individual buildings with proposals for their functions.

The term *episkopeion* (ἐπισκοπεῖον) was first used in Christian sources in the early 5th century A.D. Episkopeia were designed as a place for handling religious and administrative affairs as well as serving as the private residence of the bishops. Because church organisation had a bishop in every city, the episkopeia represented the bishoprics in their cities.

The Episkopeion of Olympos is located in the centre of the city, on the east-west axis of the north part. It is positioned at the intersection of two main streets constituting an important sector of the overall urban organisation of the north city. The complex measures approximately 128x62 m. The main structure of the complex is the church with a transept, and the north-south wall extending right to its east divides the complex into two. To the west of this wall are religious buildings such as the church and baptistery as well as a triclinium, peristyle and other rooms for public use. The west part measures about 90x62 m., while the east part, measuring 38x54 m., contains the private residence of the bishop. The south extension of the encircling wall extends uninterrupted, and doorways suggest that both parts were designed together. Thus, within the episcopal complex, rooms for the staff, sections for public use, and private areas for the bishop are all separated from each other.

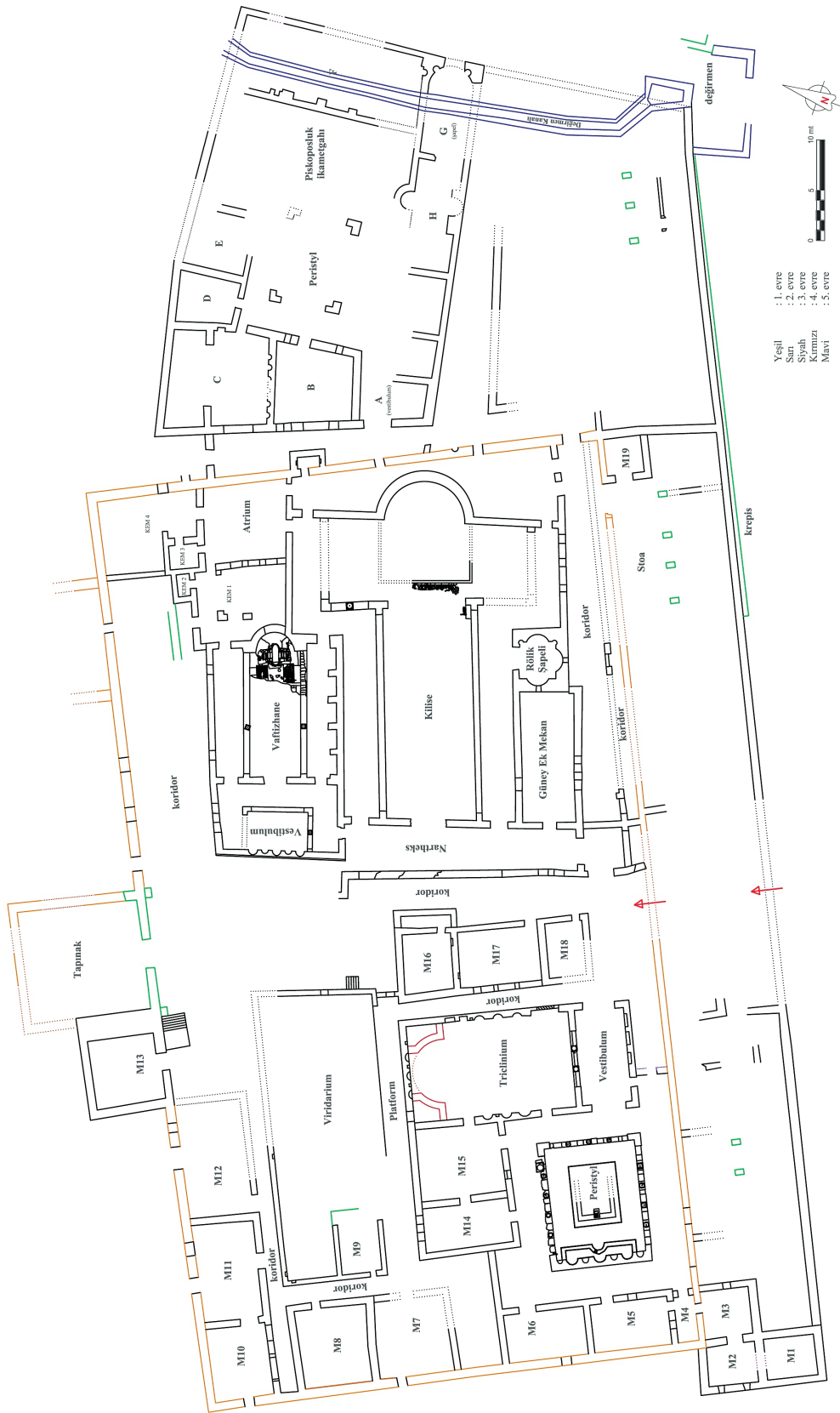
In Late Antiquity episkopeia developed according to the bishops' duties and their positions in the city's administration. The coexistence of religious buildings (ekklesia), private areas (privata) and administrative units (sekretion) became a necessity. In addition, there must have been other rooms for the clergy and staff (clericum) and for storage (canea). Buildings with three different functions are found in the design of episcopal complexes. Moreover, administrative and religious parts should be easily accessible while the inner circulation of the complex should not disturb the privacy of the private areas. This necessity was answered with a vestibule and connecting corridors located behind the main entranceway to the complex, which led incomers directly to the religious and administrative sections at the Episkopeion of Olympos. Clergy and staff could gain access from their private rooms easily to the offices, religious buildings and triclinium. The Bishop's Residence communicates with the church via the doorways in the corner rooms, while the corridor on the south leads directly to the triclinium, offices and peristyle without going through the church. This arrangement seems to be unique to the episcopal complex of Olympos.

Five construction phases are attested in the episcopal complex. The first two phases are dated to the 3rd-4th centuries A.D. The episkopeion was built in the third phase, i.e. in the latter half of the

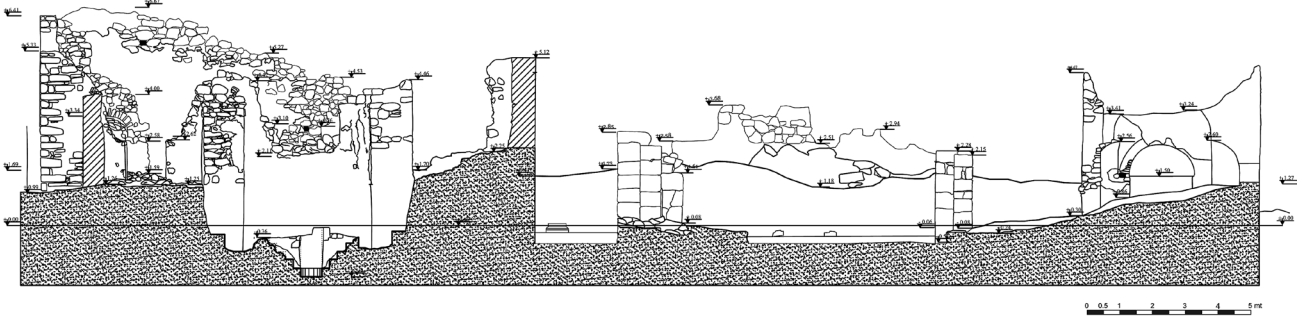

5th century. It fell out of use in the 7th century in accordance with the overall chronology of the city. The only structural modification attested in the complex is the addition of the apse to the triclinium. This apsidal wall is defined as the fourth phase, but its masonry and materials do not differ from those of the third phase. Therefore, the apse is thought to have been added a short while after the construction of the complex. However, no evidence to indicate a date for this modification has been obtained. The last construction that altered the architecture of the complex is the watermill and its water channel from the 19th century.

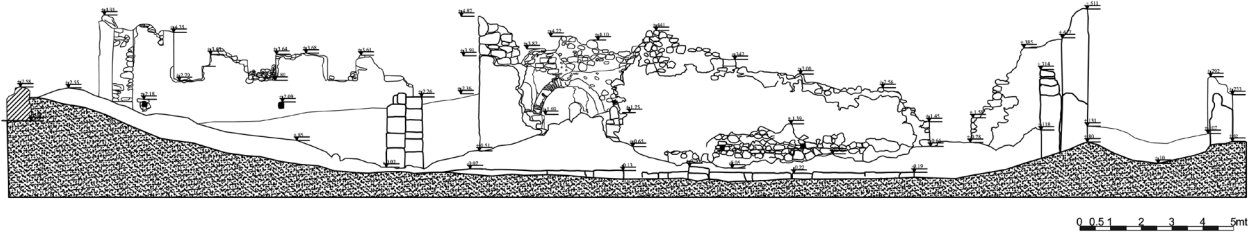

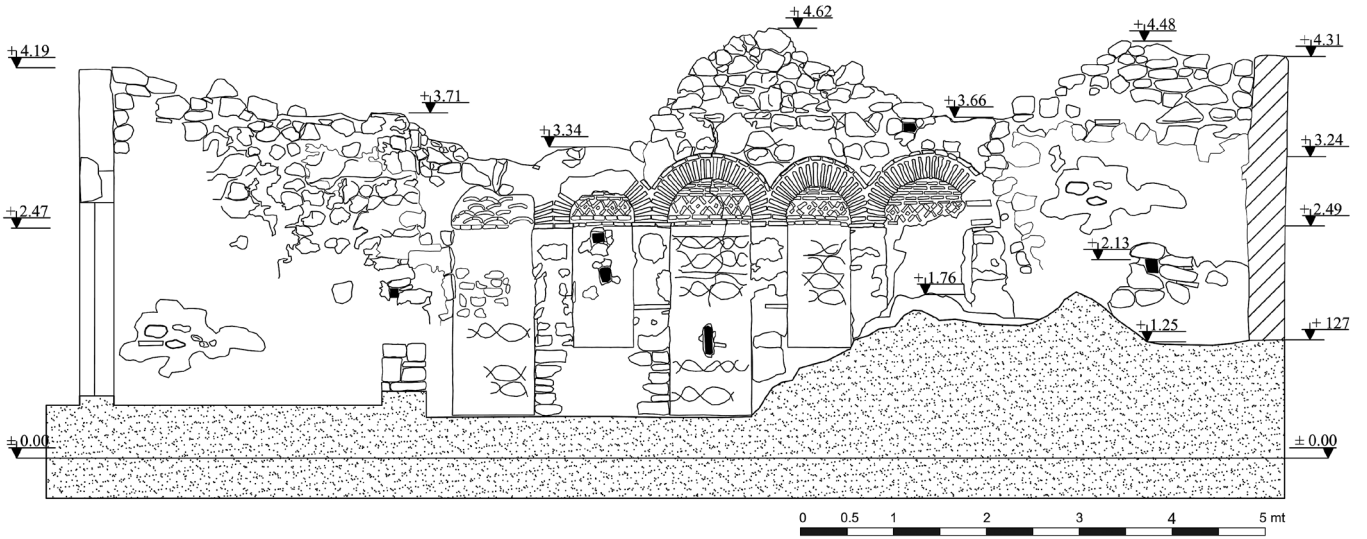
Plan 3 Episkopeion planı ve tespit edilen inşa evreleri

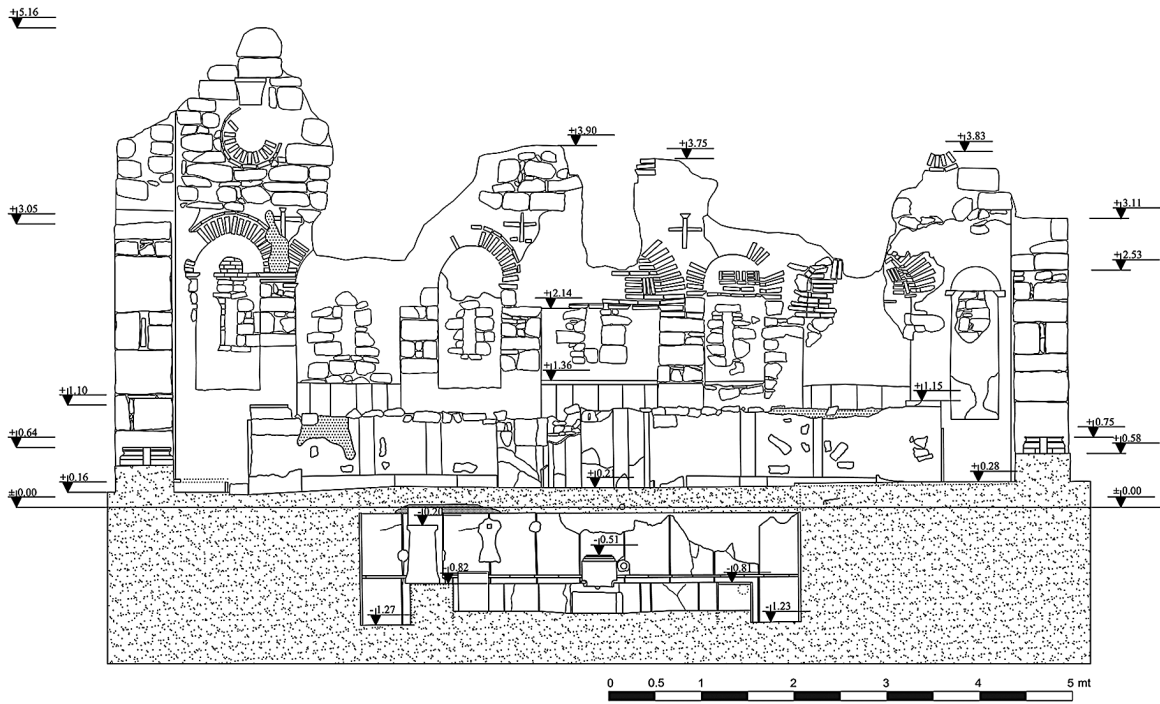
Çiz. 1 Kilise ve vaftizhane kuzey-güney kesiti, doğuya bakış

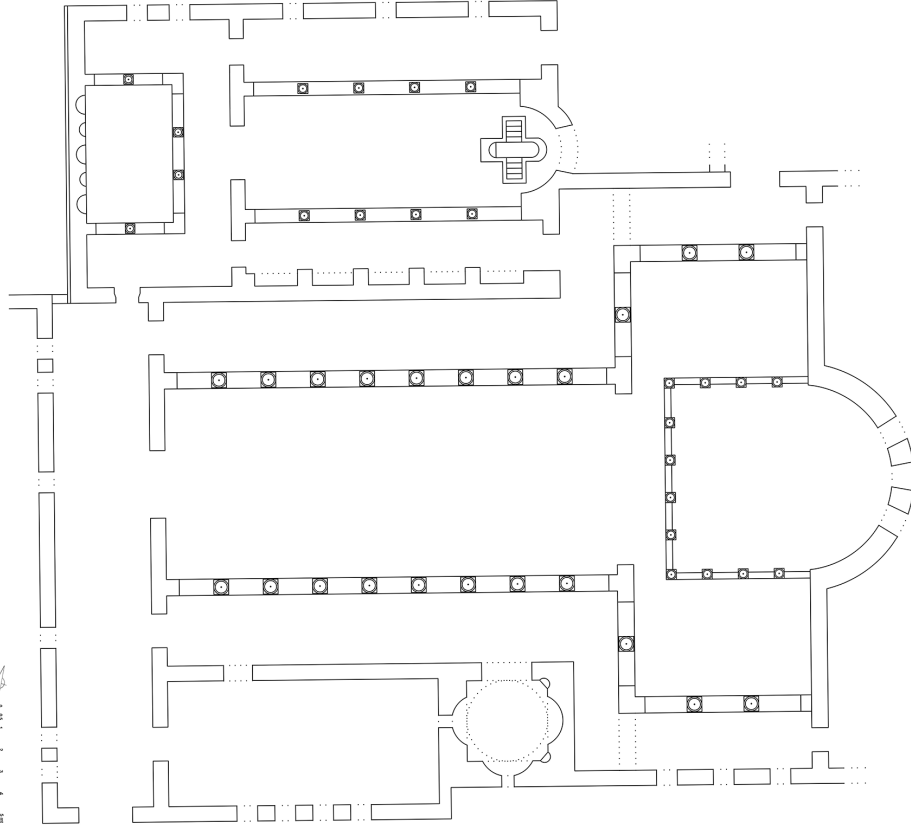
Çiz. 2 Kilise doğu-batı kesiti, güneye bakış

Çiz. 3 Vaftizhane vestibulum batı duvarı görünüşü

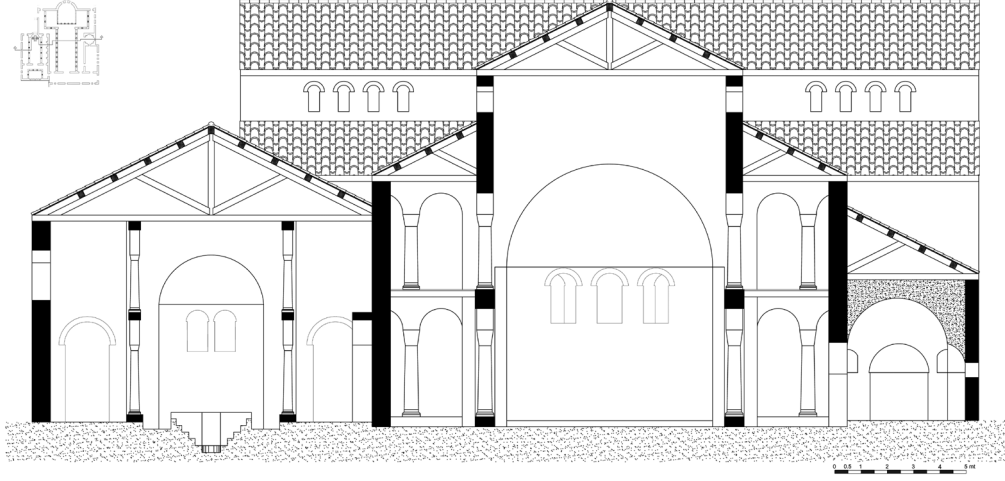

Çiz. 4 Peristylde yer alan çeşme ve implivium kesiti

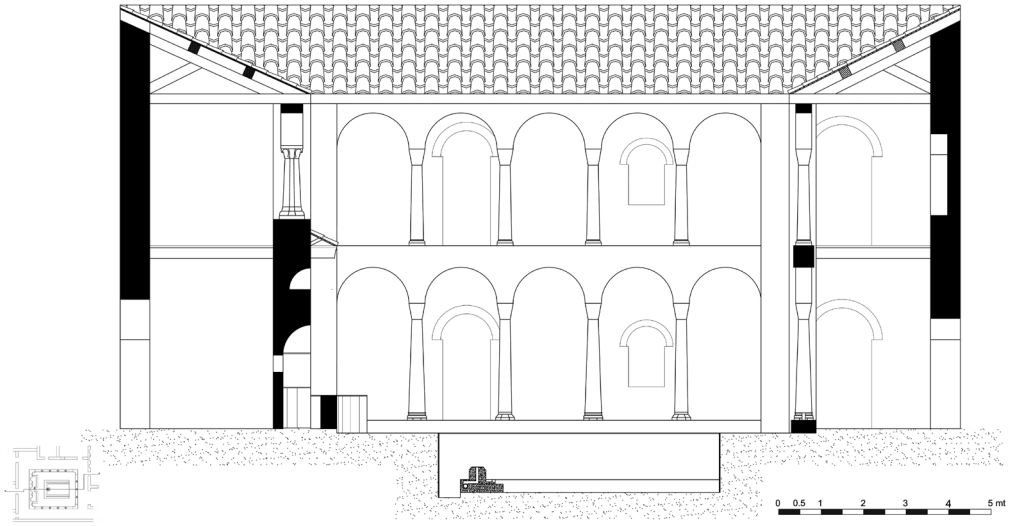

Çiz. 5 Kilise ve vaftizhane plan restitüsyonu

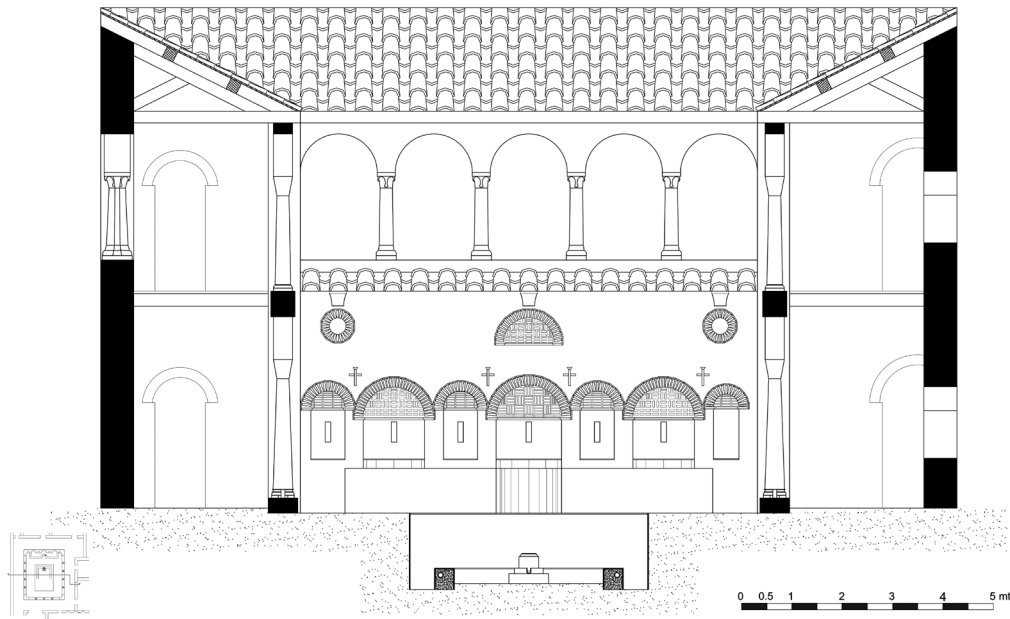

Çiz. 6 Kilise ve vaftizhane kesit restitüsyonu

Çiz. 7 Peristyl doğu-batı kesit restitüsyonu, kuzeye bakış

Çiz. 8 Peristyl kuzey-güney kesit restitüsyonu, batıya bakış

Res. 1
Episkopeion
hava fotoğrafı

Res. 2
Peristyl, viridarium
ve çevresindeki
mekânlar

Res. 3
Viridarium ve
çevresindeki
mekânlar

Res. 4 Episkopeion batı cephesi

Res. 5 Episkopeion kuzey cephesi

Res. 6
Episkopeion
güney cephesi

Res. 7
Piskoposluk Kilisesi naos,
batıdan bakış

Res. 8
Piskoposluk Kilisesi
templon stylobatı ve
zemin döşemesi

Res. 9
Piskoposluk Kilisesi
naos güney duvarı ve
rölik şapeli

Res. 10 Vaftizhane vestibulum

Res. 11 Vaftizhane vestibulum'daki çeşme

Res. 12 Vaftizhane kolymbethra ve zemin döşemesi

Res. 13 Triclinium batı duvarı

Res. 14 Triclinium doğu duvarı

Res. 15 Peristyl, güneydoğudan bakış

Res. 16 Implivium, batdan bakış

Res. 17 Peristylde yer alan çeşme

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

AJA	American Journal of Archaeology
AJPh	The American Journal of Philology
ANMED	Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri
AnSt	Anatolian Studies
AntTard	Antiquité Tardive
AÖAW	Archiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
ArtB	The Art Bulletin
ASanat	Arkeoloji ve Sanat Dergisi
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique
BSR	Papers of the British School at Rome
DOP	Dumbarton Oaks Papers
EpigrAnat	Epigraphica Anatolica
IstForsch	Istanbuler Forschungen
IstMitt	Istanbuler Mitteilungen
JbAC	Jahrbuch für Antike und Christentum
JbÖByz	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JEChrSt	Journal of Early Christian Studies
JGS	Journal of Glass Studies
JMR	Journal of Mosaic Research
JRA	Journal of Roman Archaeology
JRS	The Journal of Roman Studies
KKS	Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
MÉFRA	Mélanges de l'École Française de Rome
MitChrA	Mitteilungen zur Christlichen Archäologie
MJH	Mediterranean Journal of Humanities
ODB	Oxford Dictionary of Byzantium
REByz	Revue des Études Byzantines
SOMA	Symposium on Mediterranean Archaeology
USAD	Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
TIB	Tabula Imperii Byzantini

- Acara Eser 2003 M. Acara Eser, "Bizans Dönemi", bk.: G. Kürkman (ed.), Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri (2003) 32-48.
- Adak 2004 M. Adak, "Lokalisierung von Olympos und Korykos in Ost-Lykien", *Gephyra* 1, 2004, 27-51.
- Adak – Atvur 1997 M. Adak – O. Atvur "Das Grabhaus des Zosimas und der Schiffseigner Eudemos aus Olympos in Lykien", *EpigrAnat* 28, 1997, 11-31.
- Adak – Güzelyürek 2003 M. Adak – C. Güzelyürek, *Olympos Çıralı Adrasan Gezi Rehberi* (2003).
- Adak – Tüner 2004 M. Adak – N. Tüner, "Neue Inschriften aus Olympos und Seinem Territorium I", *Gephyra* 1, 2004, 53-65.
- Aibabin 2012 A. Aibabin, "Early Byzantine Military Fibulas with Returned Foot from South-Western Crime", *Byzas* 15, 2012, 407-415.
- Akat v.d. 1984 Y. Akat – N. Fıratlı – H. Kocabaş, *Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu* (1984).
- Akın 1997 N. Akın, "Atrium", A. Gevgilili (ed.), *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1* (1997) 162.
- Akman v.d. 2000 Y. Akman – O. Ketenoğlu – F. Geven, *Vejetasyon Ekolojisi ve Araştırma Metodları* (2000).
- Akyürek 2010 E. Akyürek, "Myra Şapeli Üzerine İlk Notlar", bk.: N. Çevik (ed.), *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi* (2010) 153-160.
- Akyürek – Tiryaki 2010 E. Akyürek – A. Tiryaki, "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarında Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler", *Adalya XIII*, 2010, 389-403.
- Akyürek 2014 E. Akyürek, "Andriake: Geç Antik Çağ'da Myra'nın Limanı", *Toplumsal Tarih* 246, 2014, 52-57.
- Al Muheisen – Nassar 2014 Z. al-Muheisen – M. Nassar, "Geometric Mosaic Pavements at Ras ed-Deir, Jordan", *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 54, 2014, 87-104.
- Alessandro 2014 L. Alessandro, *Santuari Paleocristiani in Italia* (2014).
- Alp 2006 O. Alp, *Pisidia Bölgesi Roma Dönemi Mimari Plastiği* (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Alp – Işık 2011 O. Alp – G. Işık, "Başara Güney Kilise Kazılarında Ele Geçen Mimari ve Liturjik Elemanlar", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 5, 2011, 47-68.
- Alparıslan 1996 S. Alparıslan, *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesindeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler* (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 1996).
- Alpaslan 1997 S. Y. Ötügen, "1995 Yılı Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", bk.: S. Alpaslan, "Taş ve Mermer Buluntular", *KST XVIII.2*, 1997, 471-487.
- Alpaslan 1999 S. Alpaslan, "Antalya İli ve Likya Bölgesi'nde Bizans Dönemine Ait Taş Eserler", *AST XVII.1*, 2000, 29-38.
- Alpaslan 2000 S. Alpaslan "Antalya İli ve Likya Bölgesi'nde Bizans Dönemine Ait Taş Eserler", *AST XVII.1*, 2000, 29-38.
- Alparıslan 2001 S. Alparıslan, "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2000 Yıllığı* 2001, 265-299.
- Alpaslan 2001 S. Alpaslan, "Architectural Sculpture in Constantinople and the Influences of the Capital in Anatolia", *The Medieval Mediterranean, Peoples, Economics and Cultures* 400-1453, 33 (2001) 187-201.
- Alpaslan 2002 S. Alpaslan, "Likya'da Bizans Dönemi Araştırmaları", *AST XX.1*, 2002, 127-138.
- Alpaslan 2003 S. Alpaslan, "Antalya ve Likya'nın Bizans Çağı Mimari Plastiğinin Motif ve Stil Değerlendirmesi", *Adalya VI*, 2003, 251-264.
- Alparıslan 2005 S. Alparıslan, "Alanya Müzesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri", *AST 22*, 2005, 71-76.
- Anadolu 1970 M. U. Anadolu, *Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları* (1970).
- Ancient Glass 1980 A. Oliver (katalog), *Ancient Glass in the Carnegie Museum of Natural History* (1980).
- Anguelova 2011 V. N. Anguelova, *The Sound of Silence: Sacred Place in Byzantine and Post Byzantine Devotional Art* (Pennsylvania Devlet Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2011).

- Anonim 2012 Anonim, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Antalya Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü Antalya İl Çevre Durum Raporu 2011 (2012).
- Antonaras 2007 A. Antonaras, "Early Christian Glass Finds from the Museum Basilica Philippi", JGS 49, 2007, 47-56.
- Antonaras 2010a A. Antonaras, "Roman and Early Christian Mould-Blown Vessels from Tessaloniki and its Region from the 1st to the 5th Century AD", bk.: C. Fontaine-Hodiamont (ed.), D'Ennion au Val Saint-Lambert, Le verre soufflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de L'Association française pour L'Archéologie du Verre (Scientia Artis, 5) (2010) 241-252.
- Antonaras 2010b A. C. Antonaras, "Glass-working Activities in Late Roman and Early Christian Thessaloniki", bk.: J. Drauschke – D. Keller (ed.), Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses, (2010) 93-105.
- Armağan 2010 M. E. Armağan, Kuşadası Kadıkalesi'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserleri (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2010).
- Asano 1995a K. Asano, "Church III on Gemiler Ada", bk.: S. Tsuji (ed.), The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) the First Preliminary Report (1995) 72-78.
- Asano 1995b K. Asano "Painted Tomb on Karacaören Ada", S. Tsuji (ed.), Memoirs of the Faculty of Letters Osaka University, Vol. XXXV (1995) 90-92.
- Asano 1997 K. Asano, "The Excavation of Church III on Gemiler Ada Near Fethiye", KST XXVIII.2, 1997, 451-470.
- Asano 1998 K. Asano, "The Excavation of Church III on Gemiler Island (1996 Season)", KST XIX.2, 1998, 531-540.
- Asano 2010 K. Asano, The Island of St. Nicholas Excavation and Survey of the Gemiler Island Area, Lycia, Turkey (2010).
- Asgari 1991 N. Asgari, "Prokonnesos 1990 Çalışmaları", AST IX, 1991, 311-332.
- Asgari 1992 N. Asgari, "Observations on Two Types of Quarry-items From Procennesus: Columnshafts and Column-bases", bk.: M. Waelkens – N. Herz – L. Moens (ed.), Ancient Stones, Quarrying, Trade and Provenance (1992) 73-80.
- Aslan v.d. 2004 A. Aslan – T. Albayrak – M. R. Tunç – A. Erdoğan, "Antalya Kuşları ve Halkalama Çalışmaları", Tabiat ve İnsan 2, 2004, 36-49.
- Aslan v.d. 2011 A. Aslan – Y. Kaska – A. Erdoğan, "The Ornithological Importance of Dalaman (Muğla, Turkey) Wetlands and Threats to the Bird Population", Turk Journal of Zoology 35/4, 2011, 481-489.
- Arthur 2006 P. Arthur, Bizans ve Türk Döneminde Hierapolis (Pamukkale) (2006).
- Atila – Çelgin 1991 İ. A. Atila – A. V. Çelgin, "Likya'da, Olympos'ta Bulunan Bir Mezar Anıtı", Mimar Sinan Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 1991, 75-105.
- Atila 1992 İ. A. Atila, "Olympos Mezar Odası Kurtarma Kazıları", KKS II, 1992, 105-128.
- Atvur – Adak 1997 O. Atvur – M. Adak, "Das Grabhaus und der Schiffseigner Eudemos aus Olympos in Lykien", EpigrAnat 28, 1997, 11-34.
- Atvur 1999 O. Atvur, "Olympos Antik Kenti (1991-1992 Çalışmaları)", ASanat 88, 1999, 13-31.
- Augustine Confessions J. G. Pilkington, "The Confessions of St. Augustine", bk.: P. Schaff (ed.), A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, First Series, Volume I: The Confessions and Letters of Augustin, with a Sketch of His Life and Work, 1995, 27-208. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf101.toc.htm> (Erişim tarihi: 05.05.2013)
- Augustine Sermons E. Hill, Sermons 341-400 on Various Themes. Newyork: Augustinian Heritage Institute (1995) (Erişim Tarihi: 10.01.2012)
- Avcı 2005 M. Avcı, "Diversity and Endemism in Turkey's Vegetation", Coğrafya Dergisi 13, 2005, 27-55.
- Aydın 2006 A. Aydın, "Kilikia ve İsauria Bölgesi Vaftiz Yapıları", Sanat Tarihi Dergisi, XV.1, 2006, 1-19.

- Aydın 2013 A. Aydın, "Erken Hıristiyanlık - Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının/Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirilmesi", bk.: S. Durugönül (ed.), Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler (2013) 183-315.
- Bailey 1988 D. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum II* (1988).
- Bakirtzis 2002 C. Bakirtzis, "Pilgrimage to Thessalonike: The Tomb of St. Demetrios", *DOP* 56, 2002, 175-192.
- Barsanti 2004 C. Barsanti, "İznik/Nikaia Arkeoloji Müzesi Kataloğunun Peşinde", bk.: I. Akbaygil v.d. (ed.), *Tarih Boyunca İznik*, (2004) 267-299.
- Barsanti – Guidobaldi 2004 C. Barsanti – A. G. Guidobaldi, *Santa Sofia di Costantinopoli, L'arredo marmoreo della Grande Chiesa Giustiniana* (2004).
- Başaran 1997 C. Başaran, "Kyzikos Korinth Başlıkları", *TürkAD XXXI*, 1997, 1-52.
- Bayburtluoğlu 1982 C. Bayburtluoğlu, *Lykia* (1982).
- Bean 1997 G. E. Bean, *Eskiçağda Lykia Bölgesi*. H. Kökten (çev.) (1997).
- Bean 1999 G. E. Bean, *Eski Çağda Güney Kıyıları*. İ. Delemen – S. Çokay (çev.) (1999).
- Beaufort 1817 F. Beaufort, *Karamania: Or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and the Remains of Antiquity* (1817).
- Bérard 1892 V. Bérard, "Inscriptions d'Olympos", *BCH* 16, 1892, 213-239.
- Berenfeld 2009 M. Berenfeld, "The Triconch House and the Predecessors of the Bishop's Palace at Aphrodisias", *AJA* 113-2, 203-229.
- Berlinghieri – Paribeni 2011 E. F. C. Berlinghieri – A. Paribeni, "Byzantine Merchant Ships and Marble Trade New Data from Central Mediterranean", *Skyllis* 11, 2011, 64-75.
- Bes – Poblome 2009 P. Bes – J. Poblome, "African Red Slip Ware on the Move: The Effects of Bonifay's Études for the Roman East", bk.: J. H. Humphrey (ed.), *Studies on Roman Pottery of the Provinces of Africa Proconsularis and Byzacena (Tunisia) Rhode*. *JRA Supp.* 26 (2009) 65-75.
- Betsch 1977 W. Betsch, *The History, Production and Distribution of Late Antique Capital in Constantinople* (Pennsylvania Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 1977).
- Bibby v.d. 1992 C. J. Bibby – N. D. Burgess – D. A. Hill, *Bird Census Techniques* (1992).
- Bilgi 2004 H. Bilgi, "Bizans Dönemi", Ö. Bilgi (ed.), *Anadolu, Dökümün Beşiği* (2004) 147-176.
- Blid 2012 J. Blid, *Labraunda in Late Antique* (Stockholm Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012).
- Bonifay – Pieri 1995 M. Bonifay – D. Pieri, "Amphores du Ve au VIIe s.à Marseille: Nouvelles Donnees sur la Typologie et le Contenu", *JRA* 8, 1995, 94-120.
- Boyd 1905 W. K. Boyd, *The Ecclesiastical Edicts of Theodosian Code* (1905).
- Buchwald 1979 H. Buchwald, "Lascarid Architecture", *JÖB* 28, 1979, 261-296.
- Buchwald 1995 H. Buchwald, "Chancel Barrier Lintels Decorated with Carved Arcades", *JbÖByz* 45, 1995, 233-76.
- Budde 1987 L. Budde, *St. Pantaleon von Aphrodisias in Kilikien, Beiträge zur Kunst des christlichen Ostens*, Bd. 9 (1987).
- Büktel 1995 Y. Büktel, *Studios Manastırı Bazilikasının Üst Örtü Problemi* (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 1995).
- Cameron – Hall 1999 A. C. Cameron – S. G. Hall, *Life of Constantin* (1999).
- Can 2009 B. Can, "Erzincan Altın-tepe Church with Mosaic", *JMR* 3-4, 2009, 1-9.
- Canav 1985 Ü. Canav, *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu* (1985).
- Canbilen v.d. 1996 H. Canbilen – P. Lebouteiller – J.-P. Sodini, "La Basilique de L'acropole Haute de Xanthos", *Anatolia Antiqua* IV, 1996, 201-229.
- Ceylan 2007 B. Ceylan, "Episkopeia in Asia Minor", bk.: L. Lawan – L. Özgenel (ed.), *Late Antique Archaeology 3.2 Housing in Late Antique From Palaces to Shops* (2007) 169-194.
- Civelek 2006 A. Civelek, "Stratonikeia-Akdağ Nekropolisi'nden Bir Mezar", *Anatolia* 30, 2006, 47-64.

- Clauzade – Roux 1985 G. Clauzade – C. Roux, *Likenoj De Okcidenta Eùropo Ilustrita Determinlibro*, Bulletin de la Société Botanique du Centre-Ouest Nouvelle série- Numéro Spécial (1985).
- Cooper 2001 J. C. Cooper, *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols* (2001).
- Cottica 2000 D. Cottica, “Unguentari tardo antichi dal Martyrion di Hierapolis, Turchia”, *MÉFRA* 112/2, 2000, 999-1021.
- Courtils 2001 J. Courtils, “Xanthos: Rapport Sur La Campagne de 2000”, *Anatolia Antiqua* IX, 2001, 232-237.
- Cumalı 2011 A. Cumalı, *Hadrianopolis ve Çevresi Geç Antik – Erken Bizans Mimari Plastik Örnekleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2011).
- Cunningham 2008 M. Cunningham, “Clergy, Monks, and Laity”, bk.: E. Jeffreys v.d. (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (2008) 527-537.
- Curcic 2002 S. Curcic, “Houses in the Byzantine World”, D. Papanikola – Bakirtzi (ed.), *Everyday Life in Byzantium* (2002) 229-240.
- Cutler 1991 A. Cutler, “Peacocks”, *ODB* 3 (1991) 1611-1612.
- Çağaptay Arıkan 2001 S. Çağaptay Arıkan, *The Church at Choma (Hacımusalar Elmalı-Antalya) and its Materials* (Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2001).
- Çakmakçı 2009 Z. Çakmakçı, “Typological Approach to the Glass Goblet Production from Late Antiquity to the Middle Ages in the Light of Recent Finds”, bk.: E. Laflı (ed.), *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean* (2009) 49-66.
- Çevik v.d. 2012 N. Çevik – Ö. Çomezoğlu – H. S. Öztürk – İ. Türkoğlu, “Likya’da Ünük Bir Keşif: Myra’nın Limanı Andriake’deki Antik Sinagog”, *Adalya* XIII, 2010, 335-366.
- Çoruhlu 2012 T. Çoruhlu, “Oren (Adramytteion Antik Kenti) Kazılarında Ele Geçen Bizans Küçük Buluntular”, *Byzas* 15, 2012, 163-172.
- Dagron – Feissel 1987 G. Dagron – D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie, Monographies 4* (1978).
- Dalby 2004 A. Dalby, *Bizans’ın Damak Tadı: Kokular, Şaraplar, Yemekler*. A. Özdamar (çev.) (2004).
- Darrouzes 1891 J. Darrouzes, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae* (1891).
- Dauphin 1999 C. Dauphin, “From Apollo and Asclepius to Christ Pilgrimage and Healing at the Temple and Episcopal Basilica of Dor”, *Liber Annuus* 49, 1999, 397-430.
- Davidson 1952 G. R. Davidson, *Corinth XII: The Minor Objects* (1952).
- Davis 1965-1985 P. H. Davis, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands Vol 1-9* (1965-1985).
- Davis v.d. 1988 P. H. Davis – R. R. Mill – K. Tan, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands* (1988) Vol 10.
- Demirel Gökalp – Yıldırım 2009 Z. D. Gökalp – Ş. Yıldırım, “Preliminary Report on the Harbour Basilica or the Great Basilica in the Ancient City of Olympos”, bk.: H. Öniz (ed.), *Proceedings of the XII SOMA* (2009) 183-189.
- Demirel Gökalp – Yıldırım 2010 Z. Demirel Gökalp – Ş. Yıldırım, “Lykia Olympos’unda Bir Restitüsyon Denemesi”, *Adalya* XII, 2010, 367-387.
- Demirel Gökalp 2016 Z. Demirel Gökalp, “Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları”, *Phaselis II*, 2016, 323-337.
- Diler 1988 A. Diler, “Olympos ve Hephaestion’da Kült Kalıntıları Üzerine Bir Ön Araştırma”, *AST VI*, 1988, 107-120.
- Diler – Özyurt 2012 A. Diler – H. Ö. Özyurt, “Byzantine Period in Kedrai (Sedir Island): Churches”, *Olba* XX, 2012, 453-492.
- Dimitrokallis 1968 G. Dimitrokallis, “The Byzantine Churches Naxos”, *AJA* 72, 1968, 286.
- Doğan 2003a S. Doğan, “Likya’da Alacahisar Kilisesi’nin Kiborium Kemerleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 20.1, 2003, 186-198.
- Doğan 2003b S. Doğan, “Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu Batı Manastırları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20.2, 2003, 73-89.

- Doğan 2006 S. Doğan, "Likya'da Bizans Taş Yapıtları", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), III. Uluslararası Likya Sempozyumu I, Antalya 07-10 Kasım 2005 (2006) 209-224.
- Drauschke – Greiff 2010 J. Drauschke – S. Greiff, "Chemical Aspects of Byzantine Glass from Caricin Grad/Justiniana Prima (Serbia)", bk.: J. Drauschke – D. Keller (ed.), Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses (2010) 25-46.
- Duggan 2004 T. M. P. Duggan, "A Short Account of Recorded Calamities (earthquakes and plaques) in Antalya Province and Adjacent and Related Areas over the Past 2300 Years an Incomplete List, Comments and Observations", Adalya VII, 2004, 123-169.
- Duggan 2005 T. M. P. Duggan, "Supplementary Data to be Added to the Chronology of Plaque and Earthquakes in Antalya Province and in Adjacent and Related Areas", Adalya VIII, 2005, 357-398.
- Dunbabin 1999 K. M. D. Dunbabin, Mosaics of the Greek and Roman World (1999).
- Dunbar 1904 A. B. C. Dunbar, A Dictionary of Sainly Women (1904).
- Dunn 2007 A. Dunn, "Small Finds", bk.: A. H. S. Megaw (ed.), Korion Excavations in the Episcopal Precinct (2007) 527-547.
- Duval – Marin – Metzger 1994 N. Duval – E. Marin – C. Metzger, Salona I. Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone (1994).
- Elliot v.d. 1988 J. M. Elliott – U. H. Humpesch – T. T. Macan, Larvae of The British Ephemeroptera: A Key With Ecological Notes, No: 49 (1988).
- Ellis 1988 S. Ellis, "The End of the Roman House", AJA, 92.4, 1988, 565-576.
- Elsner 1988 J. Elsner, Sites Antiques du Sud-quest de l'Anatolia (1988).
- Elton v.d. 2007 H. Elton v.d., Tapınaktan Kiliseye. Kilikya'da Putperestlikten Hıristiyanlığa Geçişte Dini Yerleşmelerin Dönüşümü (2007).
- Epstein 1986 A. W. Epstein, Tokalı Kilise, Tenth Century Metropolitan Art in Byzantine Cappadocia (1986).
- Eusebius, Historia Ecclesiae A. C. McGiffert, "Eusebius: Church History From A.D. 1-324", bk.: P. Schaff – H. Wace (ed.), A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series Volume I: Eusebius: Church History, Life of Constantine the Great, and Oration in Praise of Constantine (1995) 1-402.
<http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf201.iii.i.html> (Erişim Tarihi: 14.07.2013)
- Eusebius, The Church History Eusebius, The Church History: A New Translation with Commentary. P. L. Maier (çev.) (1999).
- Eusebius, Life of Constantine Eusebius, Life of Constantine. A. Cameron – S. Hall (çev.) (1999).
- Feld 1970-71 O. Feld, "Mittelbyzantinische Sarkophage", Römische Quartalschrift 65-66, 1970-71, 158-184.
- Feld 1975a O. Feld, "Christliche Denkmäler aus Milet und Seiner Umgebung", IstMitt 25, 1975, 197-209.
- Feld 1975b O. Feld, "Die Innenausstattung der Nikolaoskirche in Myra", bk.: J. Borchhardt (ed.), Myra Eine Lykische Metropole in antiker und Byzantinischer Zeit. IstForsch 30 (1975) 360-397.
- Feld 1975c O. Feld, "The Kirchen von Myra und Umgebung", bk.: J. Borchhardt (ed.), Myra. Eine Lykische Metropole in antiker und Byzantinischer Zeit. IstForsch 30 (1975) 398-424.
- Fellows 1838 C. Fellows, A Journal Written during an Excursion in Asia Minor (1838).
- Ferrazzoli 2012 A. F. Ferrazzoli, "Byzantine Small Finds from Elaiussa Sebaste", Byzas 15, 2012 289-307.
- Fırat 1999 N. Fırat, Perge Konut Alanı Keramiği (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 1999).
- Fıratlı 1990 N. Fıratlı, La Sculpture Byzantine Figurée au Musée Archéologique d'Istanbul (1990).
- FıRıncı 2010 S. FıRıncı, Rhodiapolis Seramikleri Roma Dönemi Pişirme Kapları "2006-2009 Buluntuları" (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2010).

- Foss 1994 C. Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age", DOP 48, 1994, 1-52.
- Foss 2002a C. Foss, "Life in City and Country", bk.: C. Mango (ed.), *The Oxford History of Byzantium* (2002) 71-88.
- Foss 2002b C. Foss, "Pilgrimage in Medieval Asia Minor", DOP 56, 2002, 129-151.
- Frutaz 1966 A. P. Frutaz, "Agape", *Lexikon Für Theologie und Kirche Erster Band* (1966).
- Gabriel 1958 A. Gabriel, *Une Capitale Turque, Brousse, „Bursa“* (1958).
- Gaitzsch v.d. 2005 W. Gaitzsch – G. Gassmann – A. Hauptmann, *Eisenfunde aus Pergamon Geräte, Werkzeuge und Waffen* (2005).
- Galavaris 1978 G. Galavaris, "Some Aspects of Symbolic Use of Lights in the Eastern Church Candles, Lamps and Ostrich Eggs", *Byzantine and Modern Greek Studies* 4, 1978, 69-78.
- Gençler Güray 2010 Ç. Gençler Güray, "The Glass Finds", bk.: E. E. Schneider (ed.), *Elaiussa Sebaste III* (2010) 235-236.
- Gentili – Chiesa 1975 E. Gentili – A. Chiesa, *Revisione dei Laccobius Palearctici (Coleoptera, Hydrophilidae), Estratto Dalle Memorie Della, Societa Entomologica Italiana* (1975).
- Giralt 2001 M. Giralt, "The lichen genera *Rinodina* und *Rinodinella* (lichenized Ascomycetes, Physciaceae) in the Iberian Peninsula", *Bibliotheca Lichenologica* 79, 2001, 1-160.
- Gorin Rosen – Winter 2010 Y. Gorin Rosen – T. Winter, "Selected Insights into Byzantine Glass in the Holy Land", bk.: J. Drauschke – D. Keller (ed.), *Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses* (2010) 165-181.
- Grandi 1960 M. Grandi, "Fauna D'Italia, Ephemeroidea, Satto gli dell'Accademia Nazionale Italiana di Entomologia e dell", *Unione Zoologica Italiana* 3, 1960, 142.
- Greatrex 2008 G. Greatrex, "Political-Historical Survey c. 250-518", bk.: E. Jeffreys v.d. (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (2008) 232-248.
- Greven 1995 H. C. Greven, *Grimmia Hedw. (Grimmiaceae, Musci) in Europe* (1995).
- Greven 2003 H. C. Greven, *Grimmias of the World* (2003).
- Grossmann – Severin 2003 P. Grossmann – H. Severin, *Frühchristliche und Byzantinische Bauten im Südöstlichen Lykien. IstForch* 46 (2003).
- Gültekin 2012 A. Gültekin, *Pisidia Antiokheia Antik Kenti Metal Buluntuları (Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012)*.
- Güner v.d. 2000 A. Güner – N. Özhatay – T. Ekim – K. H. C. Başer, *Flora of Turkey and the East Aegean Islands, Vol. 11* (2000)
- Güneş 2009 F. Güneş, "Late Antique Glass from the Museum of Kahramanmaraş", E. Laflı (ed.), *Late Antique/Early Byzantine Glass in the Eastern Mediterranean* (2009) 245-252.
- Gür 2006 F. A. Gür, *Uşak Yakınındaki Frigya Sebastesi (Selçukler)* (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Gürdal 2007 T. Gürdal, *Anadoluda Apollon Kültü* (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2007).
- Gürler 2000 B. Gürler, *Tire Müzesi Cam Eserleri* (2000).
- Gürler – Laflı 2010 B. Gürler – E. Laflı, "Middle and Late Roman Glass from the Agora of Smyrna from the Excavation Seasons 1997 and 2002-2003", bk.: J. Drauschke – D. Keller (ed.), *Glass in Byzantium. Production, Usage, Analyses* (2010) 121-144.
- Haldon 2007 J. Haldon, *Bizans Tarih Atlası. A. Özdamar (çev.)* (2007).
- Hapgood 1922 I. F. Hapgood, *Service Book of the Holy Orthodox-Catholic Apostolic Church* (1922).
- Harker 1989 J. Harker, *Mayflies, Naturalist's Handbook* 13 (1989).
- Harrison 1963 R. M. Harrison, "Churches and Chapels of Central Lycia", *AnSt* XIII, 1963, 117-151.
- Harrison – Reynolds – Stern 1964 R. M. Harrison – J. M. Reynolds – S. M. Stern, "A Sixth Century Church at Ras El-Hilal in Cyrenaica", *BSR* 32, 1964, 1-20.
- Harrison 1972 R. M. Harrison, "A Note on Architectural Sculpture in Central Lycia", *AnSt* 22, 1972, 187-197.

- Harrison 1986 R. M. Harrison, *Excavations at Saraçhane in Istanbul Volume 1: The Excavations, Structures, Architectural Decoration, Small Finds, Coins, Bones and Molluscs* (1986).
- Hayes 1972 J. W. Hayes, *Late Roman Pottery: A Catalogue of Roman Fine Wares* (1972).
- Hayes 2007 J. W. Hayes, "Clay Lamps", bk.: A. H. S. Megaw (ed.), *Kourion* (2007) 477-481.
- Hayes 2008 J. W. Hayes, *The Athenian Agora XXXII: Roman Pottery, Fine-Ware Imports* (2008).
- Hedenäs 1992 L. Hedenäs, "Flora of Maderian Pleurocarpous Mosses (Isobryales, Hypnobryales, Hookeriales)", *Bryophytorum Bibliotheca* 44, 1992, 165 vdd.
- Hefti v.d. 1989 D. Hefti – I. Tomka – A. Zurwerra, "Revision of Morphological and Biochemical Characters of the European Species of the Ecdyonurus Helveticus-group (Ephemeroptera-Heptageniidae)", *Mitt. Schweiz. Entom. Ges.* 62, 1989, 329-344.
- Heyn – Herrnstadt 2004 C. C. Heyn – I. Herrnstadt, *The Bryophyte Flora of Israel and Adjacent Regions The Israel Academy of Sciences and Humanities* (2004).
- Hild – Hellenkemper 2004 F. Hild – H. Hellenkemper, *Lykien und Pamphylien, TIB VIII* (2004).
- Hild 2004 F. Hild, "Lykien in den Notitiae Episcopatum", *JbÖByz* 54, 2004, 1-17.
- Hill 1995 S. Hill, "The First Season of Rescue Excavation at Çiftlik (Sinop)", *AnSt* 45, 1995, 219-231.
- Hoddinott 1963 R. F. Hoddinott, *Early Byzantine Churches of Macedonia and Southern Serbia: A Study of the Origins and the Initial Development of East Christian Art* (1963).
- House – Megaw 2007 G. House – A. H. S. Megaw, "Architectural Sculpture and Revetment", bk.: A. H. S. Megaw (ed.), *Kourion Excavations in the Episcopal Precinct* (2007) 179-233.
- Humfress 2011 C. Humfress, "Bishops and Lawcourts in Late Antiquity: How (not) to Make Sense of the Legal Evidence", *JChrSt* 19-3, 2011, 375-400.
- Ihm 1992 C. Ihm, *Die Programme der Christlichen Apsismalerei, vom 4. Jahrhunderts bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts* (1992).
- Işık v.d. 2001 F. Işık – H. İşkan – N. Çevik, *Miliarium Lyciae: Patara Yol Kılavuz Anıtı - Das Wegweisermonument von Patara. Önrapor/Vorbericht. Likya 4* (1998/1999) 2001.
- İncekara v.d. 2004 Ü. İncekara – A. Mart – O. Erman, "First Records of *Anacaena lutescens* (Stephens, 1829) and *Cercyon littoralis* (Gyllenhal, 1808) from Turkey (Coleoptera: Hydrophilidae)", *Zoology in the Middle East* 31, 2004, 103-106.
- İplikçioğlu 2004 B. İplikçioğlu, "Batı Pamphylia ve Doğu Lykia'da Epigrafya Araştırmaları 2004", *AST XXIII.1*, 2004, 219-224.
- İplikçioğlu 2006 B. İplikçioğlu, "Zwei Statthalter vespasianischer Zeit und die «Große» Therme in Inschriften von Olympos (Lykien)", *AÖAW* 141.2, 2006, 75-81.
- İplikçioğlu 2008 B. İplikçioğlu, "Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları 2006", *AST XXV.1*, 2008, 355-364.
- İplikçioğlu 2010 B. İplikçioğlu, "Doğu Likya - Batı Pamfilya Epigrafik-Tarihi Coğrafi Araştırmalar 2009 – Epigraphic-Historical Geography Surveys in East Lycia – West Pamphylia in 2009", *ANMED* 8, 2010, 157-158.
- İşler 2009 B. İşler, *Likya Bölgesinde Karabel - Asarcık'taki Bizans Dönemi Yerleşimi* (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2009).
- Janin 1962 R. Janin, "Le Palais Patriarcal Constantinople", *REByz* 20, 1962, 131-155.
- Jackson v.d. 2012 M. Jackson – M. Zelle – L. Vandeput – V. Köse, "Primary Evidence for Late Roman D Ware Production in Southern Asia Minor: A Challenge to 'Cypriot Red Slip Ware'", *AnSt* 62, 2012, 89-114.
- Jäch 1990 M. A. Jäch, "Revision of the Palaearctic Species of the Genus *Ochthebius* Leach V. The Subgenus *Asiobates* (Coleoptera: Hydraenidae)", *Koleopterologische Rundschau* 60, 1990, 37-105.
- Jäch 1993 M. A. Jäch, "Taxonomic Revision of the Palaearctic Species of the Genus *Limnebius* Leach, 1815 (Coleoptera: Hydraenidae)", *Koleopterologische Rundschau* 63, 1993, 99-187.
- Jensen 2011 R. M. Jensen, *Living Water: Images, Symbols and Setting of Early Christian Baptism* (2011).

- Jerome De Viris Illustribus E. C. Richardson, "Jerome and Gennadius: Lives of Illustrious Men", bk.: P. Schaff – H. Wace (ed.), *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series, Volume III: Theodoret, Jerome, Gennadius, Rufinus: Historical Writings, etc.* (1995) 1-348.
http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf203.toc.html (Erişim Tarihi: 06.05.2013)
- Jones 1966 A. H. M. Jones, *The Decline of the Ancient World* (1966).
- Kadiroğlu – İşler 2010 M. Kadiroğlu – B. İşler, *Gürcü Sanatının Ortaçağı* (2010).
- Kaftal 1965 G. Kaftal, *Iconography of the Saints in Central and South Italian Schools of Painting. Saints in Italian Art* (1965).
- Karakuş 2001 D. Karakuş, *Antalya İli'nin Kumluca İlçesi'ndeki İdebessos, Akalissos ve Melanippe Antik Kentlerinde Bulunan Bizans Dönemi Dini Yapıları* (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Lisans Tezi 2001).
- Karwiese 1989 S. Karwiese, *Die Marienkirche in Ephesos Erster Vorläufiger Grabungsbericht 1984-1986* (1989).
- Kautzsch 1936 R. Kautzsch, *Kapitellstudien Beiträge zu einer Geschichte des Spätantiken Kapitells im Osten vom Vierten bis ins Siebente Jahrhundert* (1936).
- Kazhdan 1991 A. Kazhdan, "Offices", bk.: A. Kazhdan v.d. (ed.), *ODB 3* (1991) 1513.
- Kellum 1994 B. A. Kellum, "The Construction of Landscape in Augustan Rome: The Garden Room at the Villa ad Gallinas", *ArtB*, Vol. 76, No. 2, 1994, 211-224.
- Keskin 2010 E. Keskin, "Çorum İlinde Bulunan 5-6. Yüzyıllara Ait Attika Tipi Sütun Kaideleri", bk.: S. Doğan – M. Kadiroğlu (ed.), *Bizans ve Çevre Kùltürler Prof. Dr. S. Yıldız Ötügen'e Armağan* (2010) 228-234.
- Keyser 1997 P. T. Keyser, "Sallust's *Historiae*: Dioskorides and the Sites of the Korykos Captured by P. Servilius Vatia", *Historia* 46.1, 1997, 64-79.
- Kitzinger 1946 E. Kitzinger, "A Survey of the Early Christian Town of Stobi", *DOP* 3, 1946, 81-162.
- Kitzinger 1951 E. Kitzinger, "Studies on Late Antique and Early Byzantine Floor Mosaics: I, Mosaics at Nikopolis", *DOP* 6, 1951, 81-122.
- Kiziroğlu 2009 İ. Kiziroğlu, *Türkiye Kuşları Cep Kitabı* (2009).
- Kleinbauer 1979 W. E. Kleinbauer, "Theodosius Palace and House of Parthenius", bk.: K. Weitzmann (ed.), *Age of Spirituality Late Antique and Early Christian Art Third to Seventh Century* (1979) 362-363.
- Koch 2007 G. Koch, *Erken Hıristiyan Sanatı*. A. Aydın (çev.) (2007).
- Kostopoulou – Kyritsis 2006 S. Kostopoulou – I. Kyritsis, "A Tourism Carrying Capacity Indicator for Protected Areas", *Anatolia, An International Journal of Tourism and Hospitality Research* 17/1, 2006, 5-24.
- Kovačić 2009 V. Kovačić, "The Gradus Descensionis in the Presbytery of St Lawrence's Cathedral in Trogir", *Hortus Artium Medievalium* 15.1, 2009, 63-75.
- Krautheimer 1969 R. Krautheimer, "The Transept in Early Christian Basilika", bk.: R. Krautheimer (ed.), *Studies in Early Christian, Medieval and Renaissance Art* (1969) 59-68.
- Krautheimer 1986 R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture* (1986).
- Lafli 2007 E. Lafli, "Terra Sigillatae from Hadrianoupolis in Paphlagonia I", *KST* XXIX.3, 2007, 285-298.
- Lamoreaux 1995 J. C. Lamoreaux, "Episcopal Courts in Late Antique", *Journal of Early Christian Studies*, 3-2, 1995, 143-167.
- Lapart 1989 J. Lapart, "Deux sculptures du Haut Moyen Age dans la vallée de la Garonne", *Archéologie du Midi médiéval* 7, 1989, 225-229.
- Laurent 1981 V. Laurent, *Le Corpus des sceaux de L'empire Byzantin, L'administration Centrale II* (1981).
- Lavan 1999 L. Lavan, "The Residences of Late Antique Governors: A gazetteer", *AntTard* 7, 1999, 135-164.

- Lavan 2003 L. Lavan, "The Political Topography of the Late Antique City: Activity Spaces in Practise", bk.: L. Lawan – W. Bowden (ed.), *Late Antique Archaeology 1 Theory and Practise in Late Antique Archaeology* (2003) 314-337.
- Lavan 2007 L. Lavan, "Religious Space in Late Antique", bk.: L. Lavan v.d. (ed.), *Late Antique Archaeology 5 Objects in Context, Objects in Use* (2007) 159-201.
- Lavin 1962 I. Lavin, "The House of the Lord: Aspects of the Role of Palace Triclinia in the Architecture of Late Antiquity and the Early Middle Ages", *ArtB* 44.1, 1962, 1-27.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements, Vol. I* (1947).
- LGPN VB 2013 J.-S. Balzat – R. W. V. Catling – É. Chiricat – F. Marchand (ed.), *A Lexicon of Greek Personal Names, Volume VB: Coastal Asia Minor: Caria to Cilicia* (2013).
- Liebeschuetz 1999 G. Liebeschuetz, "Antik Kentin Sonu", bk.: J. Rich (ed.), *Geç Antik Çağda Kent. S. Güven – E. Güven (çev.)* (1999) 1-47.
- Lightfoot 2012 C. S. Lightfoot, "Byzantine Weights and Related Material 1998 - 2008", C. S. Lightfoot – E. A. Ivison (ed.), *Amorium Reports 3: The Lower City Enclosure Finds Reports and Technical Studies* (2012) 379-386.
- Lightfoot – Aslan 1992 C. Lightfoot – M. Aslan, *Anadolu Antik Camları* (1992).
- Lochner v.d. 2005 S. Lochner – R. Sauer – R. Linke, "Late Roman Unguentaria? - A Contribution to Early Byzantine Wares From the View of Ephesus", bk.: J. M. Gurt i Esparraguera – J. Buxeda i Garrigós – M. A. Cau Ontiveros (ed.), *LRCWI. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry* (2005) 647-654.
- Lomartire 1994 S. Lomartire "La Pittura Medievale in Lombardia", bk.: C. Pirovano (ed.), *La Pittura in Italia l'Altomedioevo*, (1994) 47-89.
- Luciano 2014 A. Luciano, *Santuari Paleocristiani in Italia* (Università degli Studi di Udine Yayınlanmamış Doktora Tezi 2014).
- Macrides 1991 R. J. Macrides, "Chartopylax", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 3* (1991) 415-416.
- Magdolino – Talbot 1991a P. Magdolino – A. M. Talbot, "Oikonomos", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 3* (1991) 1517.
- Magdolino – Talbot 1991b P. Magdolino – A. M. Talbot, "Skeuophylax", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 3* (1991) 1909-1910.
- Maguire 2012 R. Maguire, *Late Antique Basilicas on Cyprus, Sources, Contexts, Histories, Vol. 3* (University of East Anglia Yayınlanmamış Doktora Tezi 2012).
- Malkoç – Tsuji 2005 İ. Malkoç – S. Tsuji, "Preliminary Report on the Excavations in Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, the Ministry of Culture, Turkey, During 1999-2004", *Al-Rafidan XXVI*, 2005, 1-24.
- Mancinelli 1981 F. Mancinelli, *Catacombs and Basilicas The Early Christian in Rome* (1981).
- Mango 1990 C. Mango "The Monastery of St. Chrysostomos at Koutsovendis (Cyprus) and It's Wall Paintings, Part I; Description", *DOP 44*, 1990, 63-94.
- Mango 2006 C. Mango, *Bizans Mimarisi. M. Kadiroğlu (çev.)* (2006).
- Mango 2008 C. Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu. G. Ç. Güven (çev.)* (2008).
- Mango – Hawkins 1966 C. Mango – E. J. W. Hawkins, "The Hermitage of St. Neophytos and It's Wall Paintings", *DOP 20*, 1966, 121-206.
- Mansel 1978 A. M. Mansel, *Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları* (1978).
- Marano 2007 Y. Marano, "Domus in qua Manebat Episcopus: Episcopal Residences in Northern Italy During Late Antique (4th to 7st Century AD.)", bk.: L. Lawan – L. Özgenel (ed.), *Late Antique Archaeology 3.2 Housing in Late Antique from Palaces to Shops* (2007) 97-129.
- Marksteiner – Niewöhner 2004 T. Marksteiner – P. Niewöhner, "Die Kirche von Istlada in Lykien", *MitChrA 10*, 2004, 21-51.
- Masuda 1995 T. Masuda, "Church II on Gemiler Ada", bk.: S. Tsuji (ed.), *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey) The First Preliminary Report* (1995) 62-71.

- Mathews 1971 T. F. Mathews, *The Early Churches of Constantinople: Architecture and Liturgy* (1971).
- Mathews 1976 T. F. Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey* (1976).
- Megaw 2007 A. H. S. Megaw, "The Baptistry", bk.: A. H. S. Megaw (ed.), *Kourion Excavations in the Episcopal Precinct* (2007) 107-119.
- Mergen 2006 Y. Mergen, "2004 Yılı Olympos Antik Kenti Yüzey Araştırması", *AST XXIII.2*, 2006, 147-154.
- Mergen 2011 Y. Mergen, *Olympos Antik Kenti'nin Orta Çağ Dokusu ve Likya Bölgesi Açısından Önemi* (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2011).
- Milburn 1988 R. Milburn, *Early Christian and Byzantine Architecture* (1988).
- Militsi 2012 E. Militsi, "Small Finds from the Early Christian Settlement of Kefalos in Cos, Dodecanese", *Byzas* 15, 2012, 263-275.
- Miller 2008 T. Miller, "Charitable Institutions", bk.: E. Jeffreys v.d. (ed), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (2008) 621-629.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor, I: The Celts and the Impact of Roman Rule, II: The Rise of the Church* (1993).
- Mitchell 1995 S. Mitchell, *Anatolia Land, Men, and Gods in Asia Minor Volume II: The Rise of the Church* (1995).
- Mlynarczyk 2011 J. Mlynarczyk, "Churches and Society in the Byzantine and Umayyad Period Hippos", *ARAM* 23, 2011, 253-284.
- Moberg 1977 R. Moberg, *The Lichen Genus Physcia and Allied Genera in Fennoscandia*, *Symbolae Botanicae Upsaliensis* 22.1 (1977) 1-108.
- Mommsen 1866 T. Mommsen (ed.), *Hierocles Synecdemus et Notitiae Graecae Episcopatum* (1866).
- Montserrat 1998 D. Montserrat, "Pilgrimage to the Shrine of SS Cyrus and John at Menouthis in Late Antiquity", bk.: D. Frankfurter (ed.), *Pilgrimage and Holy Space in Late Antique Egypt*, 1998, 257-280.
- Moore 1921 H. Moore, *The Dialogues of Palladius Concerning the Life of Chrysostom, Translations of Christian Literature I* (1921).
- Morganstern 1983 J. Morganstern, *The Byzantine Church at Dereağzı and Its Decoration*. *IstMitt-BH* 29 (1983).
- Morganstern 1993 J. Morganstern, *The Fort at Dereağzı, and Other Material Remains in its Vicinity: From Antiquity to the Middle Ages*. *IstForsch* 40 (1993).
- Müller-Wiener 1980 W. Müller-Wiener, "Vorbericht über die Arbeiten der Jahres 1978 und 1979", *IstMitt* 30, 1980, 23-98.
- Müller-Wiener 1989 W. Müller-Wiener, "Bischofsresidenzen des 4-7. Jhs. im Östlichen Mittelmeerraum", bk.: N. Duval v.d. (ed.), *Actes du XIe Congrès International d'Archeologie Chretienne* (1) Lyon 21-28 Eylül 1986 (1989) 651-709.
- Naumann – Belting 1966 R. Naumann – H. Belting, *Die Euphemia-Kirche am Hippodrom zu Istanbul und ihre Fresken* (1966).
- Nelis-Clémenti 2000 J. Nelis-Clémenti, *Les Beneficarii: Militaires et Administrateurs au Service de l'empire (Ier s. a.C. – VIe s. p.C.)* (2000).
- Newton 1865 C. T. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant* (1865).
- Niewöhner 2006 P. Niewöhner, "Spatantike Reliquienkapellen in Lykien", *JbAC* 48-49, 2005-2006 77-113.
- Niewöhner 2007a P. Niewöhner, "Byzantinische Steinmetzarbeiten aus dem Umland von Milet", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ I*, 2007, 1-28.
- Niewöhner 2007b P. Niewöhner, *Aizanoi, Dokimion und Anatolien: Stadt und Land, Siedlungs und Steinmetzwesen vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n. Chr.* (2007).
- Nyholm 1986 E. Nyholm, *Illustrated Flora of Nordic Mosses, Fasc. 1. Fissidentaceae - Seligeriaceae* *The Nordic Bryological Society* (1986) 1-72 vdd.

- Nyholm 1989 E. Nyholm, Illustrated Flora of Nordic Mosses, Fasc. 2. Pottiaceae - Splachnaceae - Schistogegaceae The Nordic Byological Society (1989) 75-141 vdd.
- Nyholm 1993 E. Nyholm, Illustrated Flora of Nordic Mosses, Fasc. 3. Bryaceae - Rhodobryaceae - Mniaceae - Cinclidiaceae - Plagiomniaceae The Nordic Bryological Society (1993) 145-244 vdd.
- Nyholm 1998 E. Nyholm, Illustrated Flora of Nordic Mosses, Fasc. 4. Aulacomniaceae - Meesiaceae - Catocopiaceae - Bartramiaceae - Timmiaceae - Encalyptaceae - Grimmiaceae - Ptychomitriaceae - Hedwigiaceae - Orthotrichaceae The Nordic Bryological Society (1998) 145-244 vdd.
- Odum – Barrett 2000 E. P. Odum - G. W. Barrett, Ekolojinin Temel İlkeleri. K. Işık (çev.) (2000) 624 vdd.
- Olçay 2000 B. Y. Olçay, "Bizans Dönemi Pencere Camları ve Kullanım Biçimleri Üzerine Bazı Bulgular", Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi II, 2000, 259-275.
- Olçay 2001a B. Y. Olçay, "Ancient Glass Vessels in Eskişehir Museum", AnSt 51, 2001,147-157.
- Olçay 2001b B. Y. Olçay, "Lighting Methods in the Byzantine Period and Findings of Glass Lamps in Anatolia", JGS 43, 2001, 77-87.
- Olçay Uçkan v.d. 2006 B. Y. Olçay Uçkan v.d., Lykia'da Bir Korsan Kenti, Olympos (2006).
- Olçay Uçkan 2008a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2007", ANMED 6, 2008, 52-57.
- Olçay Uçkan 2008b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2006 Yılı Çalışmaları", KST XXIX.3, 2008, 73-78.
- Olçay Uçkan v.d. 2009 B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları", KST XXX.3, 2009, 373-386.
- Olçay Uçkan 2009 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2008", ANMED 7, 2009, 55-60.
- Olçay Uçkan 2010 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2009", ANMED 8, 2010, 66-72.
- Olçay Uçkan v.d. 2010 B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos Kazısı 2008 Yılı Çalışmaları", KST XXXI.4, 2010, 231-246.
- Olçay Uçkan 2011a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2010", ANMED 9, 2011, 76-81.
- Olçay Uçkan 2011b B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos 2009", KST XXXII.3, 2011, 80-97.
- Olçay Uçkan 2012a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2011", ANMED 10, 2012, 78-81.
- Olçay Uçkan 2012b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Camları", bk.: Ş. Demirci – A. M. Özer – P. Ayter (haz.), II. ODTÜ Arkeometri Çalıştay Türkiye Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar Doç Dr. Olçay Birgül Anısına 6-8 Ekim 2011 (2012) 172-179.
- Olçay Uçkan 2013 Y. Olçay Uçkan, "Olympos'ta Ticaret", III. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu, 24-27 Haziran 2013, İstanbul (baskıda).
- Olçay Uçkan – Kayapınar 2015 B. Y. Olçay Uçkan – L. Kayapınar "Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti", bk.: H. İşkan – F. Işık (ed.) Patara VII.1 Uluslararası Patara Kazıları 25. Yıl Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya (2015) 535-544.
- Oransay 2006 A. Oransay, Arykanda Antik Kentinde 1971-2002 Kazı Sezonlarında Ele Geçen Buluntular ve Madencilik Faliyetleri (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Orlandos 1954 A. K. Orlandos, Hē xylostegos palaiochristianikē basilikē tēs mesogeiakēs lekanēs, V.2 (1954).
- Ormerod 1922 H. A. Ormerod, "The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates", JRS 12, 1922, 35-56.
- Ousterhout 1999 R. Ousterhout, Master Builders of Byzantium (1999).
- Öncü 2012 Ö. E. Öncü, "Olympos Antik Kenti Roma Mimarisi Araştırmalarından Yeni Bulgular", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, 4-7 Kasım 2009 Antalya (2012) 273-284.
- Öncü – Evcim 2015 Ö. E. Öncü – S. Evcim, "Lykia'da Bir Liman Kenti: Olympos", bk.: C. Yemişçi v.d. (ed.), 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, cilt III, Bodrum 1-4 Kasım 2013 (2015) 94 vdd.
- Ötügen 1978 Y. Ötügen, "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", Vakıflar Dergisi, 12, 213-233.

- Ötüken 1996 S. Y. Ötüken, *Forschungen im nordwestlichen Kleinasien: antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa. Istmitt-BH 41* (1996).
- Ötüken 1999 S. Y. Ötüken, "1997 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *KST XX.2*, 1999, 481-503.
- Ötüken 2001 S. Y. Ötüken, "1999 Yılı Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *KST XXII.2*, 2001, 481-503.
- Ötüken v.d. 1998 S. Y. Ötüken – S. Alpaslan – Y. Olcay – M. Acara – N. Çorağan, "Demre-Myra Nikolaos Kilisesi Kazısı Işığında Yeni Değerlendirmeler", *II. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu* (1998) 21-50.
- Ötüken v.d. 2000 Y. Ötüken – S. Alparslan – M. Acara, "Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kuzey Ek Yapısının Yeni Bir Değerlendirmesi", *Adalya IV, 1999-2000*, 221-242.
- Ötüken – Çorağan – İşler 2005 S. Y. Ötüken – N. Çorağan – B. İşler, "Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Belgeleme, Koruma-Onarım Çalışmaları 2004", *ANMED 3*, 2005, 2005, 51-56.
- Ötüken 2008 S. Y. Ötüken, "2007 Yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı ve Duvar Resimlerini Koruma-Onarım-Belgeleme Çalışmaları", *KST XXX.4*, 2008, 159-176.
- Özbek 1999 Y. Özbek, "The Peacock Figure and It's Iconography in Medieval Anatolian Turkish Art", bk.: F. Déroche – C. Genequand – G. Renda – M. Rogers (ed.), *Art Turc/Turkish Art 10th International Congress of Turkish Art, 17-23 September* (1999) 537-546.
- Özdemir 2009 B. Ş. Özdemir, *Patara Roma Dönemi Günlük Kullanım Seramikleri* (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2009).
- Özer 2013a E. Özer, "The Lycian League and Olympus in Eastern Lycia", *MJH III.1*, 2013, 211-224.
- Özer 2013b E. Özer, "Mezar Yazıtları ile Olympos", *USAD 6.27*, 2013, 460-468.
- Özet 1998 A. Özet, *Dipten Gelen Parıltı* (1998).
- Özgenel 2007 L. Özgenel, "Public Use and Privacy in Late Antique Houses in Asia Minor: The Architecture and Spatual Control", bk.: L. Lawan – L. Özgenel (ed.), *Late Antique Archaeology 3.2 Housing in Late Antique from Palaces to Shops* (2007) 239-281.
- Öztaşkın 2007 G. K. Öztaşkın, *Antalya Çıralı Yanartaş'taki Bizans Dönemi Yapıları* (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2007).
- Öztaşkın 2011 M. Öztaşkın, "Building with Mosaics at Olympos: Mosaics of Late Antiquity Era-Early Byzantine Period", bk.: M. Şahin (ed.), *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu Türkiye Mozaikleri ve Antik Dönemden Ortaçağ Dünyasına Diğer Mozaiklerle Paralel Gelişimi: Mozaiklerin Başlangıcından Geç Bizans Çağına Kadar İkonografi, Stil ve Teknik Üzerine Sorular, Bursa 16-20 Ekim 2009* (2011) 709 vdd.
- Öztaşkın 2012 G. K. Öztaşkın, "Yanartaş (Khimeira)'daki Bizans Dönemi Bazilikası", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri, 4-7 Kasım 2009, Antalya* (2012) 313-327.
- Öztaşkın 2013 G. K. Öztaşkın, *Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu* (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013).
- Öztaşkın – Öztaşkın 2012a M. Öztaşkın – G. K. Öztaşkın, "Building with Mosaics in Olympos: A Comparative Evaluation of Finds and Construction", bk.: B. Böhlendorf Arslan – A. Ricci (ed.), *Byzas 15, Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, İstanbul, 2.-4. June 2008* (2012) 277-287.
- Öztaşkın – Öztaşkın 2012b G. K. Öztaşkın – M. Öztaşkın, "Antalya-Olympos Mozaikli Yapı", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyum Bildirileri, 4-7 Kasım 2009, Antalya* (2012) 329-346.
- Öztürk 2006 H. S. Öztürk, M.Ö. II. - M.S. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Özüdoğru – Dündar 2007 Ş. Özüdoğru – E. Dündar, "Kıbyra Geç Roma - Erken Doğu Roma Dönemi Mühürlü Unguentariumları", *Olba XV*, 2007, 145-177.
- Özyurt Özcan 2010 H. Özyurt Özcan, "Muğla İli ve İlçelerindeki Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemine Ait Taş Eserler", *AST XXVII.2*, 2010, 337-354.

- Pallas 1971 D. Pallas, "Episkopion", bk.: K. Wessel – M. Restle (ed.), RBK (2), 1971, 335-372.
- Papanikola-Bakirtzi 2002 D. Papanikola-Bakirtzi (ed.), *Everyday Life in Byzantium. Byzantine Hours: Works and Days in Byzantium* (2002).
- Parman 1993 E. Parman, "Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi", bk.: *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan* (1993) 387-412.
- Parman 2002a E. Parman, *Ortaçağda Bizans Döneminde Frigya (Phrygia) ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri* (2002).
- Parman 2002b E. Parman, "Antalya Olympos ve Çevresi (Geç Antik - Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışma Raporu", AST XIX.1, 2002, 137-144.
- Parman 2003 E. Parman, "Antalya-Olympos ve Çevresi Geç Antik – Ortaçağ 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları", AST XX.1, 2003, 139-152.
- Parman – Olcay Uçkan 2006 E. Parman – B. Y. Olcay Uçkan, "Olympos'un Ortaçağ Dokusu", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), III. Uluslararası Likya Sempozyumu, II. cilt), 07-10 Kasım 2005, Antalya (2006) 587-599.
- Peacock – Williams 1991 D. P. S. Peacock – D. F. Williams *Amphorae and the Roman Economy: An Introductory Guide* (1991).
- Pedrotti 2001 C. C. Pedrotti, *Flora dei muschi d'Italia, Sphagnopsida, Andreaopsida, Bryopsida* (I parte). Antonio Delfino Editore Medicina-Scienze (2001).
- Pedrotti 2006 C. C. Pedrotti, *Flora dei muschi d'Italia, Bryopsida* (II parte). Roma: Antonia Delfino Editore. Antonio Delfino Editore Medicina-Scienze (2006).
- Peschlow 1975a U. Peschlow, "Die Architektur der Nikolaoskirche in Myra", bk.: J. Borchhardt (ed.), *Myra. Eine Lykische Metropole in antiker und Byzantinischer Zeit. IstForsch 30* (1975) 303-359.
- Peschlow 1975b U. Peschlow, "Byzantinische Plastik in Didyma", *IstMitt 25*, 1975, 211-257.
- Peschlow 1984 U. Peschlow, "Die Bischofskirche in Limyra (Lykien)", bk.: D. I. Pallas (ed.), *Actes du Xe Congrès International d'Archéologie Chrétienne*, (2), Selanik 28 Eylül-4 Ekim 1980 (1984) 409-435.
- Peschlow 1988 U. Peschlow, "Tradition und Innovation: Kapitellskulptur in Lykien", bk.: U. Peschlow – S. Möllers (ed.), *Spätantike und Byzantinische Bauskulptur* (1988) 67-76.
- Peschlow 1997 U. Peschlow, "Architectural Sculpture", bk.: C. L. Striker – Y. D. Kuban (ed.), *Kalenderhane in İstanbul: the Buildings their History Architecture and Decoration* (1997) 101-111.
- Peschlow 2001 U. Peschlow, "Die Kirche von Tersane auf Kekova Adası Überlegungen zum Lykischen Kirschenbau", bk.: C. Özgünel – O. Bingöl (ed.), *Günüşğında Anadolu Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar* (2001) 197-208.
- Peschlow 2006 U. Peschlow, "Altar und Reliquie. Form und Nutzung des Frühbyzantinischen Reliquienaltars in Konstantinopel", bk.: M. Altripp – C. Nauerth (ed.), *Architektur und Liturgie, Greifswald 25-27 Temmuz 2003* (2006) 175-202.
- Peschlow 2007 U. Peschlow, "Byzantine Architectural Sculpture", bk.: C. L. Striker – Y. D. Kuban (ed.), *Kalenderhane in İstanbul: the Excavations* (2007) 295 vdd.
- Peşmen 1980 H. Peşmen, *Olimpos-Beydağları Milli Parkının Florası Tübitak Proje Raporu* (1980).
- Piccirillo 1989 M. Piccirillo, "Gruppi Episcopali Nelle tre Palestine e in Arabia", bk.: N. Duval v.d. (ed.), *Actes du XIe Congrès International d'Archeologie Chretienne* (1) Lyon 21-28 Eylül 1986 (1989) 459-501.
- Pieri 1998 D. Pieri, *Le Commerce du vin Oriental a L'époque Byzantine (Ve-VIIIe siècles): Le Témoignage des Amphores en Gaule* (1998).
- Podskalsky 1991 G. Podskalsky, "Cross", A. Kazhdan v.d. (ed.), *Oxford Dictionary of Byzantium 1* (1991) 549.
- Polci 2003 B. Polci, "Some Aspects of the Transformation of the Roman Domus Between Late Antique and the Early Middle Ages", bk.: L. Lawan – W. Bowden (ed.), *Late Antique Archaeology 1 Theory and Practise in Late Antique Archaeology* (2003) 79-109.

- Politis 2010 K. D. Politis, "The Monastery of Aghios Lot at Deir 'Ain 'Abata in Jordan", *Byzanz - das Römerreich im Mittelalter Teil 2, 1 Schauplätze*, 2010, 1-24.
- Pollak 2005 R. Pollak, "Tirat-HaCarmel- The Glass Vessels", *Contract Archeology Reports I*, 2005, 14.
- Popović 2013 I. Popović, "Motif of "Railing of Paradise" on Frescoes from Tombs in Jagodin Mala (Naissus) and Čalma (Sirmium)", *Niš and Byzantium X*, 2012, 65-83.
- Pülz – Ruggendorfer 2004 A. Pülz – P. Ruggendorfer, "Kaiserzeitliche und Frühbyzantinische Denkmäler in Limyra: Ergebnisse der Forschungen in der Oststadt und am Ptolemaion (1997-2001)", *MitChrA 10*, 2004, 52-79.
- Pülz 2012 A. M. Pülz, "Byzantinische Kleinfunde und Trachtbestandteile aus Ephesos", *Byzas 15*, 2012, 213-222.
- Rapp 2000 C. Rapp, "The Elite Status of Bishops in Late Antiquity in Ecclesiastical, Spiritual and Social Contexts", *Arethusa 33*, 2000, 379-399.
- Rapp 2005 C. Rapp, *Holy Bishops in Late Antiquity the Nature of Christian Leadership in Age of Transition* (2005).
- Real 2003 U. Real, "Die Bischofsresidenz in der Spätantiken Stadt", bk.: G. Brands – H. G. Severin (ed.), *Die Spätantike Stadt und ihre Christianisierung* (2003) 219-237.
- Reitzenstein 2011 D. Reitzenstein, *Die Lykischen Bundespriester. Repräsentation der Kaiserzeitlichen Elite Lykiens* (2011).
- Reynolds 1987 P. Reynolds, *El Yacimiento Tardorromano de Lucentum (Benalua-Alicante): Las Ceramics Finas*, *Catálogo de Fondos del Museo Arqueológico Provincial II* (1987).
- Reynolds 2005 P. Reynolds, "Levantine amphorae from Cilicia to Gaza: A Typology and Analysis of Regional Production Trends from the 1st to 7th Centuries", bk.: J. M. Gurt i Esparraguera – J. Buxeda i Garrigós – M. A. Cau Ontiveros (ed.), *LRCW I. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and Archaeometry* (2005) 563-612.
- Ristow 1998 S. Ristow, *Frühchristliche baptisterien*, *JbAC Ergänzungsband 27* (1998).
- Rodley 1985 L. Rodley, *Caves Monasteries of Byzantine Cappadocia* (1985).
- Robert 1955 L. Robert, *Hellenica: Recueil d'épigraphie, de Numismatique et d'antiquités Grecques*, X, 1955.
- Roberts – Donaldson 1995 A. Roberts – J. Donaldson, *Ante-Nicene Fathers VI: Gregory Thaumaturgus, Dionysius the Great, Julius Africanus, Anatolius and Minor Writers, Methodius, Arnobius* (1995).
- Robinson 1941 D. M. Robinson, *Excavations at Olynthus, Metal and Minor Miscellaneous Finds, an Original Contribution to Greek Life, Part X* (1941).
- Ruggieri v.d. 1994 V. Ruggieri – F. Giordano – A. Funari, "Un Complesso Iconoclastico a Chimera (Yanartas) Rapporto Preliminare", *Orientalia Christiana Periodika 60*, 1994, 471-502.
- Ruggieri 1996 V. Ruggieri, "Gli Affreschi Iconoclastici della Chiesa di Chimera", *CArch*, 44, 1996, 33-48.
- Ruggieri 2005 V. Ruggieri, *La Caria Bizantina: Topografia, Archeologia ed Arte* (2005).
- Russell 1982 J. Russell, *Byzantine Instrumenta Domestica From Anemurium: The Significance of Context*", bk.: R. L. Hohl (ed.), *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era* (1982) 133-154.
- Russo 2001 E. Russo, "Sculpture Paleocristiane e Byzantine Dell'artemission di Efeso", bk.: U. Muss (ed.), *Der Kosmos Der Artemis von Ephesos* (2001).
- Russo 2007 E. Russo, "The Architectural and Decorative Late Antique and Byzantine Sculptures of the "Agoradepo" at Ephesus: Prolegomena to a Catalogue", *AST XXIV.1*, 2007, 73-84.
- Saldern 1980 A. von Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis* (1980).
- Saller 1941 S. J. Saller, *The Memorial of Moses on Mount Nebo* (1941).
- Sánchez – Martín 2008 J. Vizcaino Sánchez – I. Pérez Martín, "Unguentarios Bizantinos con sello epigráfico en carthago Spartaria", *AEspA 81*, 2008, 151-176.

- Saradi 2008 H. Saradi, "Towns and Cities", bk.: E. Jeffreys v.d. (ed.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies* (2008) 317-327.
- Schiller 1971 G. Schiller, *Iconography of Christian Art, Vol. I* (1971).
- Seidler 1997 G. L. Seidler, *Bizans Siyasal Düşüncesi Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*. M. Tuncay (çev.) (1997).
- Serdar 2010 P. Serdar, *Likya ve Pamfilya Bölgeleri'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi* (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2010).
- Serdaroğlu 2004 Ü. Serdaroğlu, *Lykia - Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı* (2004).
- Sert v.d. 2007 H. B. Sert – H. Sümbül – K. Sterflinger, "Microcolonial Fungi from Antique Marbles in Perge/Side/Termessos (Antalya/Turkey)", *Antonie van Leeuwenhoek* 91, 2007, 217-227.
- Shelley 1943 J. M. Shelley, "The Christian Basilica Near the Cenchræan Gate at Corinth", *Hesperia* 12.2, 1943, 166-189.
- Sheppard 1969 C. D. Sheppard, "Byzantine Carved Marble Slabs", *ArtB* Vol. 51, No. 1, 1969, 65-71.
- Sherk 1955 R. K. Sherk, "The Inermes Provinciae of Asia Minor", *AJPh* 4, 1955, 400-413.
- Smith 2004 A. J. E. Smith, *The Moss Flora of Britain and Ireland* (2004).
- Smith v.d. 2009 C. W. Smith – A. Aptroot – B. J. Coppins – A. Fletcher – O. L. Gilbert – P. W. James – P. A. Wolseley, *The Lichens of Great Britain and Ireland* (2009).
- Snively 2008 C. S. Snively, "Transepts in the Ecclesiastical Architecture of Eastern Illyricum and the Episcopal Basilica at Stobi", *Nis and Byzantium VI*, 2008, 59-74.
- Sodini 1980 J. P. Sodini, "Une iconostase Byzantine a Xanthos", *Anciennement Bibliothèque de L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul XXVII: Actes du Colloque sur la Lycie Antique* (1980) 119-148.
- Sodini 1989 J. P. Sodini, "Les Groupes Episcopaux de Turquie (a l'Exception de la Cilicia)", bk.: N. Duval v.d. (ed.), *Actes du XIe Congrès International d'Archeologie Chretienne* (1) Lyon 21-28 Eylül 1986 (1989) 405-426.
- Sodini 2002 J. P. Sodini, "Marble and Stoneworking in Byzantium, Seventh-Fifteenth Centuries", bk.: A. E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium from Seventh through the Fifteenth Century*, 1 (2002) 129-146.
- Sodini 2003 J. P. Sodini, "Archaeology and Late Antique Social Structure", bk.: L. Lawan – W. Bowden (ed.), *Late Antique Archaeology 1 Theory and Practise in Late Antique Archaeology* (2003) 25-56.
- Sokrates, *Historia Ecclesiae* A. C. Zenos, "Socrates: Church History From A.D. 305–439", bk.: P. Schaff – H. Wace (ed.), *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series, Volume II: Socrates, Sozomenus: Church Histories* (1995) 1-178. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf202.toc.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2013)
- Sozomen, *Historia Ecclesiae* C. D. Hartranfd, "Sozomenus: Church History From A.D. 323–425", bk.: P. Schaff – H. Wace (ed.), *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series, Volume II: Socrates, Sozomenus: Church Histories* (1995) 179-427. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/npnf202.toc.html> (Erişim Tarihi: 04.05.2013).
- Spitzing 1989 G. Spitzing, *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole, Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasien* (1989).
- Sterflinger – Krumbein 1997 K. Sterflinger – W. E. Krumbein, "Dematiaceous Fungi as a Major Agent of Biopitting for Mediterranean Marbles and Limestones", *Geomicrobiology Journal* 14, 1997, 219-230.
- Stern 1984 E. M. Stern, "Antikes Glass in der Südtürkei", *Glastechnische Berichte* 57, 1984, 132-139.
- Stern 2001 E. M. Stern, *Roman, Byzantine, and Early Medieval Glass, 10 BCE-700 CE*. Ernesto Wolf Collection (2001).
- Stern 2012 E. M. Stern, "Early Byzantine Glass from Athens (5th-8th centuries)", B. Böhlendorf-Arslan – A. Ricci (ed.), *Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts*, *BYZAS* 15 (2012) 49-60.

- Stintzi 1976 P. Stintzi "Sophia mit ihren drei Töchtern Fides, spes und Caritas (Pistis, Elpis und Agape) von Rom", *Lexikon der Christlichen Ikonographie* 8 (1976) 384.
- Stylianou 1958 A. J. Stylianou, "Αι τοιχογραφίαι του ναου της Παναγίας του Αρακου Λαγουδέρα Κυπρου", *Actes du IXe Congres d'Etudes Byzantines Thessaloniki* (1958) 459-467.
- Stylianou 1985 A. J. Stylianou, *The Painted Churches of Cyprus, Treasures of Byzantine Art* (1985).
- Synaxarium Ecclesiae Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae. Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris. H. Delahaye (ed.) (1902).
- Syndicus 1962 E. Syndicus, *Early Christian Art* (1962).
- Şahin 2010 F. Şahin, *Patara Metal Buluntuları (Akdeniz Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2010)*.
- Şahin – Adak 2007 S. Şahin – M. Adak, *Stadiusmus Patarensis Itinera Romana Provinciae Lyciae, Monographien Zu Gephyra, Band 1, 2007*.
- Şenol 2009 A. K. Şenol (haz.), *AETAM (Arslan Eyce Taşucu Amphora Müzesi)'da Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri* (2009).
- Şimşek – Duman 2007 C. Şimşek – B. Duman, "Laodikeia'da Bulunan Ampullalar", *Olba XV, 2007*, 1-29.
- Taft 1991 R. F. Taft, "Candles", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 1* (1991) 371-372.
- Taft – Khazdan 1991 R. F. Taft – A. Khazdan "Cross, cult of", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 1* (1991) 551-552.
- Tekin 2007 O. Tekin, "Bizans Ağırlıkları, Harput Kazısından Bir Örnek", *Toplumsal Tarih Dergisi* 168, 2007, 32-35.
- Tekin – Baran Çelik 2013 O. Tekin – G. Baran Çelik (ed.), *İstanbul Archaeological Museums, Greek, Roman, Byzantine and Islamic Weights in the Department of Metal Objects* (2013).
- Tekinalp 2000 V. M. Tekinalp, *Geç Antik Dönem ve Sonrasında ve Ortaçağ'da (M.S. 4.-14. yy) Andriake Kenti (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2000)*.
- Tekinalp 2007 V. M. Tekinalp, "Arykanda Kenti Bizans Dönemi Mimari Plastik ve Liturjik Taş Eserleri", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), *III. Uluslararası Likya Sempozyumu, Cilt 1, 07-10 Kasım 2005, Antalya* (2007) 789-799.
- Talbot Rice 1950 D. Talbot Rice, "The Leaved Cross", *Byzantinoslavica* 11, 1950, 68-81.
- Talbot 2002 A. M. Talbot, "Pilgrimage to Healing Shrines: The Evidence of Miracle Accounts", *DOP* 56, 2002, 153-173.
- Talbot 2006 A. M. Talbot, "Life of St. Theodora of Thessalonike", bk.: A. M. Talbot (ed.), *Holy Woman of Byzantium, The Saint's Lives in English Translations* (2006) 159-237.
- Tanrıver 2009 D. S. Akar Tanrıver, *Apollon Klarios Kültü Kehanet Pratikleri ve Adaklar (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2009)*.
- Tanyeli 1996 U. Tanyeli, "Anadolu'da Bizans, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemlerinde Yerleşme ve Barınma Düzeni", bk.: Y. Sey (ed.), *Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme* (1996) 405-471.
- Temple 2001a Ç. Temple, *Demre H. Nikolaos Kilisesi ve Kazılarında Bulunan Sütun Başlıkları ve Sütunlar* (1989-1996) (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2001).
- Temple 2001b Ç. Temple, "Erken Bizans Dönemi Sütun Başlıkları Tipleri ve Terminolojisi Üzerine Bir Çalışma", bk.: S. Pekak (ed.), *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I Mimari ve Mimari Süsleme, 23-24 Kasım 2001, Ankara* (2001) 239-252.
- Temple 2013 Ç. Temple, *Konya/İkonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri (Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013)*.
- Tervarent 1950 G. de Tervarent, "Contribution a L'Iconographie de Sainte Sophie et de ses Trois Filles", *Analecta Bollandiana* 68, 1950, 419-423.
- Tezcan 1989 H. Tezcan, *Topkapı ve Çevresinin Bizans Arkeolojisi* (1989).
- Thierry 1986 N. Thierry, "La Croix en Cappadoce Typologie et Valeur Representative", *La Site Monastique Copte Des Kellia, Sources historiques et explorations archéologiques* (1986) 197-212.

- Thomas – Tomber 2006 R. I. Thomas – R. S. Tomber, "Vessel Stoppers", bk.: V. Maxfield – D. P. S. Peacock (ed.), *Survey and Excavation Mons Claudianus III: Ceramic Vessels and Related Objects* (2006) 239-260.
- Tiryaki 2007 A. Tiryaki, *Kislecukuru Manastırı, Antalya'nın Doyran Beldesi'nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu* (İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2007).
- Tiryaki 2012 A. Tiryaki, "Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi'ne Ait Bir Grup Korkuluk Levhası", *OLBA XX*, 2012, 493-514.
- Trkulja 2004 J. Trkulja, *Aesthetics and Symbolism of Late Byzantine Church Façades 1204-1453* (Princeton Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2004).
- Tsigonaki 2004 C. Tsigonaki, "Eisigma Architektonika Glypta kai Topika Erghastiria stin Palaiochristianiki Kriti", *Creta Romana e Protobizantina, Atti del Congresso Internazionale Vol. III, 2* (2004) 1147-1159.
- Tsuji 1995 S. Tsuji (ed.), *The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey): First Preliminary Report* (1995).
- Türker 2005 A. Ç. Türker, "Myra'da Aziz Nikolaos'un Yağ Kültüyle İlişkili Seramik Kaplar", *Adalya VIII*, 2005, 311-327.
- Türker 2006 A. Ç. Türker, "Myra Seramik Hamur Guruplarının Kap Tipleri ile Değerlendirilmesi", *Adalya IX*, 2006, 117-148.
- Türkoğlu 2004 İ. Türkoğlu, "Byzantine Houses in Western Anatolia an Architectural Approach", *Al-Masaq 16-1*, 2004, 93-130.
- Uğurlu 2006 E. Uğurlu, *Olympos ve Nekropolü* (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).
- Uğurlu 2007 E. Uğurlu, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu", *Adalya X*, 2007, 81-103.
- Ulbert 1989 T. Ulbert, "Bischof und Katherale (3. - 7. Jh.) Archaologische Zeugnisse in Syrien", bk.: N. Duval v.d. (ed.), *Actes du XIe Congrès International d'Archeologie Chretienne (1) Lyon 21-28 Eylül 1986* (1989) 429-456.
- Vanderheyde 2004 C. Vanderheyde, "Le Tribèlon et les Plaques de Parapet des Eglises de Byllis", *Actes du IVe Colloque International de Grenoble* (2004) 455-461.
- Vapur 1997 Ö. Vapur, *Arykanda Kandilleri* (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Lisans Tezi 1997).
- Varkıvaç 2002 B. Varkıvaç, "Patara'da Bir Seramik İşliği", *Adalya V*, 2001-2002, 137-152.
- Vasic 2003 M. Vasic, "Bronze Railing From Mediana", *Starinar 53-54*, 2003, 79-110.
- Velmans 1999 T. Velmans, *Byzanz Fresken und Mosaik* (1999).
- Vězda 1996 A. Vězda, *Lichenes Rariores Exsiccati, Fasc. 23 (No. 221-230) 1, 4* (1996).
- Vickers 1973 M. Vickers, "Observations on the Octagon at Thessaloniki", *JRS 63*, 1973, 111-120.
- Vikan 1991 G. Vikan, "Locus Sanctus", bk.: A. Kazhdan (ed.), *ODB 3* (1991) 1244.
- Vroom 2004 J. Vroom, "Late Antique Pottery, Settlement and Trade in the East Mediterranean: A Preliminary Comparison of Ceramics from Limyra (Lycia) and Boeotia", bk.: W. Bowden – L. Lavan – C. Machado (ed.), *Recent Research on the Late Antique Countryside* (2004) 281-331.
- Vroom 2012 J. Vroom, "Tea and Ceramics: New Perspectives on Byzantine Pottery from Limyra", *40 Jahre Grabung Limyra Akten des internationalen Symposions, Viyana, 3-5 Aralık 2009* (2012) 343 vd.
- Waelkens – De Paepe – Moens 1986 M. Waelkens – P. De Paepe – L. Moens, "Survey in the White Quarries of Anatolia", *AST IV*, 1986, 113-126.
- Waldbaum 1983 J. C. Waldbaum, *Metalwork from Sardis: The Finds through 1974* (1983).
- Wasser – Nevo 2005 S. P. Wasser – E. Nevo, *Lichen-forming, lichenicolous and allied fungi of Israel* (2005) 384 vdd.
- Weinberg 1952 G. R. D. Weinberg, *Corinth, Volume XII: The Minor Objects* (1952).

- Westphalen 1998 S. Westphalen, "Die Basilika von Priene. Architektur und Liturgische Ausstattung", *IstMitt* 48, 1998, 279-340.
- Westphalen 2000 S. Westphalen, "The Byzantine Basilica at Priene", *DOP* 54, 2000, 275-280.
- Whittow 1990 M. Whittow, "Rulling the Late Roman and Early Byzantine City: A Continius History", *Past & Present* 129, 1990, 3-29.
- Wiegand 1913 T. Wiegand, *Der Latmos* (1913).
- Wiggins 1990 P. M. Wiggins, "Role of Water in Some Biological processes", *Microbiol. Rev.* 54, 1990, 432-449.
- Winfield – Hawkins 1967 D. C. Winfield – E. J. W. Hawkins, "The Church of Our Lady at Asinou, Cyprus, A Report on the Seasons of 1965 and 1966", *DOP* 21, 1967, 261-266.
- Wirth 1995 V. Wirth, *Die Flechten Baden-Württembergs* (1995) Teil: 1-2. 1006 vdd.
- Wulff – Volbach 1923 O. K. Wulff – W. F. Volbach, *Die Altchristlichen und Mittelalterlichen Byzantinischen und Italienischen Bildwerke* (1923).
- Χατζιδακίς 1989 M. Χατζιδακίς, *Βυζαντινή Τεχνη Στην Ελλάδα* (1989).
- Yalçın 2004 A. B. Yalçın, "Some Recent Early Byzantine Sculptural Finds From Tarsus", *Deltion ChAE*, 25, 2004, 57-62.
- Yegül 1974 F. K. Yegül, "Early Byzantine Capitals From Sardis a Study on the Ioanic Impost Type", *DOP* 28, 1974, 265-274.
- Yıldırım 2013 Ş. Yıldırım, *Side Antik Kentinin Bizans Dönemi Dini Yapıları* (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013).
- Yılmaz 2006 L. Yılmaz, "An Unknown Chapel in Oba Alanya", *Bulleten LXX*, 259, 2006, 821-833.
- Zalesskaya 1999 V. Zalesskaya, "La Representation des Visions Apocalyptiques sur les Monuments Ephesiens du VIe Siecle", bk.: H. Friesinger – F. Krinzing (ed.), *100 Jahre Österreichische Forschungen in Ephesos. Akten des Symposions Wien 1995* (1999) 355-359.
- Zander 1993 R. H. Zander, *Genera of The Pottiaceae: Mosses of Harsh Enviroments*. *Bulletin of the Buffalo Society of Naturel Sciences* 32 (1993).
- Zeyrek 2005 T. H. Zeyrek, *Anadolu Konut Mimarisinde Portikolu Avluların Gelişimi ve Değişimi Mimari Açıdan Bir Değerlendirme* (2005).
- Zimmermann – Ladstätter 2011 N. Zimmermann – S. Ladstätter, *Ephesos Duvar Resimleri, Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar* (2011).
- Zollt 1994 T. Zollt, *Kapitellplastik Konstantinopolis vom 4. Bis 6. Jahrhundert n.Chr. mit Einem Beitrag zur Unterzuchung des Ionischen Kämpferkapitells*. *Asia Minor Studien* 14 (1994).

OLYMPPOS PROJESİ KAYNAKÇASI

Kitap ve Kitapta Bölüm

- Olçay Uçkan 2006a B. Y. Olçay Uçkan v.d., Lykia'da Bir Korsan Kenti, Olympos (2006).
- Olçay Uçkan 2006b B. Y. Olçay Uçkan v.d., A Pirates' Town in Lycia, Olympos (2006).
- Olçay Uçkan 2008 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos", bk.: N. Çevik (ed.), Arkeolojisi, Tarihi, Doğası ve Tarımıyla Kumluca (Rhodiapolis), Kumluca'nın 50. Kuruluş Yıldönümü Anısına. Antalya, 01 Nisan 2008 (2008) 101 vdd.

Bildiri ve Makale

- Atvur 1999 O. Atvur, "Olympos Antik Kenti (1991 – 1992) Çalışmaları", ASanat 88, 1999, 13 vdd.
- Bursalı 2006 M. Bursalı, "Early Byzantine Period Vessels from Antalya/Olympos", 32nd Annual Byzantine Studies Conference, St. Louis, 10.-12. November 2006. (Bildiri ve bildiri özeti)
- Demirel Gökcalp – Bursalı 2006 Z. Demirel Gökcalp – M. Bursalı, "Early Byzantine Terracotta Lamps found in Olympos", X. SOMA, Ankara, 9-11 March 2006. (Bildiri ve bildiri özeti)
- Demirel Gökcalp – Yıldırım 2008 Z. Demirel Gökcalp – Ş. Yıldırım, "The Ancient City of Olympos and an Early Byzantine Church", II Postgraduate Forum in Byzantine Studies: Sailing to Byzantium, Dublin, 15.-16. May 2008. (Bildiri ve bildiri özeti)
- Demirel Gökcalp – Yıldırım 2009 Z. Demirel Gökcalp – Ş. Yıldırım, "Preliminary Report on the Harbour Basilica, or the Great Basilica in the Ancient City of Olympos", bk.: H. Öniz (ed.), XII. SOMA, Famagusta, 5.-8. March 2008 (2009) 183 vdd.
- Demirel Gökcalp – Yıldırım 2010 Z. Demirel Gökcalp – Ş. Yıldırım, "Lykia Olympos'unda Bir Restitüsyon Denemesi", Adalya XII, 2010, 367 vdd.
- Demirel Gökcalp 2016 Z. Demirel Gökcalp, "Olympos Kazısı 2009-2012 Yılları Bizans Sikke Buluntuları", Phaselis II, 2016, 323 vdd.
- Olçay Uçkan 2001 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos'da Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemine Ait Bulgular", bk.: B. Karamağaralı – O. Arık – Ö. Bakırer – E. Parman – H. Acun (ed.), V. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları. Ankara, 19-20 Nisan 2001 (2001) 353 vdd.
- Olçay Uçkan 2005 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos in the Middle Ages", Newsletter of the Society for the Medieval Mediterranean 9, 2005, 25 vdd.
- Olçay Uçkan 2006a B. Y. Olçay Uçkan, "New and Different View of the Ancient Lycian City of Olympos: The City of the Hieromartyr Methodios", 32nd Annual Byzantine Studies Conference. St. Louis, 10.-12. November 2006. (Bildiri ve bildiri özeti)
- Olçay Uçkan 2006b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Antik Kenti", Popüler Bilim, 152, 2006, 47 vd.
- Olçay Uçkan 2007a B. Y. Olçay Uçkan v.d., "2005 Yılı Olympos Yüzey Araştırması", AST 24.2, Çanakkale, 29 Mayıs-2 Haziran 2006 (2007) 123 vdd.
- Olçay Uçkan 2007b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2006", Anmed 5, 2007, 48 vdd.

- Olçay Uçkan 2008a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2006 Yılı Çalışmaları", KST 29.3, Kocaeli, 28 Mayıs-1 Haziran 2007 (2008) 73 vdd.
- Olçay Uçkan 2008b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2007", Anmed 6, 2008, 52 vdd.
- Olçay Uçkan 2009a B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları", KST 30.3, Ankara, 26-30 Mayıs 2008 (2009) 373 vdd.
- Olçay Uçkan 2009b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2008", Anmed 7, 2009, 55 vdd.
- Olçay Uçkan 2010a B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos 2008 Yılı Çalışmaları", KST 31.4., Denizli, 25-29 Mayıs 2009 (2010) 231 vdd.
- Olçay Uçkan 2010b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2009", Anmed 8, 2010, 66 vdd.
- Olçay Uçkan 2011a B. Y. Olçay Uçkan v.d., "Olympos 2009", KST 32.3. İstanbul, 24-28 Mayıs 2010 (2011) 80 vdd.
- Olçay Uçkan 2011b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2010", Anmed 9, 2011, 78 vdd.
- Olçay Uçkan 2012a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2011", Anmed 10, 2012, 76 vdd.
- Olçay Uçkan 2012b B. Y. Olçay Uçkan, "Late Antique and Medieval Urban Texture of Olympos", bk.: M. Seyer (ed.), 40 Years of Excavations at Limyra. Akten des internationalen Symposions Wien, Wien, 3.-5. Dezember 2009 (2012) 241 vdd.
- Olçay Uçkan 2012c B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Camları", bk.: Ş. Demirci – A. M. Özer – P. Ayter (ed.), II. ODTÜ Arkeometri Çalıştayı. Türk Arkeolojisinde Cam: Arkeolojik ve Arkeometrik Çalışmalar, Ankara, 6-8 Ekim 2011 (2012) 172 vdd.
- Olçay Uçkan 2012d B. Y. Olçay Uçkan, "Yüzyıllardır Önemini Yitirmeyen Kent: Olympos", Antalya Kültür ve Turizm Dergisi 2, 2012, 74 vdd.
- Olçay Uçkan 2013 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2012", Anmed 11, 2013, 108 vdd.
- Olçay Uçkan 2014a B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı 2013", Anmed 12, 2014, 84 vdd.
- Olçay Uçkan 2014b B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos Kazısı ve Onarım Çalışmaları", KST 35.2. Muğla, 27-31 Mayıs 2013 (2014) 261 vdd.
- Olçay Uçkan 2016 B. Y. Olçay Uçkan, "Olympos'ta Ticaret", bk.: P. Magdalino – N. Necipoğlu (ed.), Trade in Byzantium Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, İstanbul, 24-27 Haziran 2013 (2016) 489 vdd.
- Olçay Uçkan – Evcim 2014 B. Y. Olçay Uçkan – S. Evcim, "Olympos Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları", 36. KST. 2. Gaziantep 02-06 Haziran 2014 (2015) 563 vdd.
- Olçay Uçkan – Evcim 2015 B. Y. Olçay Uçkan – S. Evcim, "Arkeolojik Alanlarda Laser Ölçümle Belgeleme ve Kent Modeli Oluşturma Üzerine Bir Örnek: Olympos Antik Kenti", ASOS, 16 2015, 1 vdd.
- Olçay Uçkan – Kayapınar 2015 B. Y. Olçay Uçkan – L. Kayapınar, "Olympos Piskoposu Methodios ve Olympos Kenti", bk.: H. İşkan – F. Işık (ed.), Patara VII.1 Uluslararası Patara Kazıları 25. Yıl Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya (2015) 535 vdd.
- Olçay Uçkan – Mergen 2005 B. Y. Olçay Uçkan – Y. Mergen, "Olympos Antik Kenti Çalışmaları 2004", Anmed 3, 2005, 149 vdd.
- Olçay Uçkan – Mergen 2006 B. Y. Olçay Uçkan – Y. Mergen, "Late Antique and Medieval Researches of the Antique City Olympos", X. Newsletter of the Society for the Medieval Mediterranean, Ankara, 9-11. March 2006. (Bildiri ve bildiri özeti)
- Olçay Uçkan – Mergen 2011 B. Y. Olçay Uçkan – Y. Mergen, "Olympos Bir Korsan Kent-Bir Korsan Kral Zeniketes", Aktüel Arkeoloji 24, 2011, 70 vdd.
- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2015 B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, "Olympos Kazısı 2014", Anmed 2015-13, 87 vdd.
- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2016a B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, "Ateř ve Suyu Kutsanan Kent: Olympos", bk.: H. İşkan – E. Dündar (ed.), Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi (2016) 274 vdd.

- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2016b
B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, “Olympos Kazısı 2015”, Anmed 14, 2016, 92 vdd.
- Olçay Uçkan – Öztaşkın 2016c
B. Y. Olçay Uçkan – G. K. Öztaşkın, “Olympos Kazısı 2014 Yılı Çalışmaları”, 37. KST. 2. Erzurum, 11-15 Mayıs 2015 (2016) 33 vdd.
- Olçay Uçkan v.d. 2006
B. Y. Olçay Uçkan – Y. Mergen – E. Uğurlu, “Olympos Antik Kenti 2005 Yılı Yüzey Araştırması”, Anmed 4, 2006, 125 vdd.
- Olçay Uçkan v.d. 2013a
B. Y. Olçay Uçkan – Z. Demirel Gökalp – J. Y. Peker, “The Documentation of the Findings at the Excavation of Olympos with 3D Optical Scanner”, 17. SOMA, Moskova, 25-27 Nisan 2013. (Poster Bildiri)
- Olçay Uçkan v.d. 2013b
B. Y. Olçay Uçkan – E. Uçkan – S. Evcim – M. C. Uzun – S. Sertel, “Olympos Excavations Consolidation Works 2012: The Sample of Roman Chamber Tomb”, 17. SOMA, Moskova, 25-27 Nisan 2013. (Bildiri)
- Öncü 2012
Ö. E. Öncü, “Olympos Antik Kenti Roma Mimarisi Araştırmalarından Yeni Bulgular”, bk.: K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz Seyhan – T. Ertekin (ed.), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, Antalya, 04-07 Kasım 2009 (2012) 273 vdd.
- Öncü – Evcim 2015
Ö. E. Öncü – S. Evcim, “Lykia’da Bir Liman Kenti: Olympos”, bk.: C. Yemişçi v.d. (ed.), 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, III, 1-4 Kasım 2013, Bodrum (2015) 94 vdd.
- Özer 2013a
E. Özer, “The Lycian League and Olympus in Eastern Lycia”, Mediterranean Journal of Humanities III.1, 2013, 211 vdd.
- Özer 2013b
E. Özer, “Olympos Antik Kenti Roma Dönemi Tonuzlu Mezarları”, Höyük, 6, 2013, 27 vdd.
- Özer 2013c
E. Özer, “Mezar Yazıtları ile Olympos”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 27, 2013, 460 vdd.
- Özer 2013d
E. Özer, “Olympos Antik Kenti’nden Bir Grup Rölyefli Lahit”, bk.: M. Tekocak (ed.), K. Levent Zoroğlu’na Armağan (2013) 479 vdd.
- Öztaşkın 2006
G. K. Öztaşkın, “Byzantine Period Buildings in Yanartaş/Antalya”, 32nd Annual Byzantine Studies Conference. 32nd Annual Byzantine Studies Conference. St. Louis, 10.-12. November 2006 (Bildiri ve bildiri özeti).
- Öztaşkın 2008
G. K. Öztaşkın, “Antalya/Çıralı, Yanartaş (Khimera)’taki Bizans Dönemi Yapıları”, Sanat Tarihinde Gençler 2007 Semineri, İstanbul, 03-05 Ocak 2008. (Bildiri)
- Öztaşkın 2009
M. Öztaşkın, “Olympos Antik Kentinden Bir Grup Erken Bizans Dönemi Seramiği”, bk.: A. O. Alp (ed.), Ebru Parman’a Armağan: Sanat Tarihi ve Arkeoloji Yazıları (2009) 287 vdd.
- Öztaşkın 2011
M. Öztaşkın, “Building With Mosaics at Olympos: Mosaics of Late Antiquity Era-Early Byzantine Period”, bk.: M. Şahin (ed.), XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu Türkiye Mozaikleri ve Antik Dönemden Ortaçağ Dünyasına Diğer Mozaiklerle Paralel Gelişimi: Mozaiklerin Başlangıcından Geç Bizans Çağına Kadar İkonografi, Stil ve Teknik Üzerine Sorular. Bursa 16-20 Ekim 2009 (2012) 709 vdd.
- Öztaşkın 2012
G. Öztaşkın, “Yanartaş (Khimeira)’daki Bizans Dönemi Bazilikası”, bk.: K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz Seyhan – T. Ertekin (ed.), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, Antalya, 04-07 Kasım 2009 (2012) 313 vdd.
- Öztaşkın – Öztaşkın 2012a
M. Öztaşkın – G. K. Öztaşkın, “Building with Mosaics in Olympos: A Comparative Evaluation of Finds and Construction”, bk.: B. Böhlendorf Arslan – A. Ricci (ed.), Byzas 15, Byzantine Small Finds in Archaeological Contexts, İstanbul, 2.-4. June 2008 (2012) 277 vdd.
- Öztaşkın – Öztaşkın 2012b
M. Öztaşkın – G. K. Öztaşkın, “Olympos Antik Kenti Mozaikli Yapı Mimari Değerlendirmesi”, K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz Seyhan – T. Ertekin (ed.), Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu, Antalya, 04-07 Kasım 2009 (2012) 329 vdd.
- Parman 2001
E. Parman, “Antalya-Olympos ve Çevresinde (Geç Antik-Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları”, AST 18.1, Ankara (2001) 103 vdd.
- Parman 2002
E. Parman, “Antalya Olympos ve Çevresi (Geç Antik – Ortaçağ) Yüzey Araştırmaları 2000 Yılı Çalışma Raporu”, AST 19.1, Ankara, 28 Mayıs-1 Haziran 2001 (2002) 137 vdd.

- Parman 2003 E. Parman, "Antalya-Olympos ve Çevresi Geç Antik – Ortaçağ 2001 Yılı Yüzey Araştırmaları", AST 20.1, Ankara, 27-31 Mayıs 2002 (2003) 139 vdd.
- Parman – Olcay Uçkan 2007 E. Parman – B. Y. Olcay Uçkan, "Olympos'un Ortaçağ Dokusu", bk.: K. Dörtlük v.d. (ed.), III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri II, 7-10 Kasım 2005 (2007) 587 vdd.
- Uğurlu 2004 E. Uğurlu, "The Relief Sarcophagus of Olympos in Lycia", 4th. ICAANE, Berlin, 29. March-3. April, 2004. (Bildiri özeti ve bildiri)
- Uğurlu 2006 E. Uğurlu, "The Dating of the Necropolis in Olympos in Lycia", X. Symposium on Mediterranean Archaeology. Ankara, 9-11. March 2006. (Bildiri)
- Uğurlu 2007 E. Uğurlu, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu", Adalya X, 2007, 81 vdd.

Konferans

- Olcay Uçkan 2007 B. Y. Olcay Uçkan, "Arkeolojik Belgelemede Yeni Yaklaşımlar: Olympos", Suna - İnan Kıracı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED), Antalya, 10 Mart 2007.
- Olcay Uçkan 2008a B. Y. Olcay Uçkan, "Akdeniz Kıyısında Bir Ortaçağ Kenti: Olympos", Voyvoda Caddesi Toplantıları – Objeler ve Ritüel Söyleşileri, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 23 Ocak 2008.
- Olcay Uçkan 2008b B. Y. Olcay Uçkan, "Tarih, Kültür ve Doğanın Buluştuğu Yer: Olympos", AKVAD Konferanslar Dizisi II, Türk-İngiliz Kültür Derneği, Ankara, 26 Nisan 2008.
- Olcay Uçkan 2009c B. Y. Olcay Uçkan, "Olympos ve Çevresi Alan Yönetimi Çalışmaları", Tarihi Kentler Birliği Burdur Semineri, Burdur, 13-15 Kasım 2009.
- Mergen 2011 Y. Mergen, "Olympos Kazıları", Antalya Arkeoloji Müzesi Konferansları, Antalya, 24 Kasım 2011.

Doktora Tezi

- Mergen 2011 Y. Mergen, Olympos Antik Kenti'nin Orta Çağ Dokusu ve Likya Bölgesi Açısından Önemi (Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2011).
- Öztaşkın 2013 G. K. Öztaşkın, Olympos Antik Kenti Episkopeion Yapı Topluluğu (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2013).
- Uğurlu 2006 E. Uğurlu, Olympos ve Nekropolü (Ankara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi 2006).

Yüksek Lisans Tezi

- Öztaşkın 2007 G. K. Öztaşkın, Yanartaş (Khimera)'daki Bizans Dönemi Yapıları (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2007).
- Uzun 2015 M. C. Uzun, Olympos Antik Kenti Erken Bizans Dönemi Dini Yapılarında Malzeme ve Teknik (Anadolu Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2015).
- Sertel 2017 S. Sertel, Olympos Piskoposluk Kilisesi ve Vaftizhanesi Liturjik Taş Eserleri (Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2017).

Televizyon Programı

Zaman Yolcusu	NTV	30.06.2011
Kültürel Mirasın İzleri	TRT Okul	15.11.2013